

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav jazyků a komunikace neslyšících

Diplomová práce

Bc. Lucie Břínková

**Stereotypy národností a znaky pro národy
v českém znakovém jazyce**

Stereotypes of Nationalities and Signs for Nations in Czech
Sign Language

Praha 2016

Vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Vaňková, CSc., Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 12. května 2016

Bc. Lucie Břínková

Poděkování:

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování doc. PhDr. Ireně Vaňkové, CSc., Ph.D. za její cenné rady a trpělivost při vedení mé diplomové práce. Rovněž bych chtěla poděkovat všem respondentům za pomoc při získání potřebných informací a podkladů, dále také Markétě Spilkové za ochotu nafotit výsledné podoby znaků a Kateřině Peškové za pomoc při vedení rozhovorů a za úpravy fotografií, v neposlední řadě také Petru Štádlerovi za pomoc s překlady do angličtiny a typografickou úpravou. Ráda bych ještě poděkovala všem, se kterými jsem mohla tuto práci konzultovat.

Klíčová slova:

Kognitivní lingvistika, stereotyp, etnikum, národnost, český jazyk, Neslyšící, český znakový jazyk.

Keywords:

Cognitive linguistics, stereotype, ethnic group, nationality, Czech language, the Deaf, Czech Sign Language.

Abstrakt

Metodologii, jak zkoumat stereotypy v mluvených jazycích, velmi podrobně popsal ve svých statích Jerzy Bartmiński. Pracuje s třemi typy dat (jazykovými, textovými a empirickými), z nichž poté formuluje kognitivní definici, která popisuje stereotyp zkoumaného fenoménu. Tato práce je první svého druhu, která se pokouší o aplikaci této metodologie při zkoumání etnických stereotypů v českém znakovém jazyce. Znakové jazyky jsou svým charakterem vizuálně-motorické a nemají psanou podobu, což přináší jisté obtíže při zkoumání textových dat. Pro účely zkoumání stereotypů v těchto jazycích bylo tedy třeba zmíněnou metodu v mnohém upravit. Směrodatná se v tomto případě stala především data jazyková a částečně také empirická. Ukazuje se, že hledané stereotypy jsou nejčastěji obsaženy v samotné formě znaku (tzv. parametrech, kterými jsou tvar ruky, umístění, pohyb aj.), případně v modifikacích parametrů. To je doloženo na deseti různých etnických stereotypech v českém znakovém jazyce.

Abstract

The methodology of exploring stereotypes in spoken languages has been described in Jerzy Bartmiński's papers in great detail. Bartmiński works with three types of data (linguistic, textual and empirical ones), which he uses to formulate a cognitive definition describing the stereotype of the explored phenomenon. This work is the first of its kind to attempt to apply this methodology to exploring ethnic stereotypes in the Czech Sign Language. Sign languages are visual-motoric by their nature and lack a written form, which brings certain difficulties when exploring textual data. Therefore, for the purpose of exploring stereotypes in these languages the aforementioned method had to be modified in numerous ways. It is especially the linguistic data which have become important here, along with the empirical ones to a certain extent. It turns out that the sought stereotypes are most frequently contained in the very form of the sign (in the so-called parameters, i.e. hand shape, location, movement etc.) or in modifications of its parameters. This is documented on ten different ethnic stereotypes in the Czech Sign Language.

Obsah

1. Úvod	1
2. Kognitivní lingvistika	3
2.1 Jazykový obraz světa	5
2.2 Kategorizace a prototyp	6
3. Stereotyp	8
3.1 Stereotyp v běžném a společenskovedním diskurzu	8
3.2 Etnický stereotyp	10
3.3 Metodologie zkoumání stereotypů	12
3.4 Stereotyp Němce v češtině	12
3.4.1 Jazyková data	13
3.4.2 Textová data	22
3.4.3 Empirická data	25
3.4.4 Shrnutí – Kognitivní definice	27
4. Kognitivní lingvistika znakových jazyků	30
4.1 Metonymie	31
5. Metoda zkoumání etnického stereotypu v českém znakovém jazyce	33
5.1 Model J. Bartmiňského v úpravě pro český znakový jazyk	35
5.1.1 Jazyková data	36
5.1.2 Textová data	40
5.1.3 Empirická data	41
5.1.4 Shrnutí – kognitivní definice	42
5.1.5 Zaznamenávání dat	43
6. Etnické stereotypy v českém znakovém jazyce	44
6.1 Stereotyp Francouze v českém znakovém jazyce	44
6.1.1 Jazyková data	44
6.1.2 Textová data	47
6.1.3 Empirická data	47
6.1.4 Shrnutí – kognitivní definice Francouze	48
6.2 Stereotyp Itala v českém znakovém jazyce	48
6.2.1 Jazyková data	48
6.2.2 Textová data	53
6.2.3 Empirická data	54
6.2.4 Shrnutí – kognitivní definice Itala	54

6.3 Stereotyp Američana v českém znakovém jazyce	55
6.3.1 Jazyková data.....	55
6.3.2 Textová data	62
6.3.3 Empirická data.....	62
6.4.4 Shrnutí – kognitivní definice Američana.....	62
6.4 Stereotyp Němce v českém znakovém jazyce	63
6.4.1 Jazyková data.....	63
6.4.2 Textová data	71
6.4.3 Empirická data.....	72
6.4.4 Shrnutí – kognitivní definice Němce.....	72
6.5 Stereotyp Rusa v českém znakovém jazyce	73
6.5.1 Jazyková data.....	73
6.5.2 Textová data	78
6.5.3 Empirická data.....	79
6.5.4 Shrnutí – kognitivní definice Rusa.....	79
6.6 Stereotyp Slováka v českém znakovém jazyce.....	79
6.6.1 Jazyková data.....	79
6.6.2 Textová data	82
6.6.3 Empirická data.....	82
6.6.4 Shrnutí – kognitivní definice Slováka.....	82
6.7 Stereotyp Poláka v českém znakovém jazyce.....	83
6.7.1 Jazyková data.....	83
6.7.2 Textová data	86
6.7.3 Empirická data.....	86
6.7.4 Shrnutí – kognitivní definice Poláka.....	86
6.8 Stereotyp Rakušana v českém znakovém jazyce	87
6.8.1 Jazyková data.....	87
6.8.2 Textová data	90
6.8.3 Empirická data.....	91
6.8.4 Shrnutí – kognitivní definice Rakušana.....	91
6.9 Stereotyp Vietnamce v českém znakovém jazyce.....	91
6.9.1 Jazyková data.....	91
6.9.2 Textová data	98
6.9.3 Empirická data.....	98

6.9.4 Shrnutí – kognitivní definice Vietnamce	98
6.10 Stereotyp Roma v českém znakovém jazyce.....	99
6.10.1 Jazyková data.....	99
6.10.2 Textová data.....	106
6.10.3 Empirická data	106
6.10.4 Shrnutí – kognitivní definice Roma	106
7. Závěr.....	108
7.1 Problémy při zkoumání etnických stereotypů v českém znakovém jazyce.....	108
7.2 Důležitá zjištění ze zkoumání stereotypů v českém znakovém jazyce	110
7.2.1 Etnické stereotypy realizující se prostřednictvím parametrů znaku pro příslušníka dané etnické skupiny.....	111
7.3 Témata k diskuzi.....	113
8. Seznam použité literatury:.....	115
9. Seznam zkratk:	121
Příloha 1. Korpus SYN – lemma Němec, Němka, německý	I
Příloha 2. Dotazník ke stereotypu Němce v češtině	XI
Příloha 3. Seznam obrázků, jejich motivace a počet výskytů	LVII
Příloha 4. Výtah z rozhovorů o etnických stereotypech v ČZJ	LXXIII
Příloha 5. Přehled tvarů ruky v ČZJ	CV

1. Úvod

Tato práce se bude zabývat etnickými stereotypy v českém znakovém jazyce. Etnickým stereotypem v češtině se již několik lingvistů zabývalo, avšak v jiných kontextech (srov. Filippovová, Nekula, Uhlíková aj.). Nikdo se (pokud je nám známo) nepokusil o formulaci komplexní kognitivní definice daného stereotypu, která je výstupem zkoumání stereotypu polské etnolingvistické školy Jerzyho Bartmińského. Ten postupuje podle modelu, ve kterém zkoumá jazyková, textová a empirická data dostupná ke konkrétnímu stereotypu a na základě jejich analýzy může dospět k určitému zobecnění, které zformuluje do kognitivní definice.

V našem prostředí se stereotypy národností a jejich artikulací v češtině zabýval např. Nekula (1999), který možné směřování ke stereotypům ukazuje na jazykových datech. Na něj navazuje Filippovová (2005) a věnuje se výhradně stereotypu Němce na základě jazykových dat. Ještě dříve (2002), tentokrát na základě dat z Českého národního korpusu, se však pokusila o představení stereotypu Poláka v češtině. V rámci seminární práce na oboru čeština–maďarština vznikl popis stereotypu Maďara v češtině, který sestavila excerpcí dostupných slovníků Pavla Bradáčová (2009). Jedná se o drobnější práci, která nebyla publikována. Téma stereotypů národností v češtině tedy novinkou není, v českém znakovém jazyce však ano. Tato práce je prvním krokem ke zkoumání stereotypů ve znakových jazycích.

Jejím cílem je navrhnout na základě dostupné literatury pro zkoumání stereotypů v mluvených jazycích funkční metodologický postup tak, aby byl přenositelný i na zkoumání stereotypů národností v českém znakovém jazyce. Velkou oporou nám budou především studie Bartmińského z polské etnolingvistické školy.

Jelikož je v této práci stereotyp vnímán z hlediska kognitivní lingvistiky a etnolingvistiky, vymezíme si nejprve v teoretické části pojmy s naším tématem související. Dále se zaměříme na etnický stereotyp Němce v češtině, který budeme zkoumat na základě Bartmińského metodologie, kdy výstupem bude definice současného stereotypu Němce v jazykovém obraze slyšících Čechů.

Ve výzkumné části se pokusíme na základě stejného modelu představit deset prozatímních kognitivních definic stereotypů vybraných národností. Pokusíme se ověřit

svůj předpoklad, že charakterizovat postoje českých Neslyšících¹ k ostatním etnickým skupinám, které se ukazují ve stereotypech, je možné především na základě jazykových dat, konkrétně na základě formy znaku (tvar ruky, umístění na těle, pohyb, orientace dlaní a prstů). Jelikož ke zkoumání textových dat v českém znakovém jazyce nemáme dostatek podkladů, dalším relevantním materiálem pro nás budou data empirická, která získáme z rozhovorů s neslyšícími respondenty, vedených přímo pro účely této práce.

V jejím závěru popíšeme projevující se tendence k vytváření stereotypů v českém znakovém jazyce a také upozorníme na několik problémů, které se ke zkoumání této problematiky vážou.

Zde v úvodu bychom také rádi upozornili na to, že vzhledem k tématu, které tu budeme diskutovat, se často budeme pohybovat v oblasti politicky nekorektních označení pro příslušníky daných národů, která jsou k popsání takovýchto stereotypů nezbytná. Nepřidáváme vlastní stanoviska ani názory, pouze prezentujeme ty, které byly zaznamenány. Nikterak je nehodnotíme, pouze se je snažíme zobecnit a zformulovat z nich kognitivní definice daného stereotypu.

¹ Záměrně používáme ve slově Neslyšící velké „N“, to vede k přirozenému utváření respektu k Neslyšícím jako kulturní a jazykové menšině. Jelikož v této práci vnímáme Neslyšící jako jazykovou a kulturní menšinu, budeme vždy používat termín Neslyšící. Srov. Nováková (2008).

2. Kognitivní lingvistika

Latinské slovo *cognosco*, ze kterého je odvozen přívlastek takto pojímané lingvistiky, odkazuje k hlavnímu zájmu této vědy, a sice k „poznání“. Východiskem kognitivních věd jsou především procesy, které vznikají v lidské mysli; jedním z hlavních diskutovaných předmětů je souvislost mysli s jazykem (jazyka s myslí). *„Právě jazyk totiž umožňuje poznávat některé procesy, které jsou přímému pozorování nepřístupné, je prostředkem poznávání kognitivních struktur, jimiž je člověk ve světě ukotven“* (Nebeská In ESČ 2002, s. 246).

Vymezit kognitivní lingvistiku jedinou definicí je prakticky nemožné. V rámci kognitivního uvažování o jazyce můžeme sledovat několik paralelních pojetí kognitivní lingvistiky (Nebeská In ESČ 2002, s. 246).

Podle Nebeské (ESČ 2002, s. 246) se v užším pojetí jedná o směr „americký“, vycházející především z prací Lakoffa a Johnsona (1987), který je založen na **tělesné** zkušenosti člověka, jež je zdrojem jazykových významů a našeho myšlení a prožívání. Důkazem toho bylo detailní zkoumání užívání **metafor**, které ukázalo, že metafora je především jevem konceptuálním, nikoliv jen jazykovým. Na základě metafory přenášíme struktury poznání z oblasti zdrojové do oblasti cílové. Bylo rozlišeno několik konceptuálních schémat, na jejichž charakteristice jsou postaveny metafory (o metaforách více Johnson a Lakoff, např. 2002, 2006). Z výzkumů metafor také dále vyplývá, že se opírají o smyslové vnímání částí lidského těla. Příkladem může být realizace v podobě frazémů, např.: *má ostré lokty, jeho návrh nemá hlavu ani patu, je v čele tohoto týmu* aj. Saicová Římalová (2005, s. 12) ještě upřesňuje, že toto užší pojetí akcentuje tato témata v souvislosti s psycholingvistikou a neurolingvistikou. Můžeme říci, že tento směr zajímá především to, co je pro pojmové struktury člověka obecné, co vychází z lidské tělesnosti, tedy z toho, co je všem lidem společné, proto ho můžeme označit jako **kognitivně univerzální** (Nebeská 1999, s. 98).

V širším pojetí se jedná o „slovanský“ směr navazující na ruskou a polskou sémantickou školu (reprezentována Bartmińským, Wierzbickou aj.), a jak upřesňuje Vaňková (2013, s. 22), jedná se o *„přístup zdůrazňující propojenost sémantických a kognitivních struktur i vztaženost jazyka ke sdíleným kognitivním strukturám určitého společenství“*. Tento směr je označován termínem **kognitivní etnolingvistika**, který je

zastřešujícím pojmem pro charakteristiku tohoto „slovanského“ směru (viz etnolingvistika In Bartmiński 2010, s. 300)².

Tento směr je založen na hledisku vnitřní provázanosti jazyka a zkušeností jedince, který je součástí jazykového a kulturního společenství. Reflexe dané skutečnosti je zhmotněna jak jazykem, tak vnějšími sociálními vlivy, jako jsou kultura, norma a hodnoty společenství. Hlavním pojmem je **jazykový obraz světa**, který si vytváříme na základě toho, jak prostřednictvím svého jazyka strukturujeme a konceptualizujeme svět kolem sebe a jak mu rozumíme. Důležitou roli zde hraje **kategorizace**, především kategorizace **prototypů** podle Roschové z roku 1973. Pozornost je upřena i na studium **stereotypů** nejen z hlediska jazyka, ale i psychologie a sociologie, ale také na moderní **folklor a frazeologii** a další systémová data (konotace a významy slov), která se podílejí na vystavění jazykového obrazu světa. Saicová Římalová (2005, s. 12) dodává, že tento směr je spjat s etnolingvistikou, antropolingvistikou a kulturní lingvistikou. Tento směr můžeme označit za **kulturní**. Zajímá ho, v čem je jazyková struktura mluvčího určitého jazyka **specifická**, co je dáno růzností jazyků, kterými lidé mluví, i růzností prostředí, ve kterých žijí (Nebeská 1999, s. 98).

Jelikož tyto dva směry nelze oddělit – oba souvisejí s jazykem a myšlením a oba ovlivnily další vývoj české kognitivně orientované lingvistiky (vlivem spolupráce jak s americkými, tak polskými kognitivními lingvisty) –, v českém prostředí uvažujeme o kognitivní lingvistice jako o jednom z přístupů k jazyku, který je „*komplementární ve vztahu k přístupu strukturnímu a komunikačnímu*“ (Vaňková 2009, s. 245). Strukturní přístup se dívá na jazyk jako na systém s určitou strukturou hierarchicky uspořádanou do rovin. Zaměřuje se tedy na syntaktickou dimenzi jazyka, tj. vzájemné vztahy mezi jednotlivými znaky (podle toho, jak je chápe Morris (1971) ve své teorii znaku). Přístup komunikační pak chápe jazyk jako nástroj komunikace a nejvíce jej zajímají vztahy mezi znaky a účastníky komunikace, tedy dimenze pragmatická. Přístup kognitivní se zaměřuje na vztahy mezi označujícím a označovaným, tedy na vztahy mezi „slovy a věcmi“, tj. na dimenzi sémantickou (srov. např. Vaňková 2005, s. 610).

Tento kognitivní přístup k jazyku se stal východiskem i této práce. Jelikož se dále budeme zabývat především etnickými stereotypy, pojednáme teď ještě o některých klíčových pojmech souvisejících s tímto tématem: **jazykový obraz světa, kategorizace a prototyp a stereotyp**.

² Dále viz např. Saicová Římalová (2005, s. 12).

2.1 Jazykový obraz světa

Jazykový obraz světa je centrálním pojmem „slovanské“ kognitivní lingvistiky. V polských jazykovědných pracích tento pojem můžeme vysledovat již od 80. let, nejedná se vlastně jen o pojem, ale o svébytný přístup k jazyku.

Definice pro jazykový obraz světa najdeme několik. Sám zakladatel slovanské větve kognitivní lingvistiky Bartmiński říká, že jazykový obraz světa je *„v jazyce uložená interpretace skutečnosti, kterou je možno chápat jako souhrn soudů o světě. Mohou to být buď soudy ustálené v samém jazyce, v jeho gramatických formách, ve slovníku, ve fixovaných textech (např. v příslovích), nebo jazykovými formami a texty pouze implikované“* (In Vaňková 2005, s. 51–52).

Definice v zásadě říká, že v každém jazyce je uložen specifický pohled na svět, což je myšlenka, kterou verbalizoval již Humboldt ve své koncepci jazyka. Tvrdil, že *„jazyk je obrazem světa, sdíleným v rámci daného jazykového společenství (národa) – a představujícím jeho kolektivní zkušenost, jeho ducha“* (In Vaňková 2005, s. 48).

Jazykový obraz světa je mnohými badateli vnímán v určitých aspektech rozdílně, každý z nich klade důraz na poněkud jiné aspekty. Vaňková (2005, s. 52–56) na základě Kajfosze (2001) shrnuje charakter jazykového obrazu světa do několika bodů. Jazykový obraz světa je:

a) **heterogenní** – mnohovrstevnatý, komplikovaný a někdy i vnitřně rozporný. Je rozrůzněný místně (dialekty), sociálně (slangy, profesní mluva), stylově i podle sfér komunikace. Základem je však sféra každodenního prožívání světa – praktické zacházení se světem. V centru tedy stojí **subjektivně orientovaná komunikace**.

b) **dynamický** – proměnný v čase a historii. Sice se neustále proměňuje, ale základ, který jsme zdělili po předcích, je stabilní a neměnný. V současné době se proměňuje např. i kvůli kontaktu s jinými, okolními jazyky a kulturami.

c) **výběrový** – každý jazyk obrací pozornost na něco jiného. Co je pro jeden zajímavé, pro druhý být nemusí. Např. eskymácké jazyky vydělují několik druhů sněhu, což rozhodně nestojí v centru naší, středoevropské kultury.

d) **axiologický** – prostoupen hodnocením, zaujatostí. Člověk a to, co je lidské, jsou vnímány jako nejvyšší hodnota, na základě toho je posuzováno, co je přátelské, příznivé a co nikoliv. Podle toho se vytváří opozice *mé, naše, vlastní* vs. *cizí, jiné, ne vlastní*.

e) **integrální a kontextuální** – určit rozdíl mezi (1) slovníkovou definicí a (2) mimojazykovou skutečností lze jen těžko a nepřesně, pak zde ale máme ještě jeden (3) typ nazírání skutečnosti, a to praktický a pragmatický. „*Součástí světa jsou spatřovány primárně z hlediska smyslu, který mají pro člověka, každá věc je v naivním pohledu (jejž jazykový obraz světa reprezentuje) především nástrojem k uspokojení lidských potřeb – mají (většinou praktický) účel*“ (Vaňková 2005, s. 55). Od dětství se učíme, že kráva dává mléko, kočka chytá myši a pes hlídá. Tento typ pragmatismu se odborně nazývá naivní pragmatismus. Např. zvířata se chápou jako objekty podobné člověku – hovoříme s nimi, dáváme jim jména apod.

f) **transcendentní** – překračuje své meze, obsahuje svůj vlastní metajazyk, je sám sobě jazykovým obrazem světa.

Jakým způsobem můžeme rozpoznat obrazy světa jednotlivých jazyků? Jejich zkoumání je možné na základě jazyka (jako systému), textů i vyjadřování mimojazykového. Zdrojem pro lingvistickou práci může být folklor (příslloví, pořekadla, pohádky, hádanky atd.), umělecká próza, poezie, písně, filmy atd., ale i jiný materiál, jako jsou reklamní texty, vtipy, průpovídky atd. K analýze však mohou přispět různé kresby a ilustrace, nebo dokonce rituály. Mimojazykové vyjádření je souměřitelné s jazykovým, základem tomu všemu je konceptualizace (srov. Vaňková 2001, s. 21). Také nesmíme zapomenout na lexikum a gramatiku – i zde můžeme získat představu o daném jazykovém obrazu světa (Bartmiński 2000, s. 180).

2.2 Kategorizace a prototyp

Porozhlédneme-li se kolem sebe, věci a jevy nevnímáme jako neuspořádanou zmeť. „*Kategorizace tvoří půdorys našeho konceptuálního systému. Prožíváme a uvědomujeme si realitu jako rozdělenou na části, jež jsou vzhledem ke svým různým vlastnostem provázány do různých celků*“ (Vaňková 2005, s. 67). Díky kategorizaci cítíme, že svět je nějak uspořádán, a to implikuje určité předporozumění světu – interpretaci skutečnosti.

Tyto struktury a řazení do daných kategorií jsou spojeny s naším mateřským jazykem, respektive jsou z něj přijímány. Proces kategorizace nám pomáhá vnímání a uchopování celého světa strukturovat a zjednodušovat. Kategorizace se stala předmětem zkoumání již v době Aristotela. Ten s tímto pojmem operuje ve smyslu schématu „nádoby“. Do dané kategorie („nádoby“) řadí pouze objekty s určitou množinou pevně daných vlastností. Tento soubor vlastností pak odlišuje jednu kategorii od druhé. Tím, že jsou soubory vlastností pevně dané, mají jistá omezení (Vaňková 2005, s. 72–73). Jak upozorňuje Vaňková (2005), „škatulkovat“ věci do jednotlivých „nádob“ nemusí jít vždy hladce. Rozhodnutí, jestli je meloun ovoce anebo např. určitá barva ještě modrá, nebo už zelená, je mnohdy těžké.

Proto je zde ještě jedno pojetí kategorizace. Autorkou tohoto pojetí je psychologka Eleanor Roschová, u níž je stěžejním pojmem **prototyp**. Ten je budován na základě konceptuálního schématu **centrum–periferie** (více např. Lakoff, Johnson 2002, str. 26). V centru kategorie stojí nejreprezentativnější exemplář – prototyp. Další jevy (už méně reprezentativní) jsou v okolí prototypu, některé jsou na periferii a postupně přecházejí do okolí jiného prototypu. Tím se jednotlivé kategorie prostupují, jejich hranice tedy nejsou ostré, jelikož kritériem zařazování do jednotlivých kategorií je v tomto případě tzv. rodinná podobnost (Lakoff 2006, s. 28).

Pro konkrétní představu uveďme alespoň jeden příklad kategorizace, jak o ní uvažuje Roschová. Pokud jde o ptáky, v centru této kategorie by v naší kultuře, v našem jazykovém společenství, byl pravděpodobně *vrabec* nebo *kos*. Na okraji této kategorie by pak figuroval *pštroš* či *tučňák*. Někde mezi prototypem, umístěným v centru, a periferií by stáli *papoušek*, *holub*, *vlaštovka*, *sova*, *orel*, *husa* aj. (Vaňková 2005, s. 76).

Pojem **prototyp** je často spojován s pojmem **stereotyp**. Do značné míry jsou vnímány synonymně, prototypy jsou však častěji spojované „s věcmi“, zatímco „s lidmi“ jsou spojovány stereotypy (Grzegorzczkova In Vaňková a kol. 2005, str. 84). A právě pojem **stereotyp** je stěžejním termínem této práce. V následující kapitole mu budeme věnovat pozornost značně podrobněji.

3. Stereotyp

S pojmem **stereotyp** nepracuje jen kognitivní lingvistika, má interdisciplinární dosah. Jde totiž o jev, který je předmětem zájmu sociologie, sociální psychologie, teorie komunikace, literární a kulturní historie i filozofie jazyka (oproti prototypu, který zajímá spíše kognitivní psychologii či psycholingvistiku).

3.1 Stereotyp v běžném a společenskovědním diskurzu

Do odborného diskurzu tento pojem uvedl Lippmann ve své publikaci *Public Opinion* (1922). Definuje stereotyp jako *„pokřivený obraz nebo představu v lidské mysli, které nejsou založeny na osobní zkušenosti, ale jsou odvozeny kulturně“* (cit. podle Bartmiński 2010, s. 51).

V Lippmannově knize dále také čteme o tzv. **prekonceptech**, které jsou jakýmsi vzorci v naší hlavě, jež nemusí být závislé na naší zkušenosti. Někdy si tvoříme obrazy objektů a věcí kolem nás, aniž bychom je kdy předtím spatřili. Tyto prekoncepty řídí naše vnímání světa tak, že některé věci se nám zdají známé, jiné neznámé – na základě toho, v jakém prostředí a v čím okolí vyrůstáme. Grotowski (1959), který komentoval Lippmannovy studie, k tomu dodává: *„Systémy stereotypů dávají lidem pocit bezpečí a adaptují je na skutečnost; neslouží k poznání pravdy intelektuální cestou, ale k potřebě usnadnit a prodloužit život a účinně konat. Proto mají emocionální náboj“* (cit. podle Bartmiński 2010, s. 52).

Schaff (1981; In Bartmiński 2010, s. 52–54) a Hamilton a Sherman (1994; In Bartmiński 2010, s. 52–54) nemluví o prekonceptech, ale vysvětlují stereotypy jako schémata, která pomáhají svět smysluplně myslí uchopovat a lépe porozumět vztahům a spojením mezi jednotlivými jevy. Průcha (2004, s. 67) dodává, že stereotypy jsou nedílnou součástí lidí a pomáhají nám vyrovnávat se s okolním světem.

Stereotypy jsou spojovány především se společenským a kulturně-společenským rozměrem jednotlivých rysů a s představami, které jsou utvářeny kolektivně a sdíleny daným kulturním společenstvím. Takto o stereotypu uvažuje Bartmiński, který ho definuje jako *„zobrazení předmětu, zformované v jistém společném zkušenostním rámci a vymezující, čím předmět je, jak vypadá, jak s ním člověk nakládá; toto vymezení je ustálené v jazyce*

a patří do společného vědomí o světě“ (cit. podle Vaňková a kol. 2005, s. 85). Bartmiński neomezuje stereotyp pouze na lidské bytosti, ale rozšiřuje ho i na ostatní předměty. Stejně tak Józef Chałasiński: „Stereotypy jsou definice lidí, věcí, vztahů a situací, které si vytváříme takřka na každém kroku a které také přijímáme ze společenské tradice. Nejsou výplodem logického přemýšlení, ale zkušenosti, v níž hrají dominantní roli instinktivní procesy. Právě ony však vytvářejí pro nás nejdůležitější svět významů, jemuž říkáme sociální skutečnost“ (In Bartmiński 2010, s. 53).

Ještě jsme nezmínili, jak stereotypy vznikají. Smith a Zarate (1990) vysvětlují, že stereotypy vznikají učením se, rozvojem mentálního myšlení a pozorováním, jak lidé dané skupiny myslí, vypadají a chovají se. Brewerová a Kramer (1985) ale k tomu dodávají, že stereotypy (obecně) vznikají především na základě nedostatečného kontaktu s inkriminovanou skupinou. Takto vytvořené stereotypy si příslušníci jednotlivých kultur nekriticky předávají z generace na generaci.

Nutně nesmíme zapomenout na to, že stereotypy tvoří značnou část našeho „názorového folkloru“³ (Musek, 1997) a jsou dlouhodobě stabilní, odolávají časovým změnám a jsou v podstatě nezávislé na aktuální osobní zkušenosti, proto přetrvávají v lidských hlavách po několik generací i přesto, že se mění realita, a stereotypy tak nejsou již aktuální.

Definice a pojetí stereotypu je mnoho. Velmi přehledně shrnul totožné parametry v definicích stereotypu mnoha odborníků Schaff (1981, s. 31; In Bartmiński 2010, s. 54–55), když v jednotlivých definicích tohoto fenoménu vysledoval pět opakujících se aspektů, a sice:

1) stereotypy jsou zobecněnou vizí skutečnosti, která je daná ještě před vlastní zkušeností a nezávisle na ní;

2) stereotypy jsou stálé, nepodléhají změnám, neustále se v dané kultuře opakují i po několik generací;

3) stereotypy jsou vjemy sloužící k zobecnění, které se buď zakládají na pravdě částečně, nebo se na ní nezakládají vůbec;

³ Názorový folklor – to, o čem se neustále a všude mluví, co se traduje z generace na generaci (vlastní definice autorky).

4) stereotypy jsou spojeny s hodnocením a emocionálním vztahem nositele stereotypu k věci, k níž se ten který stereotyp vztahuje – jedná se o funkci stereotypu;

5) stereotypy jsou z jazykového hlediska vykládány různě, někteří tvrdí, že stereotyp je realizován jedním slovem, jiní větou.

Na základě této kompilace a komparace definuje Schaff (ibid.) stereotyp jako soud, jehož **předmětem je skupina lidí** (srov. Bartmiński, Chałasiński 2010, neomezují stereotyp jen na skupinu lidí, ale i věci). Ta je hodnocena druhými na základě emocionálních pohnutek, které ale nejsou závislé na osobní zkušenosti hodnotitelů. Schaff říká, že tento soud zcela nebo částečně odporuje skutečnosti. Takový stereotyp je reprezentován slovem a vzdoruje jakýmkoliv změnám.

3.2 Etnický stereotyp⁴

Jelikož budeme v této práci operovat i s termíny, které jsou značně negativní a politicky nekorektní, rádi bychom začali Bartmińského (2010) myšlenkou, že stereotypy často prozrazují víc o tom, kdo je vytvořil, než o tom, ke komu nebo k čemu se vztahují.

Ve 20. a 30. letech 20. století se polští badatelé kolem Staniława Bystrońa začali zabývat výzkumem vztahů mezi různými etnickými skupinami, a to na základě opozice MY vs. ONI (jde o skupiny podle kmene, národa, státu). Stereotyp je tedy konstruován na základě rozdílu mezi mojí skupinou lidí (autostereotyp) a cizí skupinou (heterostereotyp), tedy naše/moje vs. jejich.

Uhlíková (2001, s. 50) uvádí ve své práci komentáře H. H. Hahna z roku 1995, který vysvětluje, že *„etnický stereotyp vzniká tehdy, když jeho objekt i subjekt mají v celku určitou kulturní a etnickou totožnost a když mezi dvěma skupinami není izolace, ale kontakty nejsou tak živé a všestranné jako mezi členy skupiny vnitřní“*. Uhlíková (2001), která svoje bádání opírá o poznatky polských lingvistů, dále dodává, že etnické stereotypy vycházejí z našeho pozorování, které nám přináší určité obrazy, díky nimž si formujeme vlastní představu o dané skutečnosti, přispívají k formování a udržování kolektivní identity. Dále zde

⁴ V názvu této práce se pracuje s pojmem stereotyp národností. Etnický stereotyp má však širší vymezení, jedná se nejen o skupiny, které tvoří příslušníci daného státu nebo národa, ale i takové, které bývají označovány jako jazyková a kulturní menšina – např. Romové, Neslyšící, Židé aj. Stereotyp národností je omezen pouze na jednotlivé národy. Jelikož v této práci pojednáváme např. i o stereotypu Romů, vhodnějším termínem je v tomto případě etnický stereotyp, proto ho budeme používat v této práci. (Více např. Uhlíková 2001, Nekula 1999 aj.)

Uhlíková uvádí, že Hahn (1995) upozorňuje na to, že ke vzniku stereotypů přispívají etnické konflikty, kulturní a ekonomické krize, útlak a strach z ohrožení aj.

Podobně uvažuje Ivankovičová, která říká: „*Nejvíce stereotypů existuje o národech sousedních a poměrně často se vyskytuje několik nekompatibilních obrazů toho druhého (tedy nejčastěji souseda), používaných k různým příležitostem (například v období konfliktu fungují stereotypy, které se po jeho skončení stahují do pozadí). I když během času obsahově udržují stabilitu, stereotypy se takto mohou přizpůsobovat historickým změnám a přetrvávat*“ (2005, s. 156–157).

Nekula (1999, s. 65) se pak vyjadřuje konkrétně k ukotvování stereotypu v jazyce: „*pevné kognitivní struktury, jakýsi petrifikovaný ‚společenský názor‘ na určitou věc, resp. etnikum, který se utvořil výběrovou registrací určitých vlastností – v našem případě určitých (někdy jen údajných) vlastností určitého etnika. Soubor těchto kladně nebo záporně hodnocených vlastností (obsah stereotypu) určuje jeho celkové vyznění (tzv. kladný nebo záporný stereotyp)*“. Dále dodává (ibid.), že „*etnické stereotypy se v jazyce nejen petrifikují, ale stále znovu se v obrazu cizího aktualizují, proměňují nebo utvrzují v promluvách*“.

Etnickým stereotypem se zabývá také Uta Quasthoffová (In Bartmiński 2010, s. 56–59), která si všímá především komunikačně-pragmatické složky stereotypu. Na stereotyp poukazuje v konkrétních větách/výpovědích. Např.: *Můj strýček Willy je opravdový Prus. Nebo: Choval se k druhým jako Žid*. Tyto věty předznamenávají jistý obraz příslušníka dané kulturní a jazykové skupiny. První věta vychází z toho, že Prusové byli přesní a důkladní lidé, kteří milovali pořádek. Nese v sobě tedy stereotypní soud. Stejně tak v druhém případě se jedná o jistý stereotyp židovské vychytralosti a zisťnosti. Věta v sobě tedy nese význam: Chová se k druhým vychytrale, zisťně.

Quasthoffová (ibid.) dále poukazuje na stereotyp, který je utvořen odporovací spojkou „ale“ – přináší informaci o tom, jaký ten či onen stereotypní člověk (na rozdíl od ostatních příslušníků dané skupiny) není. Např. ze souvětí *Je to Žid, ale je velmi milý* se dozvídáme, že typický Žid obvykle milý nebývá.⁵ Naopak slučovací poměr mezi větami nám dává informaci o tom, jaký ten či onen je. Např.: *Manžel mé kamarádky je*

⁵ Proto se při zjišťování stereotypů v mluvených jazycích využívá tzv. BUT testů: respondentovi předložíme nedokončené souvětí, kde jsou věty v poměru odporovacím: „Je to Němec, ale...“ Respondenti odpovídají např. „...ale je nepořádný“, „... ale je nedochvilný“, „... ale nejí klobásy“. Tím získáváme implicitní informace o stereotypu sledované skupiny. Více viz Bartmiński 2010.

velmi lakomý, je to Skot. Quasthoffová (ibid.) upozorňuje, že stereotypy tohoto typu jsou skryté těm, kteří nedisponují dostatečnou jazykově-kulturní kompetencí a nemají dost znalostí o vnímání světa konkrétní společnosti. Tento komunikačně-pragmatický jev realizovaný jazykovými prostředky je pro tuto práci stěžejní. Dále se tedy budeme zabývat konkrétní realizací stereotypu nejprve v českém jazyce a posléze v českém znakovém jazyce.

3.3 Metodologie zkoumání stereotypů

Pokud chceme zaznamenat komplexní obraz/stereotyp spojený s danou entitou, je zapotřebí zaměřit se na konotace k danému výrazu na základě jazykových, ale také textových dat (Vaňková [online] 2016, dostupné z: <http://cisl.ff.cuni.cz/>). Teprve poté se nám představí celkový obraz zkoumaného stereotypu. Důkaz, že se opravdu jedná o názor celé společnosti a nejde jen o vnímání jednotlivce, je opřen o kvantitativní hledisko, tedy **frekvenci výskytu** daného jevu, ale i hledisko kvalitativní, zohledňující **fixovanost dané charakteristiky v jazyce** (Vaňková 2005, s. 88).

Fixovanost daného stereotypu lze zaznamenat v několika okruzích: zkoumáme tři typy dat – jazyková, textová a empirická, která si v práci postupně představíme. Ukážeme si metodologii, kterou podle Bartmiňského navrhuje Vaňková ([online] 2016, dostupné z: <http://cisl.ff.cuni.cz/>), na konkrétní ukázce stereotypu Němce v českém jazyce. Stěžejním tématem této práce není stereotyp Němce ani představitelů jiných národností, kontext zkoumání stereotypů v mluvených jazycích nám má jen pomoci při uvažování o stereotypech v jazycích znakových (resp. českém znakovém jazyce).

3.4 Stereotyp Němce v češtině

Než přistoupíme k samotným jazykovým datům, musíme poznamenat, že obraz Němce, který zde představíme, nemá charakterizovat stereotypní vnímání Němce napříč celou česko-německou historií, ale zaměřuje se pouze na **současné** vnímání Němce v českém kontextu. O proměně stereotypu Němce pojednává i Bartmiňski (2010, s. 193), který se jím zabýval ve společensko-kulturním kontextu v polštině a upozorňuje, že stereotyp Němce se v očích Poláků během historie proměnil celkem čtyřikrát. Charakterizuje čtyři periody proměny stereotypu Němce v polštině:

- i) období do ztráty nezávislosti Polska v roce 1795;
- ii) období rozdělení a boje proti germanizaci, vrcholící v roce 1918;
- iii) období mezi první a druhou světovou válkou;
- iv) období, kdy začaly vyvstávat nové vztahy a představy v souvislosti s nástupem odborového hnutí Solidarity a ještě více poté, co Solidarity začala mít vliv na sociální a politický život v Polsku.

Současné vnímání Němce v Polsku je méně negativní než v minulosti (Bartmiński 2010, s. 178). V české kultuře podobná proměna stereotypu Němce nepochybně proběhla také. My se soustředíme na poslední podobu stereotypu Němce v češtině, která je zachytitelná v současném diskurzu.

3.4.1 Jazyková data

V rámci jazykových dat se budeme zabývat etnonymem *Němec*. Nebudeme se však omezovat jen na lexém *Němec*, tj. na základní, bezpříznakové pojmenování příslušníka německého národa, ale budeme uvádět i modifikovaná etnonyma, která jsou dostupná ve všech námi excerpovaných materiálech. Ke každé podkapitole (níže) uvedeme příklady, které čerpáme jak z materiálu, který ve svých pracích uvádějí Filippovová (2005) a Nekula (1999), tak z výskytů v Českém národním korpusu (viz níže Textová data), kde ověřujeme výskyty všech těchto výrazů. Dalším zdrojem pro jazyková data jsou internetové stránky s vtipy o Němcích⁶ a dotazník⁷ o Němcích (níže viz Empirická data). Jelikož chceme představit všechna jazyková data (veškeré modifikace neutrálního etnonyma), syntetizujeme zde jak jazykový materiál Nekuly (1999) a Filippovové (2005), tak i data námi získaná buď na základě korpusu, nebo dotazníku, který je popsán níže v kapitole 3.4.3 Empirická data.

3.4.1.1 Původ výrazu: motivace

Co se týče slova *Němec* z etymologického hlediska, je pravděpodobně odvozeno od výrazu *němý*. To dříve označovalo cizince, někoho, kdo vydává divné, nedělitelné a nesrozumitelné zvuky. Pro Slované byli cizinci především Němci, jelikož s nimi přicházeli do kontaktu nejvíce. Němci pronikali do Čech jako kolonizátoři, obchodníci a věrozvěstové (Machek 2010, s. 395, Rejzek 2012, s. 408). V dnešní době slovo *Němec* už pro nás není

⁶ <http://www.ivtipy.cz/vtipy-o-nemcich/>, <http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-politika/134906/vtipy-o-nemcich-aneb-kdyz-se-trauma-meni-v-srandu.html>, http://vtipy.luksoft.cz/o_nemcich/, <http://www.panzernet.net/php/index.php?topic=1302.0>

⁷ Dotazník bude podrobněji představen v kapitole 3.4.3 Empirická data. Budeme se zabývat jeho podobou a cílem položených otázek. Několik otázek dotazníku (první dvě a poslední dvě) se však týkalo primárně zkoumání jazykových dat, proto některé výskyty budeme uvádět již v této podkapitole 3.4.1 Jazyková data.

nikterak příznakové,⁸ respektive jeho původní motivaci již nevnímáme. Původní význam jako označení někoho, kdo mluví nesrozumitelně (vidíme zde aplikaci opozice MY a ONI, jak zmiňujeme výše), byl vytvořen na základě metonymie a v době vzniku o jistém postoji, vztahu a nahlížení na tento národ vypovídal.

3.4.1.2 Sekundární významy (polysémie)

Na základě tří nejužívanějších výkladových slovníků češtiny (SSČ, SSJČ a PSJČ) se podíváme na jednotlivé definice a sekundární významy tohoto výrazu.

SSČ žádné sekundární významy neuvádí, výraz *Němec* je zařazen pod heslo *německý*, ale není nijak definován.

V SSJČ je výraz *Němec* vysvětlen jako „*příslušník germánského národa obývajícího Německo*“. Vedle primárního významu slova *Němec* je uvedeno také toto vysvětlení: „*Němec je osoba, která ,těžko chápe’ – mluvíte s ním, když je N.*“

PSJČ vysvětluje výraz *Němec* jako „*příslušník germánského národa, usedlého hlavně v střední Evropě, člověk německé národnosti*“. Sekundární význam zde uveden není.

Jelikož se neomezujeme jen na konkrétní etnonymum *Němec*, ale i na etnonyma stejného nebo podobného významu, uvedme si i jiné výrazy, které se používají jako označení německé národnosti zastupující ženské pohlaví: *Němka* a *Němkyně*.

V SSČ tyto lexémy zařazeny nejsou, v SSJČ je *Němka* a *Němkyně* řazena pod heslo *Němec* (viz výše). Sekundární význam slova *Němkyně* je uveden v PSJČ. Vedle označení německé národnosti zastupující ženské pohlaví slovník zmiňuje také význam *německá myš, krysa, potkan*. Tento výskyt dokládá příkladem: „*Vezmete si dřevěnou past, jako na němkyne nebo na tchoře.*“

Již z výše uvedeného příkladu souvisejícího s *Němkyní* vidíme odraz stereotypů v jazyce. Je tedy důležité začít od samotných definic nejen neutrálních etnonym, ale i dalších synonym, které v sobě nesou jistou míru příznakovosti. Synonymy k etnonymu *Němec* se budeme zabývat níže, v následující podkapitole, abychom si postupně mohli utvořit obraz o stereotypu Němce zakotveném v českém jazyce.

⁸ Příznakovost je skutečnost, že jeden z členů vztahu má „navíc“ diferenční příznak, tedy určitou „vlastnost“, která náleží výrazovému prostředku jako celku, můžeme ji při popisu chápat jako připojenou, přídatnou k souboru vlastností nepříznakové jednotky (Krčmová 2004, s. 111). Čechová definuje příznakovost jako prostředek, který je okrajový, periferní, nepravidelný, vybočující některými svými vlastnostmi z předpokládaného paradigmatu, některou jsou svou vlastností anomální. (Čechová, 2005, s. 9). Může se tedy jednat o jevy expresivní, zdobné, nářeční aj.

3.4.1.3 Synonyma

V úzu českých mluvčích se pro označení Němce vyskytuje mnoho synonym, většinou jde o příznaková etnonyma. Pojem *etnonymum* používá Nekula (1999) a od něj i Filippovová (2005), kteří jednotlivá etnonyma zkoumali na základě výkladových slovníků a Českého národního korpusu a dělí je do několika skupin:

- (1) neutrální *Prus, Bavor, Sas*;
- (2) primárně neutrální, která v sobě skrývají sekundárně pejorativní význam – *Germán, Šváb*;
- (3) příznakové deriváty neutrálních etnonym – např. *Bavor* → *Bavorák, Bavorek*; *Germán* → *Germoš*; *Němec* → *Němeček, Němčík, Němčour, Němčourek, Němčurák*; *Němkyně* → *Němkyněčka*; *Prus* → *Prušák*; *Sas* → *Sasík, Sasák*;
- (4) etnonyma hláskově expresivní – *Dojč/Dojčák, Derdiedas, Sachs/Saks, Prajz/Prajzák*;
- (5) etnonyma jiného původu – *Skopčák, Fricek, Esesák, Fašista, Hitlerovec*.

Jelikož tato klasifikace pro účel naší práce plně nevyhovuje, pokusíme se níže vytvořit klasifikaci ne na základě formy, ale obsahových souvislostí. Podle této klasifikace budeme níže rozlišovat i etnonyma ve znakových jazycích. Výjimkou je první skupina, do které jsme zařadili jen deriváty od neutrálního etnonyma *Němec*.

3.4.1.3.1 Klasifikace synonym etnonyma *Němec*⁹

Zde se pokusíme navrhnout klasifikaci synonym etnonyma *Němec*. Vycházíme z dotazníku a ten doplňujeme etnonymy, která uvádí Nekula (1999) a Filippovová (2005).

3.4.1.3.1.1 Etnonyma derivovaná od neutrálního etnonyma *Němec*, případně *Němka*

První skupinou jsou etnonyma, která vycházejí z neutrálního pojmenování *Němec*, jež je doplněno sufixem s významem augmentativním nebo deminutivním.

Deminutivní sufixy jsou obsaženy v etnonytech *Němeček, Němčík, Němčourek*, augmentativní vidíme v *Němčour, Němčurák* (zde se spíše jedná o kontaminaci pejorativního lexému *čurák* a neutrálního etnonyma *Němec*). Dále k této skupině přísluší pojem, který označuje ženský protějšek *Němkyně* (dříve pravděpodobně neutrální) a jeho

⁹ Etnonymum *Němec* je v celé práci vnímáno bezpříznakově, zahrnuje i neutrální označení ženy, tedy *Němka*. Stejně tak vnímáme bezpříznakově i ostatní níže zmiňované národnosti.

další odvozenou variantu s deminutivním sufixem **Němkyňka**. Jedná se tedy o výrazy, které formálně mají nejbližší k neutrálnímu pojmenování *Němec* či *Němka*.

3.4.1.3.1.2 Etnonyma vycházející z pojmenování *Němec* na základě historicko-geografického kontextu

Do této skupiny zařazujeme derivovaná hyponyma ke slovu *Němec*, která označují příslušníka buď některé spolkové republiky, nebo jiného územního celku Německa.¹⁰

K etnonymům tohoto typu lze zařadit tyto výrazy: **Bavor, Sas, Prus, Sudeťák, Šváb, Dederák, Endérák**. Výrazy *Bavor, Sas* a *Prus* bychom označili za neutrální, zatímco *Sudeťák* a *Šváb, Dederák* a *Endérák* za příznakové označení obyvatel konkrétní části Německa či historického území souvisejícího s Německem. Jedná se tedy o taková území, se kterými Češi nejvíce přicházejí do kontaktu, jako je Bavorsko, Sasko, Švábsko, nebo jejichž historie se jich dotýká – např. Sudety, Prusko, NDR, DDR.

Do této skupiny lze tedy zařadit i deriváty všech výše zmíněných výrazů. Od *Bavor* je derivováno **Bavorák, Bavorek**; od *Prus* se vyskytuje derivovaný výraz **Prušák**; a od *Sas* existují výrazy **Sasík, Sasák**. Tato synonyma jsou tvořena pomocí deminutivních nebo augmentativních sufixů anebo jejich kombinací. V tomto kontextu můžou sufixy tohoto typu vyznívat posměšně. Připojují původním etnonymům negativní rys.

Na závěr – i když se vymaňuje z tří navrhovaných oblastí uvedených výše – bychom do této skupiny mohli zařadit také výraz **skopčák/Skopčák**, protože jak uvádí PSJČ, „jde o nadávku Němci z českého území, zvl. z hornatého pohraničí“. Podle SSJČ jde o německého obyvatele severočeské kopcovité krajiny nebo českého pohraničí vůbec.

Uveďme zde pro srovnání i jedno hyperonymum: **Germán**. Je to označení „příslušníka indoevropské skupiny kmenově zahrnující v sobě Němce, Holanďany, Angličany, Dány, Nory, Švédy a Island‘any“ (PSJČ, SSJČ). Dnes je výraz *Germán* vnímán jako negativní označení pro příslušníka německého národa, jak tvrdí Nekula (1999). Ještě negativnější jsou však jeho derivace jako **Germín, Germost**.

3.4.1.3.1.3 Etnonyma motivovaná pravopisnou či hláskovou příznakovostí německého jazyka

Tato etnonyma jsou motivována přepisem německých slov do češtiny a evokují cizost a negativní postoj utvořený na základě nelibozvučného jazyka.

¹⁰ Jedná se o (1) označení politického rozdělení pro některé spolkové země Německa; (2) historické označení konkrétního území, jako jsou Sudety či Prusko, a (3) v neposlední řadě také historicko-politické rozdělení na Spolkovou republiku Německo a Německou demokratickou republiku – NDR (německy: Deutsche Demokratische Republik – DDR).

Jako příklad slov pro tuto skupinu můžeme uvést pojmenování **Dojč/Dojčák**, které má původ ve slově „deutsch“ – v německém jazyce je to neutrální adjektivum: „německý“. Nebo např. **Prajz/Prajzák** má původ pravděpodobně v německém slově „der Preuße“ – „Prus“. Podobně je to i **Sachs/Saks**. I zde je přepis slova odvozen od německého „der Sachse“ – „Sas“.

Označení **Derdiedas**, které vzniklo, jak píše Nekula, jako „*deformovaný zápis německých určitých členů: der, die, das*“ (Nekula In Filippovová 2005, s. 83), řadíme do této kategorie, jelikož inspirací tohoto pojmenování jsou slova v německém jazyce často užívaná.

3.4.1.3.1.4 Etnonyma motivovaná kulturními reáliemi Německa

Vytvoření takto motivovaných etnonym je podmíněno určitými reáliemi spojenými s německým národem. Tato etnonyma můžeme rozdělit do několika podskupin:

- (1) Etnonyma vzniklá podle typického křestního jména jako **Helmut, Fric/fric, Fricek/fricek**. Poslední dvě zmiňovaná etnonyma jsou utvořena od typicky německého křestního jména „Fritz“ a od něj odvozených deminutiv. Všechny výše zmíněné slovníky češtiny uvádějí, že „Fric“ je domácká forma jména „Friedrich“. Filippovová (2005, s. 85) dodává: „*SJČ (1952) uvádí jako druhý význam ‚nacista‘ s poznámkou ‚hanlivě, sovětsky‘, SSJČ z roku 1960 už uvádí jako druhý význam ‚hanlivé označení pro německé vojáky, zejm. nacistické, zřídka pro Němce vůbec (v ruském prostředí)‘.*“
- (2) Etnonyma vzniklá podle názvů typických národních jídel, jež reprezentují slova jako **bratwurst, sauerkraut**. Tato etnonyma, jak píše i Nekula (1999), jsou spojena s typicky německou pečenou uzeninou/klobásou a kyselým zelím.
- (3) Etnonyma vzniklá podle názvů materiálu, který se používá v průmyslové výrobě, kam můžeme zahrnout slova jako **bakelit, bakeliták** a potom také **dederon**, výraz utvořený od zkratky DDR. Původně je to „*název syntetického vlákna vyráběného v NDR (německy DDR), obdoba sílonu; tkanina z tohoto vlákna vyrobená*“ (SSJČ).
- (4) Etnonyma, jejichž vznik je ovlivněn druhou světovou válkou. Do této skupiny bychom mohli zařadit synonyma jako **esesák** (odvozeno od vojsk SS), **fašista, fašoun, nacista, nácek** (všechna jsou motivována pojmy souvisejícími s fašistickou nebo nacistickou ideologií), **hitlerčík, hitlerovec** (motivováno jménem vůdce

Německa Adolfa Hitlera), **hákový křížák** (utvořeno od pojmenování znaku nacismu) aj.

3.4.1.4 Opozita

Slova opačného významu se dělí na několik druhů. Jedním z nich jsou opozita kontextová, jimiž se stávají například červená a bílá ve spojitosti s vínem. Stane se, že „v konkrétní komunikaci se dostávají do významového protikladu i slova, která normálně opozity nejsou“. (Grepl, Karlík 1995, s. 87) V konkrétním užití však mohou být sobě navzájem protikladem. Pokud máme uvést opozitum ke slovu *Němec* z hlediska kontextového, mohli bychom kritérium klasifikace postavit na historicko-politických vztazích:

V dobách národního obrození by jasným opozitem ke slovu *Němec* byl výraz *Čech*. Během druhé světové války a bezprostředně po ní by opozitem k *Němec* mohlo být slovo *Rus* nebo *Američan*. Politické události po druhé světové válce v podobě rozdělení Německa motivovaly vznik opozit *východní Němec* – *západní Němec*. V současné době může být v některých kontextech jako opozitum ke slovu *Němec* vnímán *Polák* (na základě německého a polského obchodního trhu) nebo *Rakušan* (na základě vnímání rozdílů německé a rakouské němčiny).

3.4.1.5 Přenesené významy derivátů shodující se s významem dané konotace (Vaňková 2005, s. 89)

V souvislosti s přenesenými pojmenováními odvozenými od jednotlivých synonym ke slovu *Němec* se v dotazníku vytvořeném pro potřeby této práce (viz níže Empirická data) objevilo sloveso *frickovatět*: „**Začínáš frickovatět.**“ Jak uvádí respondent, sloveso se dá použít ve významu „obrátit se názorově na německou stranu“. Výskyt tohoto derivátu byl doložen pouze na příkladu v oblasti sportu, tedy „začít fandit Němcům“, „podporovat Němce“.

3.4.1.6 Propria

Propria (vlastní jména) „mají charakter substantiva nebo pojmenovacího spojení, jehož funkcí je označovat jedince, jednotlivinu nebo jako individuum chápané množství, odlišovat je od ostatních jedinců nebo jednotlivin dané třídy a identifikovat je jako jedinečné objekty“. (Hladká, Nekula In ESČ 2002) Propria se tak odrážejí v rámci antroponym i v českých příjmeních. Jak uvádí Beneš (1962, s. 320), příjmení mohou vznikat i z názvů

národů a sousedních kmenů. Pokud bychom se zaměřili na apelativum *Němec*, tak příjmení, která jsou od něj odvozená, ať už počestěná, nebo motivovaná německými slovy, nacházíme tato: ***Němec, Němeček, Němčík, Němčák***. Dále žijí v České republice lidé, kteří jsou označeni příjmením podle některé spolkové země Německa a její modifikace, např. ***Bavor, Babor, Babůrek, Sasín, Saska, Sasák, Saslík, Šváb, Švábík***, z pruské říše vzniklé příjmení ***Prusák, Prušák*** aj.¹¹ Z tohoto materiálu však můžeme vyvodit snad jen to, že materiál k pojmenování podle synonym k jednotlivým národnostem je velmi bohatý.

3.4.1.7 Frazéologie, typické kolokace

Za frazém je považována „ustálená kombinace alespoň dvou slovních forem, která má celistvý význam“, jak píše Grepl, Karlík (1995, s. 85). Pro frazémy je typické, že nesou jistou míru metaforičnosti a expresivnosti, není to však podmínkou. Frazémy můžeme dělit na větné a nevětné. Větné frazémy se vymezují tím, že mají podobu hotové věty slovesné nebo neslovesné. Mezi tyto frazémy bychom zařadili pořekadla, pranostiky, přísloví a okřídlená slova. Nevětné frazémy jsou zapojovány do vět až v konkrétním kontextu. K těmto frazémům se řadí např. i ustálená přirovnání. Jinak se jedná o frazémy typu: *zkouška ohněm, šedá eminence, růžové brýle, s klidem Angličana* atd.

Z dotazníků a dokladů v korpusu zde uvádíme pořekadlo: ***Lepší teplé pivo než studená Němka*** a pak také známý verš z Dalimilovy kroniky, který natolik zlidověl, že je vnímán jako frazém, jak vyplývá z dotazníků. ***Lepší českou selku než německou kněžnu za ženu mítí***. Oba příklady poukazují na opozici dobrý–špatný a vyplývá z nich negativní postoj Čechů k německým ženám.

V dotaznících se také objevily tzv. hlášky z filmů, např. ***Pár let po převratu a Němci se tu prohánějí jak za války***¹² či ***Někde asi soudruzi z NDR udělali chybu***¹³. První odkazuje k tomu, že Němcům už naše území žádným způsobem nepatří, a přesto se tu pohybují, jako by tomu tak bylo. To opět odkazuje na stereotyp, že Němci jsou rozpínaví, povýšení a chovají se velmi arogantně kdekoliv, kde se nacházejí. Druhá prűpovídka odkazuje na preciznost Němců, k níž s pokorou vzhlízíme, ale která najednou selhala. O pověstné německé rozpínavosti a jejích různých podobách pak také referuje tato

¹¹ Dále zmiňme ještě toponyma – za příkladné toponymum bychom mohli označit ***Německý Brod***.

¹² Jedná se o filmovou hlášku z filmu *Dědictví aneb Kurvahošigutntág*, režířovaného Věrou Chytilovou v roce 1992. Jedná se však o upravenou a trochu pozměněnou filmovou hlášku. V původním znění bychom našli toto: „Dva roky po revoluci a Němci se tu prohánějí jako za války.“

¹³ Jedná se o hlášku z filmu *Pelíšky*, režířovaného Janem Hřebejkem v roce 1999.

průpovídka, kterou uvedl jeden respondent v dotazníku: ***Kam nedojeli Němci na tankách, tam dojeli na markách.***

Do frazeologie také jistě patří toto přirovnání: ***Padá to do něj jak Němci do krytu,*** se kterým se můžeme setkat v tom kontextu, že někdo hltá, jídlo do něj padá velmi rychle, jak uvádí a vysvětluje jeden respondent v dotazníku.

3.4.1.8 Folklor

Jako další zdroj pro získání potřebných jazykových dat k formulování etnických stereotypů může posloužit folklor. Slovo „folklor“ jistě mnohým z nás evokuje venkovské slavnosti spojené s písněmi, tancem, zvyky a tradičními řemesly, ale i tradiční vyprávění příběhů, pohádek a říkanek, které se uchovávají jen ústně a vyprávějí se na daném místě po generace. Jak upozorňuje Pohunek a kol. (2014, s. 5): *„Folklor ale ve skutečnosti není vázán jen na tradiční prostředí: je neoddělitelnou součástí lidské společnosti. Jeho žánry a podoba se sice můžou proměňovat, ale jako ‚fenomén‘ zůstává jedním z důležitých způsobů komunikace.¹⁴ [...] Společně sdílené příběhy, zvyky i způsoby uměleckého vyjádření pomáhají vytvářet a udržovat identitu různých sociálních a etnických skupin, odlišných generací, regionů i zájmových skupin.“* Do popředí se tedy dostávají nové žánry moderního folkloru, které nám pomáhají pochopit, jak vnímají svět obyčejní lidé.

Pohunek a kol. (2014) představují v publikaci *Folklor 20. století* jednotlivé žánry současného moderního folkloru. Folklor 20. století tedy reprezentuje: dětský folklor, domácí umění, fámy, folklor na internetu, konspirační teorie, lidová píseň a poezie, nápisový folklor, pověsti, vyprávění ze života, škádlivky, vtipy a drobné folklorní žánry. Pro potřeby této práce se nebudeme zabývat podrobně všemi žánry, vybíráme jen ty, které jsou pro ni relevantní, tak aby společně s ostatními představenými daty dopomohly k celistvosti metodologie zkoumání etnických stereotypů.

3.4.1.8.1 Drobný folklorní žánr

Typickým příkladem moderního folkloru by mohla být tato říkanka, která je zaznamenána v dotazníku: ***Jednoho dne v parku, našel jsem tam marku, ležela tam mnoho dní, byla totiž východní***¹⁵. Promítá se do ní hodnocení situace při rozdělení Německa na východní a západní a vztah k oběma částem. Východní marka neměla pro nikoho v té době velkou cenu, zajímavé pro nás bylo vždy spíše západní Německo.

¹⁴ Často navíc tvoří protiklad k „oficiální“ kultuře, vytvářené školami a dalšími pedagogickými a kulturními institucemi, literaturou, masovými komunikačními médii (Pohunek a kol. 2014).

¹⁵ Jedná se o hlášku z filmu *Slunce, seno a pár facek*, režírovaného Zdeňkem Troškou v roce 1989.

3.4.1.1.8.2 Vtipy

Na internetu existuje několik webových stránek, které se věnují primárně vtipům. Lehce dohledatelné jsou i vtipy o Němcích, v nichž lze nalézt četné poukazy ke stereotypu.

Jedno z nejčastějších témat vtipů je (1) téma druhé světové války. Vtipy se vysmívají Hitlerovi, vojenským jednotkám a chování Němců v tomto období. Řeší se zde i otázka pronásledování Židů. Příkladem této kategorie vtipů by mohl být tento, který uvedl jeden z respondentů do výzkumného dotazníku: „*Sedí židovská rodina ve sklepení a přijdou gestapáci a ptají se přes dveře: ‚Máte psa?‘ Odpověď: ‚Ne.‘ (Buch! Buch! Buch!) ‚GESTAPO!‘*“ Vtip poukazuje na zbabělost Němců a nepoctivé jednání. Navíc se zde řeší otázka pronásledování Židů, se kterou jsou Němci bezesporu spojeni.

Jako další příklad uvádíme i jeden vtip z internetového zdroje (dostupné z: <http://www.panzernet.net/php/index.php?topic=1302.0>, 6. 11. 2015): „*V nebi sedí Hanibal, Caesar a Napoleon a pozorují bitevní vřavu. – Páni, já mít takové loďstvo a ponorky jako Německo, kam bych to až dotáhnul, povídá Caesar. – Já mít takový tanky a letectvo jako Němci, to by se to maširovalo přes Alpy, odpovídá Hanibal. – Škoda řečí, pánové, povzdychne si Napoleon. Já mít ministra propagandy, jako je Goebbels, nikdo doted' neví, že jsem u Waterloo prohrál!*“ Tento vtip odkazuje na to, že ani hlášení o vojenských úspěších nebyla přijímána bezvýhradně a Němci za to sklízeli posměch.

Dalším tématem, které se ve vtipech o Němcích často opakuje, je (2) téma sexu. O Němcích se traduje, že jsou vyznavači bizarních sexuálních praktik, a navíc jsou za ně ochotni zaplatit velké peníze.

Pro představu jako příklad tohoto tématu uvádíme vtip, který je zaznamenán v dotazníku a potvrzuje, jak uvedl jeden respondent našeho dotazníku, že Němci jsou spojeni s nevěstinci a sexuálními praktikami v nich: „*Co dělají Němec, Turek a Čech v bordelu? Němec souloží, Turek uklízí a Čech čeká na manželku.*“

Mnohem bizarnějším vtipem o německém vyžívání se ve zvláštních sexuálních praktikách je např.: „*Přijde Němec na čerpací stanici a čepuje si benzín do zadnice. Po chvíli k němu přijde pumpař a povídá mu: ‚Das ist nicht normal!‘ A on mu na to odpoví: ‚Ja. Das ist super!‘*“ (dostupné z: http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-politika/134906/vtipy-o-nemcich-aneb-kdyz-se-trauma-meni-v-srandu.html?utm_source=blesk.cz&utm_medium=copy, 6. 11. 2015).

Třetím vysledovaným tématem ve vtipech o Němcích je (3) téma německého jazyka, které stojí za zmínku, i když už se neobjevuje tak hojně. Příkladem je: „*Dávejte si pozor na německé předložky,‘ upozorňuje žáky při čtení němčinář. ‚Všimněte si například slovního spojení fahren in Wochenendhaus. Němci neříkají, že pojedou na chatu, ale že pojedou do chaty!’ Jeden z žáků vykřikne: ‚To nemají brzdy?!’*“ (dostupné z: http://vtipy.luksoft.cz/o_nemcich/slozite_predlozky.php, 6. 11. 2015).

Jako další téma bychom mohli uvést (4) vztahy mezi Čechy, Němci, Američany a Rusy. Na internetu se k tomuto tématu vyjadřuje mnoho vtipů. Němci většinou v těchto vtipech vyznívají jako národ vrahů a lidí s povýšeným chováním, kteří zaostávají za Američany. Reprezentativním příkladem tohoto tématu může být tento vtip: „*Potkají se Američan, Němec a Čech. Američan se chlubí: ‚Já mluvím třemi jazyky.’ Němec na to: ‚Já mluvím pěti jazyky.’ A Čech povídá: ‚Já mluvím po šesti pivech!’*“ (dostupné z: <http://www.ivtipy.cz/nahled-vtipu-nejzdatnejsi-kecalek/>, 6. 11. 2015).

3.4.2 Textová data

Jazyková data jsme obsáhli poměrně podrobně, ale aby byl obraz Němce v české kultuře představen komplexně, podívejme se dále na data textová. Klasifikace stereotypu Němce, která bude představena níže, je založena na excerpci dat získaných z korpusu SYN. Lemmata *Němec*, *Němka* a *německý* mají v korpusu SYN celkově 949 552 výskytů, z nichž bylo náhodně (funkce korpusu „Promíchat“) vybráno 5000¹⁶, které jsme podrobili analýze. Z těchto 5000 dokladů bylo označeno 119 výskytů za ty, které zahrnují stereotyp. Následně byly rozděleny do skupin podle toho, ke kterému stereotypu odkazují. Na základě tohoto dělení jsme formulovali jisté zobecnění vyskytovaného stereotypu.

3.4.2.1 Jazykové korpusy

Lemmata *Němec*, *Němka* a *německý* jsme vyhledávali v korpusu SYN¹⁷. Excerpovaný materiál, tedy zmíněných 119 výskytů a jejich řazení do skupin dle stereotypu, ke kterému odkazují, je k dispozici na konci této práce v Příloze č. 1.

¹⁶ Z důvodu typu práce a jejího záměru nebylo v našich možnostech prozkoumat všechny výskyty.

¹⁷ Korpus SYN je „*nereferenční spojení textů všech referenčních synchronních psaných korpusů řady SYN, tj. ve verzi 3 zpřístupněné v lednu 2014 zahrnuje korpusy SYN2000, SYN2005, SYN2006PUB, SYN2009PUB, SYN2010a SYN2013PUB. Všechny tyto korpusy jsou navzájem disjunktní (tj. všechny obsahují rozdílné texty), celková velikost korpusu SYN je tudíž daná součtem velikostí jednotlivých korpusů. Ve verzi 3 korpus tvoří 2,232 miliardy textových slov (tokenů)*“ (dostupné z: Český národní korpus: <http://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:syn>, 16. 10. 2015). Korpusy SYN2000, SYN2005, SYN2010 zahrnují žánrově vyvážené texty z let 1990–2009, korpusy SYN2006PUB, SYN2009PUB, SYN2013PUB zahrnují publicistické texty z let 1989–2009.

3.4.2.1.1 Stereotyp Němce na základě dokladů v korpusu SYN

V této podkapitole si 119 výskytů představíme tak, jak byly zařazeny do jednotlivých skupin dle toho, jak odkazují k určitému stereotypu Němce. Jednotlivá data budeme představovat na základě četnosti jejich výskytu.

Z excerpovaných dat vyplývá, že nejčastěji verbalizovanými vlastnostmi Němců jsou následující skutečnosti:

(1) **Němci jsou precizní/přesní.**

Tento stereotypní soud se objevil v 25 případech. Deklaruje to např. výpověď: „*Můj šéf – majitel firmy – je typický Němec. Suchý, přesný.*“ Nebo také: „*Češi nejsou tak důslední jako Němci. Ti musí mít všechno přesné.*“ Dalším příkladem může být: „*V podzemních štolách dosud leží pečlivě zakonzervované písemnosti, zachycující s německou přesností jmenné seznamy jejích členů a důvěrníků.*“

Ze 14 výskytů se formuje charakteristika, že:

(2) **Němci jsou spořiví.**

Toto zobecnění reprezentuje např. věta: „*Spořivý německý duch se zde prosadil na plné čáře.*“ Nebo také věta: „*Rusové také nejsou spořiví jako například Němci a další turisté ze Západu.*“

Dalšími nejčastějšími soudy o Němcích na základě excerpovaného materiálu jsou:

(3) **Němci jsou bohatí a hodně utrácí.**

Tento stereotyp byl zachycen v 11 příkladech. Stereotyp, že jsou Němci bohatí a žijí si na vysoké noze, je viditelný z těchto citací: „*Neutrácíme tak jako Němci, ale přece jen začínáme chodit do restaurací.*“ Nebo: „*Ani lékaři nedosahují bohatství svých německých kolegů.*“

(4) **Němci jsou povýšení, chovají se suverénně a kritizují.**

Stereotyp, že Němci jsou „něco víc“ a chovají se suverénně a kritizují, dokládá 10 výskytů, např.: „*Vždyť to by ani nebyli Němci, kdyby nekritizovali.*“ Další příklad vidíme zde: „*Nesměli na hlavní toalety jen kvůli tomu, že nejsou Němci.*“ Odkaz na značnou míru

povýšenosti vidíme i v této výpovědi: „*Němci si ale přivezli i do prestižního hotelu svého vlastního kuchaře.*“

Jiné příklady zase poukazují na to, že

(5) Němci jsou konzervativní a chladní.

Toto je představa o Němcích, která je v našem vzorku zachycena v osmi případech. Uveďme si zde např.: „*Říká se sice, že Němci jsou studení, ale koncerty si umí užít...*“ a: „*Heino se prezentuje jako konzervativní Němec typický pro šedesátá a sedmdesátá léta.*“

Velmi častý úsudek je, že

(6) Němci jsou houževnatí, pracovití a mají disciplínu.

Tato charakteristika byla patrná ze sedmi různých podkladů. O pracovitosti Němců vypovídá např. tento úryvek: „*... jsou lidé naší kultury, snášenliví, pracovití, stejně jako Němci.*“ Dále také: „*Jsou to houžve a mají běh v krvi stejně jako Němci.*“

(7) Němci jsou pořádkumilovní.

Ač bychom možná očekávali, že tato charakteristika bude mít nejvíce dokladů, v našem vzorku se vyskytla celkově jen šestkrát. Důkazy tohoto stereotypního zobecnění najdeme v těchto výpovědích: „*Češi nejsou tak pořádní jako Němci, ale jsou úžasně pracovití, šikovní a vynalézaví.*“ „*Když on vyžaduje pořádek, je to normální, protože je to Němec, když pořádek vyžaduje český podnikatel, je to pedant.*“

(8) Němci jsou fašisté.

I tento soud se vyskytl v našem materiálu šestkrát. Příkladem je: „*Němci rovná se fašisti, levice komunisti, komunisti agenti.*“ „*Je Němec, ale antifašista, který bojoval proti německé okupaci.*“ Tyto doklady pak odkazují k tomu, že Němci jsou viděni jako fašisti.

Z pěti dokladů jsme vygenerovali zobecnění, že

(9) Němci milují svoje uzeniny¹⁸ a hodně pijí alkohol.

Jedná se o věty, jako je tato: „*Nebyli by to Němci, kdyby zapomněli na své charakteristické buřty a pečené vinné klobásy.*“

¹⁸ Viz *bratwurst* v kapitole 3.4.1.3.1.4 Etnonyma motivovaná kulturními reáliemi Německa.

Ze čtyř dokladů je patrný stereotyp, že

(10) **Němci jsou vlastenci a milují svůj jazyk.**

Dokladem je např. „*I když ale Francouzi stejně jako Němci nedají na svou mateřštinu dopustit.*“

Za relevantní k tomuto tématu považujeme snad ještě tyto tři zobecněné charakteristiky, které se v našem vzorku vyskytly třikrát:

(11) **Česko-německé vztahy nejsou dobré.**

(12) **Němci jsou kulturní národ: kreativní, především dobří hudebníci.**

(13) **Němci vyznávají nechutné porno.**¹⁹

3.4.3 Empirická data

Jak předznamenáváme výše, součástí této diplomové práce bylo i dotazníkové šetření, ve kterém se autorka práce nechala inspirovat pracemi J. Bartmińského, jenž vedl stejné šetření ke stereotypu Němce v Polsku (Bartmiński 2010, s. 178–199). Na jeho základě jsme pro potřeby této práce ověřovali výskyt etnonyma *Němec* a jeho modifikace na jazykové i textové rovině. Dotazník, který obsahoval celkem 9 otázek, vyplnilo 42 Čechů (28 žen a 14 mužů ve věku 25 až 59 let).²⁰ Veškeré odpovědi z dotazníků, zpracované do tabulky, jsou k nahlédnutí v závěru této práce v Příloze č. 2. V textu níže uvádíme nejčastěji se vyskytující odpovědi. Tento dotazník má sloužit jednak k získání nových dat, jednak k ověření správnosti dat jazykových a textových, která jsme již získali.

3.4.3.1 Práce s jazykovými daty

První a druhá otázka dotazníku sloužila spíše jako ověření ke zjištění charakteristik na základě jazykových dat. Jednalo se o otázky *Jaké významy má slovo Němec?* a *Jaká další slova znáte/používáte pro pojmenování národnosti Němec?* Respondenti měli uvést tolik výrazů, kolik jich používají/znají. Synonyma k etnonymu *Němec* byla uvedena ve velkém počtu, na základě studií zabývajících se dělením etnonym

¹⁹ Další příklady výpovědí k výše zmíněným stereotypům i jiné méně časté stereotypy je možné nalézt v Příloze č. 1.

²⁰ Tyto proměnné v této práci nijak nehodnotíme, jelikož se nám nepodařilo na tak malém vzorku zajistit vyrovnané počty jak na základě pohlaví, tak na základě věku.

jsme vytvořili klasifikaci podle obsahové souvislosti, kterou zevrubně představujeme v kapitole 3.4.1 Jazyková data. Zde se jimi tedy nebudeme znovu zabývat.

3.4.3.1.1 Vlastnosti typického Němce

Třetí otázka v dotazníku zněla: *Které rysy podle vašeho názoru charakterizují typického Němce? (Jak by měl typický Němec vypadat?)* Dle odpovědí je typický Němec vnímán z hlediska vzhledu jako **vysoký blondatý modrooký elegán, často s knírem.**

Co se týče povahy, je **egocentrický, hlučný, vychloubačný, ale v kolektivu přátelský.** Často **působí upjatě a svázaně, v komunikaci je chladný, takový „suchar“.** Obecně je ale **pracovitý, dochvilný, pořádkumilovný, přesný a potrpí si na kvalitě.** Zpravidla je to **vlastenec.** Žena Němka oproti slovanským ženám působí spíše **sportovně a pragmaticky.**

3.4.3.1.2 Věci a atributy, které charakterizují Němce

Na pátou otázku: *Vyjmenujte jakékoliv předměty a věci, které charakterizují Němce,* se objevovaly tyto odpovědi: **pivo, klobásy, auta, komplikovaná historie, elektronika, knír, kožené kalhoty, úchylné porno, myslivost, tvrdý jazyk, podkolenky, vánoční trhy** aj.

V šesté otázce měli respondenti *doplnit podstatné jméno, které vám evokuje přídatné jméno „německý/á/é“...* Typicky německý/á/é je **přesnost, strohost, pořádek, řád, preciznost, auto, disciplína, vůdce** aj.

I následující, sedmá otázka zkoumala charakter Němců tím, že respondenti *doplnili sloveso (něco, co typicky dělá) do vět a vysvětlili, co tyto věty znamenají: ...jako Němec.... německým způsobem / po německu / německy.* V odpovědích nalezneme toto²¹: **Čumí jako Němec** (slídívě, podezíravě)²². **Pracuje jako Němec** (dochvilný, přesný). **Vypadá jako Němec** (zazobaný a bez vkusu). **Chlastá jako Němec** (hodně a hlučně). **Chodí jako Němec** (vojensky). **Chová se jako Němec** (hlučný a neomalený). V druhé části odpovědi se objevovalo: **zorganizované německým způsobem** (precizně, do detailu, vše klape), **jít na to německým způsobem** (snažit se věci řešit někdy možná až zbytečně podrobně a komplikovaně a bez schopnosti improvizovat, často se divit, když něco nefunguje), **vysvětlit německým způsobem** (Němci – stát – mají někdy nedostatek „citu“ pro druhé a prosazují věci silově), **vařit po německu** (těžká jídla, hodně masa, prejt, jitrnice, klobásy).

²¹ Uvádíme jen takové odpovědi, které korespondují s uvedenými daty jazykovými a textovými.

²² V závorkách uvádíme vysvětlení daného výskytu, jak jej chápou respondenti, kteří tento výskyt uvedli.

3.4.3.1.3 BUT test (tzv. souvětí odporovací)

Součástí tohoto dotazníku byl také „odporovací test“, tzv. BUT test (Bartmiński 2010), založený na tom, že respondent má dokončit druhou větu v souvětí, která je ve vztahu odporovacím a začíná spojkou „ale“: „*Je to Němec, ale...*“ Cílem těchto typů úkolů je zjistit, jaké jsou typické vlastnosti dané osoby na základě vyloučení toho, jaké nejsou. Pokud tázající odpoví ***Je to Němec, ale není pořádkumilovný***, získáváme informaci, že stereotypní názor na Němce zní, že pořádkumilovný je.

Respondenti uváděli tyto odpovědi: *Je to Němec, ale přišel pozdě, je to bordelář, je celkem fajn, nechová se povýšeně, není pünktlich, je to lajdák, je sympatický, je milý a uvolněný, je vtipný, není na něj spoleh, moc nepracuje, je přátelský a sympatický, není šetrivý, je vcelku tichý* aj. Na základě těchto odpovědí se stereotypní obraz Němce jeví tak, že **JE dochvilný, pořádkumilovný, upjatý, šetrivý a hlučný, chová se povýšeně, je přesný, pracovitý, NENÍ moc sympatický a nechová se přátelsky, není milý a není moc fajn**. Tyto charakteristiky nám korespondují s odpověďmi na předchozí otázku, jaký je typický Němec.

3.4.3.1.5 Příslloví a vtipy o Němcích

Poslední dvě otázky dotazníku – osmá a devátá – zkoumaly, jaké *příslloví a vtipy o Němcích* se tradují v českém společensko-kulturním kontextu. Odpovědi na tyto otázky jsou zpracovány výše v kapitole 3.4.1. Jazyková data.

3.4.4 Shrnutí – Kognitivní definice

Po představení okruhů všech tří typů výše zmíněných dat bychom měli být schopni si odpovědět na otázku, jak pojem *Němec* funguje v českém společensko-kulturním kontextu (resp. v myslích českých mluvčích), jaké má konotace a jaký stereotyp je s tímto pojmem spojen. K vyhodnocení stereotypu Němce nám poslouží tzv. kognitivní definice. Jejím cílem, uvádí Bartmiński (2010, s. 67), je uceleně popsat typický objekt, jak je chápán „naivním uživatelem jazyka“, přičemž popis je uspořádán do souboru představ (aspektů), které zachycují kognitivní strukturu pojmu. Řazení aspektů závisí na typu pojmu a jejich hlavní složce. Definovaný objekt je spíše mentální projekce než odraz skutečnosti. Kognitivní definice je tedy shrnutím získaných dat do komplexního obrazu dané entity.

My zde uvádíme strukturovanou kognitivní definici stereotypního Němce, který je v našich (českých) myslích zobrazován převážně negativně. Výše představená data se pokusíme shrnout do sedmnácti bodů, které představují, jaký je obraz Němce v současném českém společensko-kulturním kontextu:

Jazyková, textová i empirická data vyjadřují, že:

- (1) Němci jsou fašisté;²³
- (2) Němci mluví nesrozumitelným jazykem;

Další zjištění potvrzují pouze textová a empirická data²⁴:

- (3) typický Němec je vysoký blondatý modrooký elegant, často s knírem;
- (4) Němci se oblékají do kožených kalhot a podkolenek;
- (5) Němci jsou suverénní, povyšují se nad druhé;
- (6) Němci jsou precizní, pracovití, pořádkumilovní a dbají na kvalitu;
- (7) Němci jsou bohatí a egocentričtí;
- (8) Němci jsou konzervativní a chladní;
- (9) pokud Němci nemají svůj standard, kritizují;
- (10) Němci jsou šetriví;
- (11) Němci jsou hluční;
- (12) Němci hodně pijí;
- (13) Němci konzumují nezdravé uzeniny;
- (14) Němci jsou spojení s automobilovým a elektrotechnickým průmyslem;
- (15) Němci vyznávají bizarní sexuální praktiky;
- (16) typické hobby Němců je myslivost;
- (17) Němky jsou chladné a pragmatické.

Na základě materiálu, který uvádějí Filippovová (2005) a Nekula (1999), zejména výskytů v Českém národním korpusu, internetových stránek s vtipy o Němcích a dotazníku o Němcích, se nám podařilo představit jazyková, textová a empirická data, která nám posloužila k vytvoření poměrně komplexního obrazu – stereotypu – Němce u rodilých mluvčích českého jazyka.

²³ Tento stereotyp dnes již pomalu mizí, nejvíce je zakotven v jazykových datech; v textových i empirických už tak silně zakotven není.

²⁴ Data zde neřadíme frekvenčně, ale podle logického sledu. Začínáme od vizuální podoby – vzhledu, pokračujeme povahovými rysy a na závěr uvádíme data související s volnočasovými aktivitami.

Tato kapitola měla představit metodologický postup při popisu národností v českém jazyce. Na jeho základě se pokusíme takto postupovat (podle možností) i při hledání stereotypů národností v českém znakovém jazyce, kterému se budeme věnovat níže.

Tento model, který jsme zde výše podrobně představili, budeme aplikovat níže na hledání stereotypu ve znakových jazycích. Upravíme však klasifikaci synonym a jiných podkapitol, aby odpovídaly potřebám tvorby stereotypů ve znakových jazycích (podrobně viz kapitola 6).

4. Kognitivní lingvistika znakových jazyků

O kognitivní lingvistice v kontextu znakových jazyků se začalo uvažovat již na konci 80. let 20. století v Americe (Wilburová 1987). V roce 2001 Sarah Taubová vydala publikaci s názvem *Language from the Body: Iconicity and Metaphor in American Sign Language*, ve které se zabývá metaforou a ikonicitou ve znakových jazycích. Jako první přináší myšlenku tzv. *zdvojeného mapování* (*double mapping*), která se stala stěžejní pro další výzkumy v této oblasti, jimiž se zabývali např. manželé Wilcoxovi nebo M. Marschak. Je však nutné podotknout, že Taubová (2001) nebyla první, kdo se o aplikaci kognitivní lingvistiky mluvených jazyků na jazyky znakové pokusil. Již v roce 1987 Ronnie Wilburová²⁵ na znakové jazyky, respektive na americký znakový jazyk, aplikovala Lakoffovu a Johnsonovu teorii konceptuálních metafor. Zatím jsme zde uvedli jen autory, kteří se kognitivní lingvistikou znakových jazyků zabývají z perspektivy pojetí „amerického“. O kognitivní lingvistice znakových jazyků na základě vnímání „slovanského“ přístupu k jazyku zatím žádné hmatatelné poznatky nemáme. Toto je jedna z prvních prací, která je opřena o metodologii „slovanského“ směru.

Mnohé informace o kognitivní lingvistice znakových jazyků ještě nemáme, přesto ale máme k dispozici relativně dost (spíše fragmentárních) prací o kognitivní lingvistice v českém znakovém jazyce.

Oblast zkoumání kognitivní lingvistiky znakových jazyků otevřeli svou prací *Barvy v českém znakovém jazyce* Radka Myslivečková, Andrea Hudáková, Petr Vysuček (2001), kteří zde pojednávají o konceptualizaci barev, dále Lucie Půlpánová (2007) s diplomovou prací *Kategorizace v českém znakovém jazyce*, případně Lucie Šůchová (2008, 2011) s problematikou konceptuálních metafor v diplomové práci s názvem *Metafora v českém znakovém jazyce*. Nově vznikla diplomová práce zabývající se konceptuálním schématem cesta v českém znakovém jazyce, kterou obhájila Anna Moudrá v únoru 2016.²⁶

²⁵ Willbur, R. B.: Metaphors in American Sign Language and English. In W. H. Edmondson & f. Karlsson (Eds.) SLR 87: International Symposium on Sign Language Research. Finland, July 15–19, 1987 [International Studies on Sign language and Communication of the Deaf, Vol 10], 1990, p. 163–170. Hamburg: SIGNUM – Verlag.

²⁶ Díky uspořádání Letní školy znakových jazyků 2014: CISL, kterou zorganizovali studenti oboru čeština v komunikaci neslyšících v srpnu 2014, se vytvořila na Ústavu jazyka a komunikace neslyšících pracovní skupina, která se začala zabývat tématy kognitivní lingvistiky českého znakového jazyka, a rozpracovala tak několik témat, kterým se teď blíže věnují studenti magisterského studia tohoto oboru; svá témata rozvíjejí v diplomových pracích. Stereotypům ve znakových jazycích kromě tohoto textu věnuje pozornost i diplomová práce Marie Basovníkové (zatím v rozpracované verzi), která se zabývá stereotypem slyšícího a Neslyšícího.

Pro kognitivní lingvistiku znakových jazyků jsou, jak se dozvídáme především z Taubové (2001), stěžejní termíny *metaforičnost* a *ikoničnost* a tzv. *zdvojené mapování* (*double mapping*)²⁷. Mluvené jazyky si vystačí pouze s **metaforickým mapováním** z konkrétní, tělesné či smyslové oblasti do oblasti abstraktní. Znakové jazyky (díky své povaze) mohou užívat i **mapování ikonické**, ve kterém dochází pomocí jazykových prostředků k ikonickému zobrazení zdrojové oblasti (k tomu více Taubová (2001), Wilburová (1987), Šůchová (2008, 2011), Moudrá (2016)).

Willburová (1987) ještě dodává, že metafora i metaforické mapování funguje ve znakových jazycích stejně jako v mluvených. I ve znakových jazycích se pracuje s pojmy Lakoffa a Johnsona *strukturní, orientační a ontologická metafora*.

Wilcox (2007) ve své studii o kognitivní lingvistice pojednává také o metonymii, která je ve znakových jazycích spojena s pojmenováním osob, národů i věcí. Vzhledem k našemu tématu o ní pojednáme podrobněji.

4.1 Metonymie

Dalším důležitým pojmem kognitivní lingvistiky znakových jazyků, jak už bylo řečeno, je pojem *metonymie*. V lexiku souvisejícím se znaky pro jednotlivé národnosti se s ní setkáme poměrně často. Metonymie alespoň podle Wilcoxe (2007) využívá prototypického zobrazení vybraných charakteristik pro celé subjekty, tedy určitá část daného fenoménu označuje celek. Konkrétním příkladem takového prototypického zobrazení je v ASL znak pro ptáka či kočku. Pták je prezentován ikonickým zobrazením zobáku a kočka je reprezentována vousky. Stejně tak je tomu i v českém znakovém jazyce.

Druhou realizací metonymie, jak uvádí Wilcox (2007), je tzv. inicializace: ve znacích se užívá tvaru ruky, který odpovídá prvnímu písmenu příslušného slova mluveného jazyka. Příkladem takto motivovaného znaku je v ASL např. CHICAGO – tvar ruky c²⁸ – nebo TEXAS – tvar ruky pro písmeno X. Pro srovnání: v ČZJ je takto motivovaný znak například pro Vltavu – tvar ruky v. Na tomto principu jsou obecně založeny jmenné

Obě práce navazují na poznatky a směřování polské etnolingvistické školy a pojetí stereotypu Jerzyho Bartmińskiego.

²⁷ V předchozích pracích o kognitivní lingvistice českého znakového jazyka se užívalo pojmu *dvojitá mapování*. Z důvodu nepřesného obsahu pojmu se nově navrhuje používat pojem *zdvojené mapování* (Macurová, Vaňková 2015, ústně).

²⁸ Seznam tvarů ruky a jejich označení je k dispozici v Příloze č. 5.

znaky pro označení různých lidí. Tvar ruky počátečního písmena z psaného jména dané osoby je doplněn o umístění či pohyb, které zobrazují nějakou typickou vlastnost nebo rys člověka²⁹ (srov. Faltínová 2008, Suppala 1992 aj.).

Jak dále popisuje Wilcox (2007), v katalánském znakovém jazyce se vyskytuje soubor metonymií pro zachycení intenzity smyslového prožitku pomocí tělesného projevu, např. otevřená ústa mohou signalizovat údiv, třepotání prstů může vyjadřovat neuvěřitelnost, rozjasněné otevřené oči zase potěšení atd. Analogicky bychom jistě našli tento typ metonymie v ČZJ, konkrétní výzkumy však zatím nebyly provedeny, proto se zde musíme obejít bez konkrétních příkladů.

V této kapitole jsme navázali na teoretický kontext kognitivní lingvistiky mluvených jazyků, který popisujeme výše, a vymezili jsme stěžejní pojmy z kognitivní lingvistiky znakových jazyků. Fakt, že se některé klíčové termíny shodují a jiné se odlišují, je dán tím, že o kognitivní lingvistice znakových jazyků toho zatím mnoho nevíme, a také skutečností, že znakové jazyky mají jinou modalitu (jsou vizuálně motorické), proto je třeba k nim přistupovat možná analogicky, avšak s jistým respektem k jejich povaze.

Cílem této práce je popsat, jak fungují stereotypy národností v českém znakovém jazyce. Jelikož jsme již popsali potřebný teoretický základ pro zkoumání stereotypů, přistoupíme teď ke stěžejní části této práce, která se bude zabývat etnickými stereotypy v českém znakovém jazyce.

²⁹ Wilcox uvádí příklad jmenného znaku své ženy Phyllis: její jméno je kombinací tvaru ruky P a umístění a pohybu pro znak ZPÍVAT, což symbolizuje, že Phyllis miluje hudbu. Analogicky bychom mohli uvést příklad z ČZJ: na základě metonymie vzniklo i pojmenování pro českou lingvistku znakových jazyků Kláru Richterovou, jejíž jmenný znak je kombinací písmene K (česká jednoruční prstová abeceda) a pohybu a umístění vypůjčených ze slovesa KOUŘIT, jelikož je vášnivou kuřáčkou.

5. Metoda zkoumání etnického stereotypu v českém znakovém jazyce

V předchozích kapitolách jsme si představili stěžejní termíny kognitivní lingvistiky mluvených i znakových jazyků a vyložili pojem stereotyp tak, jak je vnímán v běžném diskurzu a společenských vědách, a podrobněji jsme pojednali o stereotypu etnickém. Na konkrétní ukázce stereotypu Němce v češtině jsme si představili metodologii zkoumání etnických stereotypů v mluvených jazycích a tento model se pokusíme upravit tak, aby vyhovoval zkoumání (nejen) etnických stereotypů v jazyce znakovém, konkrétně v českém.

Ještě si připomeňme, jak zmiňujeme výše, poznatek Ivankovičové (2005), že nejvíce stereotypů se týká národů sousedních a poměrně často také národů, které jsou spojeny s nějakým konfliktem nebo s nebývalou situací. Tyto stereotypy se většinou po skončení dané události stahují do pozadí.

Proto jsme se při přemýšlení o možných stereotypech v českém znakovém jazyce zabývali historickými událostmi, které souvisejí s komunitou Neslyšících ve světě, potažmo i s komunitou českých Neslyšících, případně se jedná o důležité historické okamžiky, které zasáhly celosvětové dění. Stereotypy budeme zkoumat také na národech, se kterými jsou čeští Neslyšící v kontaktu. Tyto níže zmíněné události nám omezí výběr zkoumaných etnických stereotypů. Získáme tak seznam národů, které budou předmětem našeho zkoumání.

Budeme-li postupovat chronologicky od první významné světové události v historii Neslyšících, za nejdůležitější mezníky ovlivňující české Neslyšící považujeme tyto³⁰:

- 1) **Zavedení institucionalizovaného školství ve Francii v roce 1770:** Jedná se o první institut pro Neslyšící v Evropě, ve kterém žáci mohli při výuce používat znakový jazyk (Hrubý 2007).
- 2) **Milánský kongres 1880:** O sto deset let později se v Itálii konal Milánský kongres, na kterém se sešli pedagogové Neslyšících. Bylo zde odhlasováno, že znakový jazyk vymizí ze školních zařízení pro Neslyšící a výuka bude probíhat výhradně orálně. Pro Neslyšící tak začala doba temna (Hrubý 2007).

³⁰ Jedná se o subjektivní výběr autorky této práce. Seznam není vyčerpávající a jistě by se na výběr důležitých mezníků dalo nahlížet různými způsoby.

- 3) **Založení první vysoké školy pro Neslyšící v USA v roce 1864:** Dnes tato instituce nese název Gallaudetova univerzita³¹ a je označována jako meka Neslyšících. Výuka zde probíhá jen v americkém znakovém jazyce a nabídka studijních oborů je stejně široká jako na jiných univerzitách.
- 4) **Druhá světová válka:** Sudálostmi druhé světové války a nehumánními procesy, které se během ní odehrály, jsou samozřejmě nejvíce spojeni Němci, respektive Adolf Hitler, který k Neslyšícím a obecně k „postiženým“³² přistupoval podobně jako k Židům.³³ Další národností výrazně spojenou s druhou světovou válkou jsou Rusové.
- 5) **Deaflympiáda 2011:** V únoru 2011 měla ve slovenských Tatrách proběhnout zimní olympiáda Neslyšících, tzv. deaflympiáda. Vinou nedokonalé organizace a zpronevěření dotací poskytnutých na náklady této akce se deaflympiáda neuskutečnila. Účastníci i sportovci byli o zrušení zimní deaflympiády 2011 informováni pouhý týden před plánovaným konáním akce.³⁴

Z výše uvedených událostí se tedy nabízí možnost podívat se blíže na to, jestli v českém znakovém jazyce figuruje stereotyp národů, které jsou spojeny s výše zmíněnými událostmi, a pokud ano, zjistit, jak tento stereotyp funguje. Níže se zaměříme na hledání stereotypu **Francouze, Itala, Američana, Němce, Rusa a Slováka**.

Další etnické stereotypy objevující se v českém znakovém jazyce bychom mohli zaznamenat na národech, se kterými přicházejí čeští Neslyšící do kontaktu.

- 6) **Sousedé:** Stereotypy národností můžeme očekávat u smýšlení o našich sousedech, jak uvádíme výše. O Slovácích a Němcích se zmiňujeme v souvislosti s historickými událostmi, zbývá se tedy podívat, zda a případně jaký stereotyp je utvořen o Polácích a Rakušanech.
- 7) **Setkávání s emigranty v ČR:** My Češi (slyšící i Neslyšící) žijeme v kontaktu s Vietnamci, Ukrajinci, Číňany, Araby a dalšími. Pozornost zde tedy budeme

³¹ Gallaudetova univerzita byla založena 8. 4. 1864 ve městě Washington Amosem Kendallou. Prvním prezidentem se stal Edward Miner Gallaudet (syn Thomase H. Gallaudeta), který tak s pomocí Kendallly zrealizoval sen svého otce. Gallaudetova univerzita je dosud jedinou univerzitou svobodných umění pro Neslyšící ve Spojených státech amerických a na světě (Hrubý 2007).

³² Kulturním pohledem na hluchotu nevnímáme neslyšící jazykovou a kulturní menšinu jako osoby s postižením, ale osoby se specifickými jazykovými potřebami. Proto píšeme pojem „postižení“ v uvozovkách.

³³ Během druhé světové války zamýšlel Adolf Hitler všechny Neslyšící sterilizovat. Neslyšící Židé byli bez milosti posíláni do koncentračních táborů, kde umírali. Na rozdíl od Německa na našem území nacisté nestihli zrušit představy Adolfa Hitlera naplnit, a neslyšících obětí bylo výrazně méně než v Německu (Kratochvílová 2007).

³⁴ Zdroj: International Committee of Sports for the Deaf (ICSD): <http://www.deaflympics.com/news.asp?1545> [online], 14. 12. 2015.

věnovat především stereotypu Vietnamce, jelikož s tímto etnikem se dostáváme nejvíce do kontaktu při návštěvě vietnamských tržnic a obchodů s potravinami. Mohli bychom se samozřejmě věnovat i stereotypům ostatních zde zmíněných národů, ale i z důvodu rozsahu této práce se zaměříme podrobněji právě na stereotyp Vietnamce, u kterého předpokládáme jisté zakotvení i v jazyce českých Neslyšících.

- 8) **Romské etnikum:** Jelikož jsme se v této práci rozhodli používat termín etnický stereotyp, tedy nahlížet na jednotlivé národní skupiny jako na skupiny etnické, můžeme pojednat i o stereotypu Roma. V komunitě Neslyšících žije poměrně velké procento neslyšících Romů, proto považujeme za zajímavé se o tomto stereotypu také zmínit.³⁵

K seznamu národů, které jsme vybrali na základě historických souvislostí, nám tedy ještě přibývají národy, se kterými jsou nějakým výše popsaným způsobem Neslyšící v kontaktu. Budeme tedy zkoumat stereotyp **Poláka, Rakušana, Vietnamce a Roma**.

5.1 Model J. Bartmiňského v úpravě pro český znakový jazyk

Pro zkoumání etnických stereotypů ve znakovém jazyce budeme využívat podobného modelu, na kterém v kapitole 2.4 představujeme stereotyp Němce v češtině. Budeme tedy i zde pracovat se třemi typy dat: jazykovými, textovými a empirickými, která uplatníme v upraveném modelu J. Bartmiňského. Ten představujeme v první části této práce na ukázce zkoumání stereotypu Němce v češtině. Vzhledem k povahám obou jazyků (mluveného a znakového) tento model upravujeme, vynecháváme některé části a nahrazujeme je jinými tak, aby korespondovaly se strukturou a fungováním českého znakového jazyka. V tomto oddílu si tedy představíme model s autorčinými komentáři a vybranými ukázkami různých znaků národností z českého znakového jazyka. Protože nemáme dostatek materiálu k tomu, abychom všechny části zaplnili jen příklady znaků souvisejících s označováním jediné národnosti, budeme tento model vyplňovat příklady z několika různých národností. Postupně si tedy představíme data jazyková, textová a empirická.

³⁵ Identitou českých neslyšících Romů se ve své bakalářské práci zabývala Josefina Kalousová. Dostupné online z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/87488/>.

5.1.1 Jazyková data

Kvůli nedostatku existujících zdrojů textových a empirických dat budou pro nás jazyková data nejpodstatnější i přes to, že nemáme dostatek slovníků, které by nám poskytly potřebné informace o daných znacích pro jednotlivé národnosti. Budeme tedy primárně k této analýze používat jazyková data, která jsme získali při rozhovorech s Neslyšícími (vysvětlujeme níže v kapitole 5.1.3 Empirická data). Ta ověřujeme v bakalářské práci Lucie Kuchařové *Znaky států Evropy v českém znakovém jazyce* (2006), která doposud nejlépe zpracovala oblast znaků pro jednotlivé evropské státy³⁶ a uvádí k nim, pokud je známa, motivaci znaků. Znaky pro Američana, Vietnamce a Roma ověříme z internetového online slovníku *Spread the Sign* (dostupné online z: <https://www.spreadthesign.com/>), ze SZŘ 1985 a z VSČZJ (2002, I. díl a 2004, II. díl). Seznam všech námi získaných znaků je k dispozici v závěru této práce v Příloze č. 3.

V souvislosti s jazykovými daty zde máme jeden postulát: předpokládáme, že jazyková data pro výzkum etnických stereotypů v českém znakovém jazyce budou hrát velmi důležitou roli. Na rozdíl od mluvených jazyků bude stereotyp ve znakových jazycích viditelný již ve formě daného znaku, tedy v parametrech (tvar ruky, umístění, pohyb, orientace dlaní a prstů) znaku označujícího danou národnost. Právě jazyková data by tedy měla přinést ty nejdůležitější informace o stereotypu dané národnosti v českém znakovém jazyce a empirická data by nám tento stereotyp, ukotvený v samotném znaku, tedy jeho parametrech, ideálně měla potvrdit.

5.1.1.1 Původ znaku: motivace

Jelikož je český znakový jazyk zkoumán jen velmi krátkou dobu, nemůžeme postupovat tak, jak jsme zvyklí u mluvených jazyků, neboť nemáme k dispozici žádný etymologický slovník, ale ani jiné relevantní slovníky, které bychom mohli v této chvíli použít. Musíme se tedy omezit pouze na lidovou etymologii³⁷. Dále budeme nuceni rozhodnout, který ze sebraných znaků je znakem neutrálním a který ne. Za neutrální znaky tedy budeme považovat takové, které jsou nejfrekventovanější.

Motivaci alespoň některých znaků můžeme ověřit, jak už bylo zmíněno výše, v bakalářské práci Lucie Kuchařové (2006). Pokud ani ona motivaci neuvádí, pracujeme

³⁶ Pracuje se všemi slovníky dostupnými v roce 2015.

³⁷ Lidová etymologie „představuje důležitou a ne vždy zcela doceněnou příčinu změn ve slovní zásobě. Je to psycholingvistický jev, který spočívá v mylné etymologické sémantické interpretaci slova, jejímž podnětem je jeho tvarová podobnost s jiným, zpravidla užívanějším slovem. S ním pak mluvčí původní slovo významově spojuje, případně mu je tvarově, méně často i významově přizpůsobuje“ (Rejzek 1995).

s informacemi, které uvádějí respondenti našeho výzkumu. Znak pro jednotlivé národy budeme dále rozdělovat do skupin. Kuchařová (2006) pro dělení choronym (tj. názvy států, krajů a oblastí) používá dělení Supalovo, které je primárně připraveno pro klasifikaci jmenných znaků. Stejnou klasifikaci používá i Faltínová (2005) pro dělení jmenných znaků v českém znakovém jazyce. Jedná se o dělení na znaky **arbitrární** (mezi formou znaku a označovaným objektem není žádný přímý vztah, forma znaku je založena jen na konvenci a užívání) a **popisné** neboli deskriptivní (vycházející z charakteristiky samotného označovaného objektu, tj. daného státu). V této práci budeme s tímto dělením také pracovat a etnonyma rozdělovat podle této klasifikace. Přidáváme však ještě třetí typ znaku, a to **inicializovaný**, který je motivován prvním písmenem psané podoby výrazu v národním jazyce, v našem případě tedy v češtině³⁸.

Příkladem arbitrárního znaku by byl znak pro označení Poláka, např. na obr. 45 POLÁK 2 (viz níže v textu nebo Příloha č. 3) – vztah mezi znakem a označovaným objektem je libovolný. Popisný znak je např. na obr. 5 ITAL 1, kde je viditelná souvislost s tvarem území daného státu, nebo např. na obr. 42 SLOVÁK 1, kde vidíme souvislost se slovenským národním krojem – konkrétně odkaz ke klobouku. A příkladem inicializovaného znaku je třeba znak pro označení Vietnamce na obr. 56 VIETNAMEC 5, kde tvar ruky představuje písmeno V jakožto počáteční písmeno českého slova „Vietnamec“.

5.1.1.2 Synonyma

Na základě výše uvedeného budeme za synonyma neutrálních znaků (jak je vymezujeme výše) považovat ty znaky, které nejsou nejfrekventovanější, tedy např. znaky starší, znaky přejaté z jiných znakových jazyků či mezinárodního znakového systému nebo znaky inicializované, které většinou stojí na periferii znakové zásoby, jelikož jsou odvozeny z mluvených jazyků, a nejsou tedy původní. Nezastíráme, že některá řazení budou jistě sporná, neboť bez možnosti ověřování jazykových dat se tyto klasifikace vytvářejí velmi obtížně. Tak jako rozděluje synonyma v modelu představujícím stereotyp Němce v češtině, také i synonymní etnonyma v českém znakovém jazyce můžeme dále dělit na základě jejich charakteristiky do podskupin.

5.1.1.2.1 Etnonyma derivovaná od neutrálního etnonyma

První skupinou jsou etnonyma, která vycházejí z neutrálního pojmenování dané národnosti. V mluvených jazycích jsou vytvořena doplněním sufixu ke slovnímu základu,

³⁸ Supalla (1992) inicializované znaky zařazuje mezi znaky arbitrární. My je budeme pro účely této práce vydělovat zvlášť, neboť je v nich viditelný vliv českého jazyka. Tyto znaky jsou pak pro formulování stereotypu dané etnické skupiny naprosto nerelevantní, k žádnému stereotypu neodkazují.

čímž dochází k zdrobnělému nebo pejorativnímu významu. Ve znakovém jazyce nacházíme analogii u etnonym, která se vytvářejí modifikací parametru pohybu – jedná se o výrazně nápadnější a více prostoru zabírající pohyb a zároveň přidání negativního morfému realizovaného mimikou.

Příkladem je synonymum pro označení Itala na obr. 6 ITAL 2, Němce na obr. 22 NĚMEC 2, Američana na obr. 12 AMERIČAN 2 aj.

5.1.1.2.2 Etnonyma přejatá z domorodých³⁹ znakových jazyků

Synonyma, jež zde uvedeme, jsou znaky, které bychom mohli označit za ekvivalenty českého znaku, tzv. synonyma úplná⁴⁰, která nestojí v centru znakové zásoby českého znakového jazyka, ale vlivem kontaktu se zahraničními komunitami Neslyšících při různých mezinárodních setkáních se zařadila do její periferie. Kdybychom je interpretovali, museli bychom je představit jako autostereotyp nebo heterostereotyp jiných národů. Do kognitivní definice etnických stereotypů českých Neslyšících je tedy zahrnovat nebudeme, jen si je u každého etnika představíme a pokusíme se určit jejich motivaci. Příkladem je obr. 1 FRANCOUZ 2, obr. 52 VIETNAMEC 1 aj.

5.1.1.2.3 Etnonyma motivovaná psanou podobou daného českého výrazu

Český znakový jazyk a český jazyk jsou spolu v kontaktu (srov. Macurová 2008) a jedním z kontaktních prostředků je inicializace, tedy vytváření znaků, ve kterých tvar ruky odpovídá nějakému písmenu českého slova, většinou prvnímu. Inicializace je americkými lingvisty vnímána jako metonymie (viz výše) a užívá se především pro jména osobní (srov. jmenné znaky, Faltínová 2005), pomístní, v americkém znakovém jazyce např. i pro dny v týdnu aj. Co se týče etnonym, vliv podoby českého ekvivalentu můžeme vidět u znaku Vietnamce na obr. 56 VIETNAMEC 5, kde tvar ruky představuje písmeno V jakožto počáteční písmeno českého slova „Vietnamec“.

5.1.1.2.4 Etnonyma motivovaná vzhledovými, povahovými či kulturními rysy

U znaků, které jsou popisné, můžeme často rozlišit, zda je znak motivován nějakým kulturním, povahovým, či vzhledovým rysem. I některá neutrální etnonyma jsou tímto způsobem motivována. Zde si však budeme uvádět příznaková synonyma, která jsou nejčastěji vytvářena na základě kontaminace dvou znaků (AMERIČAN a TLUSTÝ, viz obr.

³⁹ Jak zmiňuje Kuchařová (2006, s. 25), o znacích přejatých z jiných jazyků se často mluví jako o znacích domorodých (indigenous sign), proto je tak budeme nazývat i v této práci a analogicky budeme nazývat jazyky, ze kterých jsou znaky přejímány, jako domorodé znakové jazyky.

⁴⁰ Synonyma úplná (totální, absolutní, striktní) jsou ta, u kterých panuje naprostá shoda ve všech rysech, a lze je volně zaměnit ve všech kontextech (Grepl, Karlík 1995, s. 80).

16 AMERIČAN 6) nebo kontaminací znaku a mluvního komponentu (VŮZ a mluvní komponent *Cikán*, viz obr. 63 ROM 4), popřípadě změnou jednoho nebo více parametrů původního neutrálního etnonyma, např. obr. 43 SLOVÁK 2, nebo přejatého etnonyma z jiných národních jazyků, např. obr. 23 NĚMEC 3).

5.1.1.2.5 Etnonyma motivovaná událostí v komunitě Neslyšících spojenou s danou národností

Dalším fenoménem při zkoumání stereotypů znakového jazyka je změna alespoň v jednom parametru (nejčastěji tvaru ruky) neutrálního znaku označujícího danou národnost, k níž dojde vlivem negativní události postihující komunitu Neslyšících. Příkladem takového znaku je SLOVÁK, jehož proměna nastala kvůli zpronevěření peněz a neúspěšnému organizování deaflympiády – viz obr. 43 SLOVÁK 2.

5.1.1.2.6 Etnonyma spojená s událostí, kterou zaznamenal celý svět

Pokud se jedná o světově známou a negativní událost, jako je např. druhá světová válka, projevuje se i v podobě znaků pro označení národnosti. Nejčastěji se jedná o kontaminaci nějakého znaku s negativním významem a mluvním komponentem určujícím danou národnost. Tato tendence je nejvíce viditelná u znaků pro označení Němce, např. kontaminace znaku FAŠISTA (obr. 28 NĚMEC 8) nebo GESTAPO (obr. 31 NĚMEC 11) nebo HITLER (obr. 29 NĚMEC 9) aj. s mluvním komponentem *Němec*.

5.1.1.3 Propria – jmenné znaky

Stejně jako v mluvených jazycích se i v jazycích znakových objevují propria vzniklá z apelativ, aby pojmenovala konkrétní osoby a vznikl tak jmenný znak dané osoby. Tento proces se nám podařilo zatím zaznamenat jen u znaků označujících ROMA, např. obr. 66 ROM 7. Předpokládáme, že při podrobnějším šetření jmenných znaků bychom mohli objevit i jmenné znaky, které vycházejí z původních apelativ označujících dané etnikum.

5.1.1.4. Nepřímá pojmenování a typické kolokace

Další oblastí bohatou na výskyt stereotypů by mohla být nepřímá pojmenování nebo jisté typické kolokace. Nováková (2009, s. 39) ve své práci charakterizuje nepřímá pojmenování takto: „V mluveném jazyce vznikne přenesením významu slovo, které má stejnou formu a u kterého se mění jen jeho význam. V případě znakových jazyků dochází vedle těchto případů ještě k případům, kdy se kromě významu pozmění i forma znaku, např. v pohybu artikulace znaku (např. NEMOC). Pevnou součástí nepřímého pojmenování NEMOC je také mluvní komponent NEMOC.“

Nepřímé pojmenování jsme zaznamenali v souvislosti s etnonymem *Ital*. To je často spojováno s nepřímým pojmenováním KREV. Tento znak v přeneseném významu může mimo jiné znamenat „být určitého temperamentu“ (Nováková 2009, s. 183). Toto nepřímé pojmenování pak užíváme v konstrukci znaků KREV ITAL JEHO TYP, což by v překladu znamenalo, že má italskou krev, tedy že je temperamentní, divoký, spontánní, vznětlivý, používá mnoho gest (Nováková 2009). O tomto nepřímém pojmenování by se dalo uvažovat i v souvislosti s etnonymem *Němec*, v této kombinaci by odkazovalo k povaze Němců, tedy k jejich pořádkumilovnosti a přesnosti (ústní sdělení).

5.1.2 Textová data

Textová data jsme získávali pouze z internetového serveru *Paměť národa*⁴¹, jehož cílem je vytvořit rozsáhlou sbírku pamětníků, která je budována po celé Evropě. V rámci tohoto projektu vzniklo i pět rozhovorů s neslyšícími pamětníky, které jsou částečně zveřejněny i v českém znakovém jazyce. Z těchto videoklipů čerpáme informace do textových dat, která nám však poslouží jen jako doplnění informací k datům jazykovým (pokud se tam tyto konkrétní znaky objeví) a ověření výskytu jednotlivých znaků pro dané národnosti v přirozené promluvě. Relevantnější informace z tohoto zdroje bohužel získat nemůžeme, jelikož se nejedná o promluvy, které by byly tematicky a žánrově různé.

Jako další zdroj, obrovská databáze přirozených výpovědí, pro získání textových dat by mohl sloužit Facebook, respektive uzavřená facebooková skupina s názvem *Zábava pro neslyšící v České republice*. Nepřehlednost, obrovské množství dat, které každý den v této skupině přibývá, nemožnost vyhledávání konkrétních informací dle zadaného parametru, a především také nemožnost citace těchto dat, nám zabránily použít tento zdroj jako relevantní materiál k tomuto výzkumu.

Jinou potenciální možností by bylo získávat data z dostupných výukových DVD či webových stránek, které jsou přeložené do znakového jazyka. Jelikož se však jedná o překlad, ne o přirozený projev, rozhodli jsme se tento materiál vůbec nezařazovat. Pravdou také je, že na žádném z těchto DVD a webových stránek se naše téma nediskutuje, a neobsahují tedy pro nás relevantní informace.

⁴¹ Dostupné online: <http://www.pametnaroda.cz/category/detail/id/144>.

5.1.3 Empirická data

Empirická data získáváme z rozhovorů s neslyšícími respondenty. Rozhovory byly vedeny se 17 Neslyšícími mladší, střední i starší generace a došlo k několika zajímavým zjištěním, která budou představena níže. Rozhovory v českém znakovém jazyce vedla sama autorka, v jednom případě její kolegyně Mgr. Kateřina Pešková. Získávání dat probíhalo nad mapou, kde byly zakresleny vlajky zkoumaných národností a panáček, který měl ubezpečit respondenty, že se opravdu ptáme na znak pro národnost, ne pro stát.

Respondenti se vyjadřovali, jak zmiňujeme výše u kritérií výběru, k 10 etnickým skupinám. Jelikož jedním z hlavních předpokladů tohoto výzkumu je, že stereotypy národností ve znakových jazycích se dají vysledovat již v samotné formě znaků používaných pro označení příslušníků daného národa, začínali jsme rozhovory elicitací samotných znaků – lexikonu k tématu etnik.

Každému respondentovi jsme u jednotlivé národnosti pokládali tři otázky: 1) Jaké znáte znaky pro tento národ? 2) Čím jsou tyto znaky motivovány? 3) Jaký je typický člověk této národnosti? Jak se chová? Co dělá atd.? U této třetí otázky se jedná o volné vyprávění respondentů.

Pokud respondenti neuvedli maximální počet znaků, které se používají pro označení dané národnosti, ověřovali jsme, jestli znají i ty, které jsme elicitací získali u respondentů, jichž jsme se ptali před nimi. Jaké znaky pro národnosti a jaké stereotypy u daných národností jsme zaznamenali, popisujeme v následujících podkapitolách. V souvislosti s tímto postupem je důležité poznamenat, že pro nás není relevantní ani tak počet respondentů, kteří tento znak znají (právě proto, že je možné, že těch předchozích jsme se na něj nezeptali, jelikož jsme jej ještě neznali), jako spíše zachycení všech možných variant znaků užívaných pro jednotlivá etnika.

Jelikož v některých případech jsme odpovědi na třetí otázku, jaký je typický člověk dané národnosti, dostali natolik roztržštěné a založené spíše na osobní zkušenosti daného respondenta, budeme tento typ získaného materiálu uvádět opatrně, ne dogmatically, jen jako možnou inspiraci pro další hledání stereotypů národností v českém znakovém jazyce, a nejdetailněji se budeme zabývat daty jazykovými, která nám snad pomohou stereotyp jednotlivých etnických skupin z pohledu jazykové a kulturní menšiny českých Neslyšících zformulovat.

Získaný materiál, se kterým budeme níže pracovat, je možno si vyžádat u autorky.⁴² Výtah informací, které zazněly ve videích, je k dispozici v písemné podobě v tabulce v Příloze č. 4.

Nyní už přistupme k představení jednotlivých dat a návrhům kognitivních definicí stereotypu daného národa.

5.1.4 Shrnutí – kognitivní definice

I v kontextu znakových jazyků (konkrétně ČZJ) bude výstupem tzv. kognitivní definice (viz výše), která by měla shrnovat stereotyp daného národa na základě popsanych jazykových, textových i empirických dat. Jelikož však žádné jiné práce na toto téma zatím nebyly napsány a tato práce je prvním uvažováním o stereotypech ve znakových jazycích na základě kognitivního přístupu k jazyku, konkrétně tedy Bartmiňského etnolingvistické školy, budou zde uvedeny kognitivní definice prozatímní. Prozatímní především z toho důvodu, že zatím nemáme reprezentativní vzorek dat, díky kterým bychom byli schopni formulovat určité zobecnění, což by mělo být cílem každé kognitivní definice.

Předpokládáme, že v důsledku absence psané podoby znakových jazyků se budou informace komunitou šířit pomaleji, jako se tomu děje u orálních jazyků⁴³ (Ong 2006), a stereotypy budou vázány jen na určité skupiny – skupiny, které jsou v úzkém kontaktu, tedy např. navštěvují stejnou školu, žijí ve stejném městě, pracují ve stejné firmě atd., a sdílejí tak stejná témata a stejné jazykové tendence. Definice stereotypu by pak ideálně měla být vytvořena pro každou enklávu zvlášť, ale k tomu bychom potřebovali několikanásobně větší objem dat, proto se omezíme jen na prozatímní kognitivní definice daných národností, které budou zahrnovat výsledky všech získaných dat bez ohledu na území, kde se užívají.

S tím souvisí ještě jedna záležitost, se kterou jsme se v teoretické části při představování stereotypu Němce v českém jazyce nemuseli potýkat, protože jsme si jasně mohli stanovit, že se budeme zabývat pouze současnými daty, ze kterých vytvoříme kognitivní definici stereotypu Němce. Ve znakovém jazyce budeme pracovat se všemi daty, která budeme mít k dispozici, abychom zmapovali, jak vůbec stereotypy ve znakovém

⁴² Videorozhovory nejsou součástí přílohy z technických důvodů – velikostí přesahují 40 GB dat, což odpovídá ca 15 hodinám stopáže.

⁴³ „Ještě dnes se aktivně užívají stovky jazyků, které nemají žádnou písemnou formu – nikdo totiž nevymyslel žádný efektivní způsob, jak v nich psát. Základní význam tedy stále má mluvená forma jazyka“ (Ong 2006, s. 15).

jazyce fungují. Proto všechny níže uvedené kognitivní definice zahrnují stereotypy napříč všemi generacemi.

5.1.5 Zaznamenávání dat

Znakové jazyky jsou obecně oproti mluveným jazykům jazyky mladé, a navíc těžko písemně zaznamenané, přičemž možnost použít moderní technologie při zaznamenávání znakových jazyků se začala plně užívat teprve před pár desítkami let a v Čechách teprve nedávno. Musíme proto mít na paměti, že budeme čelit několika obtížím, jako je například nedostatek zaznamenaného materiálu nebo podoba zápisu zachycených stereotypů v českém znakovém jazyce.

Existují samozřejmě metody, kterými je možno jednotlivé znaky zaznamenat. Díky stále se rozvíjející technologii je možné znakové jazyky zaznamenávat prostřednictvím videozáznamu nebo fotografie. Ta sice dokáže znakový jazyk zachytit pouze staticky, avšak pro potřeby odborného textu se stále jeví jako nejlepší varianta jak pro recipienty, tak pro výzkumníky samotné. Dalšími možnostmi záznamu znakových jazyků, které slouží spíše výzkumným a odborným účelům, je zápis a) pomocí transkripce glosami; b) slovním popisem nebo c) notačním systémem (např. Stokoeho notační systém, Hamburský notační systém, SignWriting aj.; podrobněji viz Okrouhlíková 2008, s. 6). V této práci budeme znaky představovat na fotografiích, které budou opatřeny šipkami, aby naznačily směr a způsob pohybu. V textu pak upřesníme některé parametry znaků a jejich motivace, tedy takové informace, které jsou relevantní pro náš výzkum. V tomto popisu využíváme tabulku – seznam tvarů ruky – navrženou pro český znakový jazyk (Příloha č. 5 Tvary ruky DEZ)⁴⁴. Nebude se ale jednat o typický slovní popis. Znaky zapisujeme podle úzu zápisu znaků kapitálkami. U znaků také určujeme, o jaký typ se jedná, k čemuž využíváme klasifikaci, podle které rozděluje znaky států Kuchařová (2006). Ta přejímá model navržený Suppalou (viz výše i níže).

⁴⁴ Tabulku tvarů ruky pro český znakový jazyk navrhla prof. Macurová, o další tvary ji doplnila dr. Okrouhlíková.

6. Etnické stereotypy v českém znakovém jazyce

V předchozí kapitole jsme si představili model, se kterým budeme níže pracovat při hledání etnických stereotypů. U všech budeme postupovat stejně – nejdříve si představíme data jazyková, posléze textová a na závěr empirická. Každou podkapitolu uzavřeme prozatímní kognitivní definicí.

6.1 Stereotyp Francouze v českém znakovém jazyce

6.1.1 Jazyková data

6.1.1.1 Původ znaku: motivace

Znak, který čeští Neslyšící používají pro označení Francouze nejčastěji, je uveden na obrázku č. 1 FRANCOUZ 1. Tento znak mají všichni respondenti (17) ve své aktivní slovní zásobě. Podle práce Lucie Kuchařové (2006, s. 65) nelze motivaci tohoto znaku určit. Podobně nelze stanovit ani to, jestli se jedná o znak popisný, nebo arbitrární. Podle výpovědí respondentů by však motivací mohla být vizuální podoba kohouta (jak dokazují výpovědi pěti respondentů), který je národním symbolem Francouzů. Pak by tento znak mohl být znakem popisným a vyjadřoval by stereotyp **Francouz evokuje kohouta**. Znak se artikuluje pod bradou, kde evokuje krční laloky, které bezesporu s kohoutem spojeny jsou. Dva respondenti uvedli, že motivací znaku je holub. Znak FRANCOUZ a HOLUB se liší pouze v parametru pohybu, spojitost se tedy nabízí. Vysvětlení úplným omylem není, jelikož Francie s holubou spojena je, úzce především Paříž, kde se vyskytuje holubů nejvíce. Za zmínku stojí i vysvětlení motivace znaku od šály, kterou ve Francii nosí muži i ženy, či velkého bílého límce, který oblékal král Ludvík, což byly interpretace vždy jen jednoho respondenta.

Obr. 1 FRANCOUZ 1

6.1.1.2 Synonyma

V této kapitole představíme synonyma k neutrálnímu znaku FRANCOUZ (obr. 2 FRANCOUZ 1). Jedná se o synonyma přejatá z domorodých jazyků, jiná relevantní data se nám nepodařilo zaznamenat.

6.1.1.2.1 Etnonyma derivovaná od neutrálního etnonyma *Francouz*

Pro tuto skupinu jsme nezískali žádná relevantní data.

6.1.1.2.2 Etnonyma přejatá z domorodých znakových jazyků

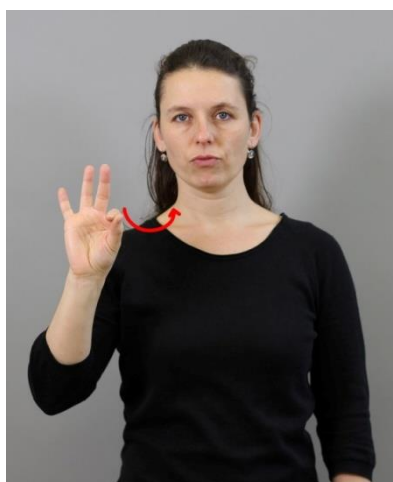
Synonyma, jež zde uvedeme, jsou znaky, které nejsou v centru znakové zásoby českého znakového jazyka, ale vlivem kontaktu se zahraničními komunitami Neslyšících při různých mezinárodních setkáních se zařadily do její periferie. Kdybychom je interpretovali, museli bychom je představit jako autostereotyp nebo heterostereotyp jiných národů. Do kognitivní definice stereotypu Francouze u českých Neslyšících je tedy zahrnovat nebudeme, jen si je představíme. Sami respondenti znaky vnímají jako cizí.

Jedná se o znak pravděpodobně motivovaný vizuální podobou vojenské přilby francouzských vojáků (obr. 2 FRANCOUZ 2). Uvedlo jej 12 respondentů, tři z nich znají jeho motivaci. Kuchařová (2006, s. 65) tvrdí, že nelze určit, zda je znak arbitrární, nebo popisný. Pokud by byl skutečně motivován vojenskou přilbou, jednalo by se o znak popisný.

Obr. 2 FRANCOUZ 2

Dále jde o znak inicializovaný, kdy aktivní ruka je ve tvaru písmene F z jednoruční prstové abecedy (obr. 3 FRANCOUZ 3). Znak uvedli tři respondenti, dva se domnívají, že jde o znak inicializovaný.

Obr. 3 FRANCOUZ 3

Další znak, který uvedli dva respondenti, se užívá pro označení PAŘÍŽ (obr. 4 FRANCOUZ 4) Pokud je spojen s mluvnickým komponentem *Francouz/Francie*, metonymicky zde Paříž zastupuje všechny Francouze nebo Francii. Tento znak je znakem popisným, jak uvádí i Kuchařová (2006, s. 65), jelikož jeho vizuální motivace je dána tvarem Eiffelovy věže v Paříži.

Obr. 4 FRANCOUZ 4

6.1.1.2.3 Etnonyma motivovaná psanou podobou daného výrazu v českém jazyce

Pro tuto skupinu jsme nezískali žádná relevantní data.

6.1.1.2.4 Etnonyma motivovaná vzhledovými, povahovými či kulturními rysy Francouzů

Pro tuto skupinu jsme nezískali žádná relevantní data.

6.1.1.2.5 Etnonyma motivovaná událostí v komunitě Neslyšících spojenou s danou národností

Pro tuto skupinu jsme nezískali žádná relevantní data.

6.1.1.2.6 Etnonyma spojená s událostí, kterou zaznamenal celý svět

Pro tuto skupinu jsme nezískali žádná relevantní data.

6.1.1.3 Propria

Žádná propria ke znaku FRANCOUZ jsme nezaznamenali.

6.1.1.4 Nepřímá pojmenování a typické kolokace

Data zařaditelná do podkapitoly nepřímá pojmenování jsme v této souvislosti nezaznamenali.

6.1.2 Textová data

Znak FRANCIE (ne FRANCOUZ) se objevuje na webové stránce projektu *Paměť národa* ve vyprávění paní Hedviky Mikuláškové, která ve svém projevu používá výše zmíněnou variantu 1 (obr. 1 FRANCOUZ 1) (dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/3660/clip/10870>). Jiné doklady k tomuto tématu nejsou k dispozici.

6.1.3 Empirická data

Jazyková a textová data jsme dle dostupných možností obsáhli výše. Zbývá nám tedy představit data získaná z rozhovoru s jednotlivými respondenty, kteří odpovídali na otázku, jaký je typický Francouz.

Ukazuje se, že typický Francouz podle odpovědí našich respondentů:

(1) je intelektuální a bohémský typ, (2) je romantik a umělec, (3) není ochoten pomoci, (4) je s ním obtížná komunikace, (5) je nacionalista, (6) žije v kosmopolitní společnosti, (7) je bohatý, (8) se zajímá o módu, (9) vyrábí a pije vynikající víno a (10) sportuje.

Výše uvedené odpovědi byly v rozhovorech zmíněny u dvou až tří respondentů, výpovědi jsou značně rozrůzněné. Ostatní charakteristiky neuvádíme, jelikož se jedná spíše o individuální zkušenost a pocit konkrétního respondenta.

6.1.4 Shrnutí – kognitivní definice Francouze

Na základě sesbíraných dat a dostupných dat z dalších zdrojů se zdá, že by mohl typický Francouz evokovat (1) národní symbol kohouta. Tento stereotyp je zakotven již v samotném etnonymu, respektive v parametrech příslušného znaku.

Na základě empirických dat zjišťujeme, že by typický Francouz mohl být viděn jako (1) intelektuální a bohémský typ, (2) romantik a umělec, (3) někdo, kdo není ochoten pomoci, (4) někdo, s nímž je obtížná komunikace, (5) nacionalista, (6) žije v kosmopolitní společnosti, (7) bohatý člověk, (8) ten, který se zajímá o módu, (9) někdo, kdo vyrábí a pije vynikající víno a (10) je sportovec.

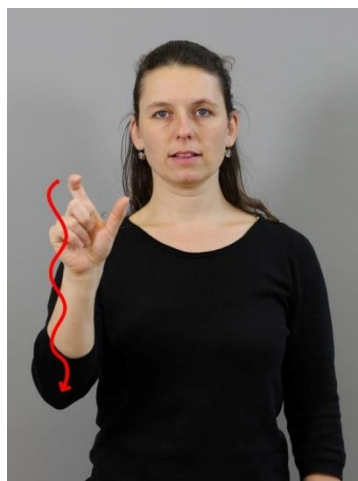
Zde je nutné podotknout, že kognitivní definice, kterou zde uvádíme, je sestavena z omezeného množství dat, považujeme ji tedy za prozatímní. Ukazuje se, že stereotyp Francouze v komunitě českých Neslyšících nijak zakotven není. Veškerá uvedená data jsou shodná většinou jen pro dva až čtyři respondenty. Těžko zde docházíme k fungujícímu zobecnění. Stereotyp Francouze se jeví jako velmi slabý.

6.2 Stereotyp Itala v českém znakovém jazyce

6.2.1 Jazyková data

6.2.1.1 Původ neutrálního znaku: motivace

Znak, který čeští Neslyšící považují za neutrální pro označení Itala, je uveden na obrázku č. 5 ITAL 1. Podle práce Lucie Kuchařové (2006, s. 75) je tento znak znakem popisným a je motivován vizuálně podle tvaru území daného státu; někteří respondenti konkretizují, že se jedná o tvar boty. Jelikož je tento znak prezentován ve všech dostupných slovnících, jak uvádí Kuchařová (2006), budeme ho považovat za neutrální. Všichni respondenti (17) jej znají a aktivně užívají a všichni vidí motivaci ve tvaru území na mapě. Znak odkazuje ke stereotypu, že **Ital žije na „botě“**. Jen je třeba také připomenout, že se jedná o znak sice přejatý z domorodého znakového jazyka, ale už zdomácnělý. Stereotyp, který je v něm zobrazen, tak nemusí být heterostereotypem českých Neslyšících, ale možná spíše autostereotypem Italů.

Obr. 5 ITAL 1

6.2.1.2 Synonyma

6.2.1.2.1 Etnonyma derivovaná od neutrálního etnonyma *Ital*

Ve znakovém jazyce se tato etnonyma (jak píšeme výše) vytvářejí modifikací parametru pohybu – jedná se o výrazně nápadnější a více prostoru zabírající pohyb a zároveň přidání negativního morfému realizovaného mimikou.

V tomto konkrétním případě se jedná o pohyb připomínající písmeno S a přimhouřené oči, které přidávají jinak neutrálnímu znaku negativní význam (viz obr. 6 ITAL 2). Znak a jeho motivaci uvedl pouze jeden respondent.

Ekvivalentem takového znaku by v češtině mohlo být slovo *Talián* – jedná se také o derivaci od neutrálního slova *Ital* přidáním morfému, který změní původně neutrální výraz na výraz s negativním zabarvením.

Jelikož je znak derivován od znaku na obr. 5 ITAL 1, i tento znak bychom klasifikovali jako popisný.

Obr. 6 ITAL 2

6.2.1.2.2 Etnonyma přejatá z domorodých znakových jazyků

K zařazení etnonym do této skupiny nemáme kromě zdomácnělého znaku (viz výše obr. 5 ITAL 1) žádná relevantní data.

6.2.1.2.3 Etnonyma motivovaná psanou podobou daného výrazu v českém jazyce

Český znakový jazyk užívá inicializovaného znaku i pro etnonymum *Ital*. Kuchařová (2006) uvádí, že motivaci tohoto znaku nelze jednoznačně určit. V našem výzkumu znak zná 12 respondentů, jen čtyři se domnívají, že by se mohlo jednat o inicializovaný znak, ve kterém je aktivní i pasivní ruka ve tvaru písmene I z české dvouruční prstové abecedy, tomu odpovídá tvar ruky D (jako *Itálie/Ital*; obr. 7 ITAL 3). Jeden respondent u tohoto znaku vidí motivaci od italských špaget. Obecně však z našich rozhovorů vyplývá, že se jedná o původní český znak (zdá se, že znak neutrální) užívaný staršími Neslyšícími. Mohl by být tedy zařazen i v podkapitole 6.2.1.1 Původ neutrálního znaku: motivace.

Obr. 7 ITAL 3

Do této skupiny bychom pak také řadili znak uvedený jedním respondentem. Jedná se také o inicializovaný znak, který je artikulován tvarem ruky pro písmeno I z české dvouruční prstové abecedy, tedy tvarem ruky D, ale je artikulován v prostoru pod bradou (obr. 8 ITAL 4). Kuchařová (2006) tento znak neuvádí.

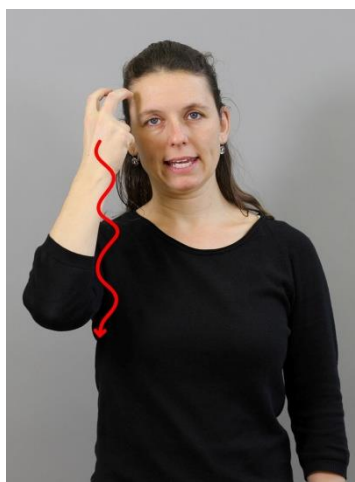

Obr. 8 ITAL 4

6.2.1.2.4 Etnonyma motivovaná vzhledovými, povahovými či kulturními rysy Italů

Jak zmiňujeme výše, předpokládáme, že stereotypy jsou vázány jen na určité skupiny Neslyšících, kteří spolu udržují kontakt. Elicitací jsme získali jeden znak, který vznikl poměrně nedávno pravděpodobně ve škole pro sluchově postižené v Hradci Králové a jenž zná jen několik Neslyšících, kteří jsou s tímto místem spojeni. Jedná se o znak popisný, který ve svém primárním významu znamená „hlupák/idiot / ten, který to nepochopí“, ale místo orálního komponentu k němu artikulujeme mluvní komponent *Ital*

(obr. 9 ITAL 5), čímž získáváme příznakové synonymum etnonyma *Ital*. V tomto znaku se nám tedy znázorňuje stereotyp: **Ital je hlupák/idiot / ten, který to nepochopí**. Dva respondenti tento znak znají, znají jeho motivaci a pravidelně se s ním setkávají v komunitě, tři respondenti tento znak viděli poprvé, ale zdál se jim pro označení Itala funkční. Ostatní respondenti se s tímto znakem nesetkali.

Obr. 9 ITAL 5

6.2.1.2.5 Etnonyma motivovaná událostí v komunitě Neslyšících spojenou s Italy

V roce 2001 se do slovní zásoby českých Neslyšících začlenil znak, který ve svém primárním významu znamená „krize/chaos“. Substitucí mluvního komponentu za jiný mluvní komponent *Řím* se z něj stává stereotypní označení pro město Řím, možná také metonymické označení pro Italy, kteří byli spojeni s organizací deaflympiády v Římě v roce 2001, jež probíhala velmi chaoticky a vyznačovala se velkou organizační krizí (obr. 10 ITAL 6).

Z výpovědí respondentů nám není jasné, zda se v tomto případě jedná jen o označení daného města, nebo může tento znak zastupovat etnonymum *Ital*; v obou případech by se jednalo o znak popisný. Zdálo se nám však důležité v této práci na tento znak upozornit. Znak se znalostí této motivace uvedlo sedm respondentů.

Obr. 10 ITAL 5

6.2.1.2.6 Etnonyma spojená s událostí, kterou zaznamenal celý svět

Do této podkapitoly nemáme žádné relevantní informace.

6.2.1.3 Propria

Žádná propria ke znaku ITAL jsme nezaznamenali.

6.2.1.4 Nepřímá pojmenování a typické kolokace

Etnonymum *Ital* je často spojováno s nepřímým pojmenováním KREV. Tento znak v přeneseném významu může mimo jiné znamenat „být určitého temperamentu“ (Nováková 2009, s. 183). Toto nepřímé pojmenování pak užíváme v konstrukci znaků KREV ITAL JEHO TYP, což by v překladu znamenalo, že má daný jedinec italskou krev, tedy že je temperamentní, divoký, spontánní, vznětlivý, používá mnoho gest (Nováková 2009).

V souvislosti s popisem typického Itala dva respondenti uvedli, že „Ital je jako cikán“. Nabízí se zde bližší šetření, zda se jedná o rozšířenou kolokaci, nebo jen náhodné pojmenování.

6.2.2 Textová data

Znak ITÁLIE (ne ITAL) se objevuje na webových stránkách projektu *Paměť národa* ve vyprávění paní Hedviky Mikuláškové, která ve svém projevu používá výše zmíněnou variantu 2 (obr. 8 ITAL 3) (dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/3660/clip/10873>). Vzhledem k věku paní Mikuláškové si zde ověřujeme, že se jedná

o znak užívaný primárně staršími Neslyšícími. Jiné doklady k tomuto tématu nejsou k dispozici.

6.2.3 Empirická data

Jazyková a textová data jsme dle svých možností popsali výše. Zbývá nám tedy představit data získaná z rozhovoru s jednotlivými respondenty, kteří odpovídali na otázku, jaký je typický Ital.

Ukazuje se, že typický Ital je podle odpovědí 14 respondentů (1) divoký a horkokrevný, (2) je komunikativní a gestikuluje. Deset respondentů se si myslí, že Ital (4) si užívá života (vino, káva, jídlo, sex, party), a alespoň dva respondenti si myslí, že (5) je mafián, ale obecně je (6) sympatický a (7) muž (typický Ital) je fešák.

Oproti formulování stereotypu Francouze docházíme u Itala k určité míře zobecnění, jelikož, jak se zdá, je stereotyp Itala relativně jasně zakotven, a proto je tu shoda jednotlivých představ o Italech vysoká.

6.2.4 Shrnutí – kognitivní definice Itala

Na základě výše popsaných dat se nám stereotyp Itala jeví relativně jasně. Podle jazykových dat je typický Ital ten, který:

(1) žije na „botě“ – může se jednat o autostereotyp, (2) je hlupák/idiot / ten, který to nepochopí – může se jednat o lokální stereotyp, (3) je organizačně chaotický – není jasné, zda se jedná o stereotyp spojený s Římem, nebo obecně s Italy.

Na základě empirických dat vyplývá, že nejvíce se respondenti domnívají, že typický Ital je (4) divoký a horkokrevný, (5) je komunikativní a gestikuluje. Deset respondentů si myslí, že Ital (6) si užívá života (vino, káva, jídlo, sex, party), a alespoň dva respondenti si myslí, že (7) je mafián, ale obecně je (8) sympatický a (9) muž Ital je fešák.

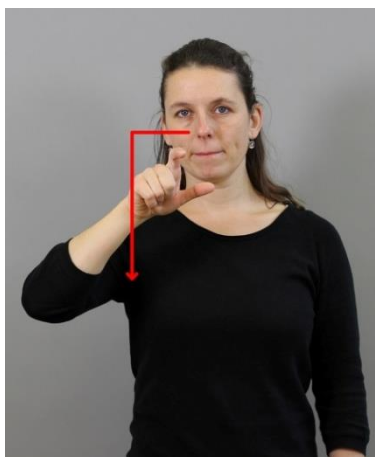
Oproti kognitivní definici Francouze se nám stereotyp Itala jeví velmi zřetelně. Potvrzuje se nám náš předpoklad, že stereotypy se ve znakových jazycích vyskytují už v samotných parametrech znaku (viz jazyková data). Ukazuje se, že stereotyp Itala je v komunitě Neslyšících ukotven mnohem silněji, než tomu bylo výše u stereotypu Francouze.

6.3 Stereotyp Američana v českém znakovém jazyce

6.3.1 Jazyková data

6.3.1.1 Původ neutrálního znaku: motivace

Znak, který čeští Neslyšící považují za neutrální pro označení Američana a který je původem český, je uveden na obrázku č. 11 AMERIČAN 1. V práci Lucie Kuchařové (2006) tento znak nenajdeme, jelikož Kuchařová se zabývá jen znaky pro státy Evropy. Tento znak se nadchází pod heslem *Amerika* ve VSČZJ i na internetovém slovníku *Spread the Sign* (dostupné online z: <https://www.spreadthesign.com/>). Všichni respondenti (17) jej znají a aktivně užívají. Motivace znaku v představách českých Neslyšících je značně rozrůzněná, ale čtyři respondenti se shodují na tom, že jde o motivaci orlem, který je symbolem Ameriky – jednalo by se tedy o znak popisný –, dva si myslí, že znak inicializovaný, jelikož je odvozen od prvního písmene zkratky USA, tj. tvar ruky připomíná tvar písmene U (ne však z české prstové abecedy). V tabulce je tento tvar označen jako E. Znak bychom potom označili jako inicializovaný. Další dva se domnívají, že jde o motivaci znakem, který v překladu znamená „vykašlat se na ně“ – ten vypadá stejně jako znak AMERIKA, ale je spojen s orálním komponentem, ne s artikulovaným slovem *Amerika*. Pak by se také jednalo o znak popisný, který je motivován postojem Čechů k Američanům. Jeden respondent si dokonce myslí, že znak je utvořen od představy, že Američané mají velkou pusou a jsou „ukecaní“ (obr. 11 AMERIČAN 1).

Obr. 11 AMERIČAN 1

6.3.1.2 Synonyma

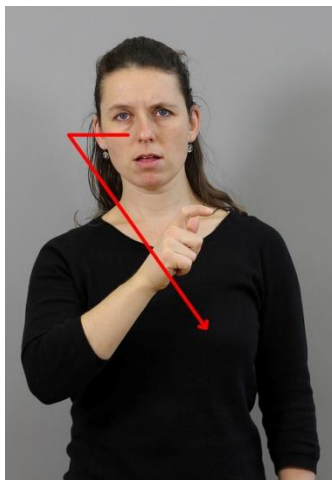
Zde se pokusíme opět zařadit elicitované znaky do jednotlivých podskupin, jako je tomu v případě etnonyma *Ital*.

6.3.1.2.1 Etnonyma derivovaná od neutrálního etnonyma *Američan*

První skupinou jsou etnonyma, která vycházejí z neutrálního pojmenování dané národnosti. Ve znakovém jazyce, jak ukazujeme i na příkladu etnonyma *Ital*, se vytvářejí modifikací parametru pohybu – jedná se o výrazně nápadnější a více prostoru zabírající pohyb. Součástí této modifikace je i přidání negativní složky realizované mimikou.

V tomto konkrétním případě etnonyma *Američan* se jedná o pohyb připomínající nedopsané Z a přimhouřené oči, které přidávají znaku negativní význam (viz obr. 12 AMERIČAN 2). Tento znak i s vysvětlením jeho významu uvedli jen dva respondenti. Zda se jedná o znak popisný, arbitrární, nebo inicializovaný, lze těžko určit, jelikož neznáme přesnou motivaci znaku (viz výše).

Ekvivalentem k tomuto znaku v češtině by mohlo být příznakové etnonymum *Amerikán* – jedná se také o derivaci od neutrálního výrazu *Američan* přidáním sufixu, který změnil původně neutrální výraz na výraz s negativním zabarvením.

Obr. 12 AMERIČAN 2

6.3.1.2.2 Etnonyma přejatá z domorodých znakových jazyků

Znak AMERIČAN, který je uveden na obr. 13 AMERIČAN 3, je zástupcem znaků používaných domorodými uživateli, jedná se tedy o znak přejatý. Znak je v komunitě

vnímán (všech 17 respondentů tento znak uvedlo) stejně neutrálně a je stejně rozšířený jako znak na obr. 12 AMERIČAN 1. Znak je popisný a motivovaný je pravděpodobně vizuální podobou dřevěných srubů, kterými se Amerika vyznačuje, to se však domnívají jen dva respondenti. Jiní dva čeští Neslyšící motivaci vidí především ve spojení jednotlivých států Ameriky. Význam „propojenost“ v tomto znaku nacházejí další dva respondenti. Tento znak pro náš výzkum není relevantní, jelikož se jedná o autostereotypní znak Američanů.

Obr. 13 AMERIČAN 3

6.3.1.2.3 Etnonyma motivovaná psanou podobou daného výrazu v českém jazyce

I v oblasti etnonym užívaných v českém znakovém jazyce pro označení Američana najdeme několik znaků, které bychom mohli označit jako inicializované.

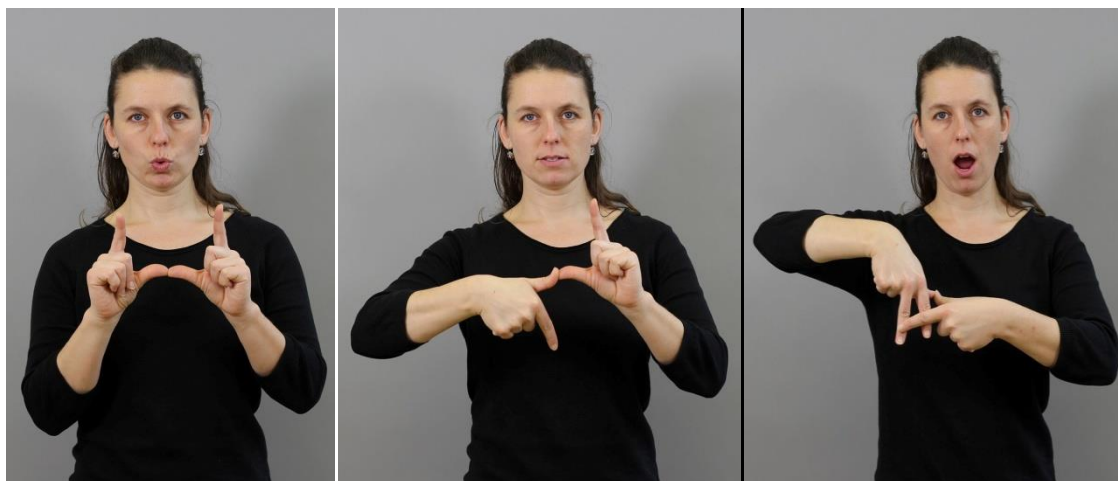
Jedná se o znak artikulovaný na tváři, ruka je ve tvaru B. V tzv. pomocných artikulačních znacích se tento tvar ruky používá pro písmeno M⁴⁵, a písmeno M ve slově *Amerika* je tedy základem pro vytvoření tohoto znaku (obr. 14 AMERIČAN 4). Znak uvedlo celkem šest respondentů, kteří ještě upřesňují, že ho lze artikulovat jak s mluvním komponentem *Amerika*, tak *USA*.

⁴⁵ Pomocné artikulační znaky se řadí mezi fonemické systémy, které slouží jako podpora při vyvozování hlásek. Používají se ve vzdělávání českých Neslyšících, a především v logopedii, proto je Neslyšící občas používají, a jak vidíme, mohou být i motivací pro vytvoření inicializovaného znaku (podrobně Bašková 2014).

Obr. 14 AMERIČAN 4

Deset respondentů uvedlo znak pro USA, který zařazujeme také do této podkapitoly, jelikož je inicializovaný. Jedná se o artikulaci znaku složeného ze tří částí. Každá část symbolizuje jedno písmeno z trojice „U“, „S“, „A“ (jedná se však o jazykovou hru, ne všechny znaky jsou z hlediska české dvouruční prstové abecedy užity správně; obr. 15 AMERIČAN 5), a pokud se artikuluje s výraznou mimikou, která vyjadřuje opovržení a nafoukanost, jak doplnili tři respondenti, jedná se o stereotyp, který nám říká, že **Američan je nafoukaný frajer**.

Obr. 15 AMERIČAN 5

6.3.1.2.4 Etnonyma motivovaná vzhledovými, povahovými či kulturními rysy Američanů

Neslyšící užívající Facebook mezi sebou sdílejí ve svých projevech znak, který svou formou implikuje, že Američané jsou tlustí (obr. 16 AMERIČAN 6). Jedná se o kontaminaci dvou znaků: znaku TLUSTÝ a autostereotypního znaku AMERIČAN (obr. 12 AMERIČAN 2). Dochází tedy ke změně artikulace místa, pohybu a kontaktu. Místo a pohyb jsou vypůjčeny ze znaku TLUSTÝ, tvar ruky, orientace dlaní a jejich kontakt zůstávají původní ze znaku AMERIČAN (obr. 12 AMERIČAN 2). Z parametrů znaku je tedy patrný stereotyp, že **Američané jsou tlustí**. Znak má evidentně jasnou motivaci, proto ho můžeme označit za popisný, z našeho výzkumu jej a jeho motivaci zná celkem pět respondentů.

Obr. 16 AMERIČAN 6

6.3.1.2.5 Etnonyma motivovaná událostí v komunitě Neslyšících spojenou s Američany

Etnonyma znázorňující nějakou negativní událost v komunitě Neslyšících spojenou s Američany se nepodařilo zaznamenat.

6.3.1.2.6 Etnonyma spojená s událostí, kterou zaznamenal celý svět

Událost, kterou zaznamenal celý svět a je spojená s Američany, se stala 11. září 2001. Jednalo se o teroristický útok na dvě věže Světového obchodního centra v New Yorku, při němž zahynulo kolem 2000 osob a Spojené státy přišly o dva nejvyšší mrakodrapy.

Na tuto událost reagovali (možná nejen) čeští Neslyšící změnou a) artikulace tvaru ruky (obr. 17 AMERIČAN 7) a/nebo b) orientace dlaní a pohybu (obr. 18 AMERIČAN 8) ve znaku pro označení Američana (obr. 12 AMERIČAN 2). Oba znaky můžeme označit za popisné, jelikož zde vidíme přímou spojitost s Američany. Nesou v sobě stereotypní

označení **Američana, který přišel o nejvyšší budovy**. Na obr. 17 AMERIČAN 7 jde o schování palce v původním tvaru ruky 5, což naznačuje zmíněné zřícení dvou budov. Tento znak se znalostí motivace uvedlo šest respondentů. Na obr. 18 AMERIČAN 8 pak vidíme, že pád je naznačen změnou pohybu (symbolizující pád), s čímž souvisí i změna orientace dlaní. Tento znak je ve slovní zásobě sedmi respondentů.

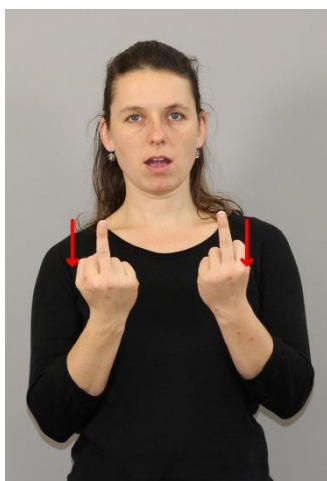

Obr. 17 AMERIČAN 7

Obr. 18 AMERIČAN 8

Jeden respondent k této události uvedl ještě další znak, který se v komunitě Neslyšících také používal v této souvislosti (a možná dále používá) pro označení Američana. Jedná se o znak vytvořený z hrubého a velmi negativního gesta – pěst se vztyčeným prostředníčkem. Znak se artikuluje oběma rukama – oba prostředníčky naznačují vysoké věže a přidává se rolování obou prostředníčků dolů tak, aby z tohoto znaku byl vizuálně zřetelný obsah, že dvě věže padají (obr. 20 AMERIČAN 9). Může se jednat o idiolekt jednoho Neslyšícího.

Obr. 19 AMERIČAN 9

I v tomto znaku, který zachycuje obrázek obr. 19 AMERIČAN 9, vidíme jasnou motivaci. Mohli bychom ho také označit za znak popisný.

Další událostí, kterou zaznamenal celý svět, je rozvoj hnutí hippies v 60. letech 20. století v Americe. Na základě toho se v lexiku českého znakového jazyka objevil znak, který je běžně užíván pro označení hnutí hippies, ale změnou artikulace mluvního komponentu *hippies* na mluvní komponent *Američan* získáváme další synonymum motivované světově známou událostí (obr. 20 AMERIČAN 10). Opět se může jednat buď o popisný znak pro označení Američana, který by evokoval, že **Američan je hippie**, nebo o idiolekt jednoho respondenta, který tento znak uvedl, a potom bychom z něj žádný stereotyp vyvodit nemohli. Z tohoto důvodu by bylo zapotřebí znak ověřit dalším výzkumem.

Obr. 20 AMERIČAN 10

6.3.1.3 Propria

V oblasti proprií jsme v tomto kontextu žádná data nezaznamenali.

6.3.1.4 Nepřímá pojmenování a typické kolokace

Domníváme se, že typickou kolokací, která směřuje ke stereotypu, by v tomto případě mohla být sekvence znaků jako AMERIČAN TYP JEJICH JEDNORUČNÍ PRSTOVÁ ABECEDA. Tuto nebo podobnou sekvenci znaků ve spojení s popisem typického Američana uvedlo pět respondentů. Směřovali tím ke stereotypu, že neslyšící Američan oproti českým Neslyšícím používá jednoruční prstovou abecedu, která je těžko čitelná, a navíc ji používá pro hláskování anglických slov, kterým čeští Neslyšící nerozumí. Zastoupení prstové abecedy v americkém znakovém jazyce je mnohem častější než v českém znakovém jazyce.

6.3.2 Textová data

Žádná textová data k tématu stereotyp Američana nemáme k dispozici.

6.3.3 Empirická data

Jazyková data jsme popsali výše. Zaměříme se tedy nyní na popis empirických dat získaných z rozhovoru s jednotlivými respondenty, kteří odpovídali na otázku, jaký je typický Američan.

Ukazuje se, že typický Američan je podle devíti respondentů (1) tlustý, protože jí hamburgery a hranolky, pět respondentů uvádí, že Američan je (2) hrdý na to, že je uživatelem amerického znakového jazyka a kultura tamních Neslyšících je respektována.

Alespoň dva respondenti si myslí, že typický Američan je (3) frajer, (4) hloupý, (5) falešný a přetvařující se, (6) bohatý a (7) je kovboj.

Individuální názory respondentů jsou pak takové, že Američan je (8) sympatický, (9) dodržuje přísné zákony, (10) pořád se usmívá aj.

Stejně jako u stereotypu Itala můžeme i u stereotypu Američana dojít k určité míře zobecnění, jelikož, jak se zdá, kultura Američanů je v komunitě českých Neslyšících řešena častěji než například kultura Francouzů. Celkový stereotyp Američana zformulujeme níže.

6.4.4 Shrnutí – kognitivní definice Američana

Z dostupných a sesbíraných dat vyplývá, že stereotyp Američana je založen na představě, že Američan je (1) tlustý a (2) přišel o vysoké budovy. Tato tvrzení dokazují především jazyková data a potvrzují je data empirická. Ta také upřesňují, že Američané jsou tlustí, protože neustále jedí hamburgery a hranolky.

Z empirických dat pak dále vyplývá, že typický Američan je (3) hrdý na to, že je uživatelem amerického znakového jazyka, (5) frajer, (4) hloupý, (5) falešný a přetvařující se, (6) bohatý a (7) vypadá jako kovboj. Stranou ještě stojí stereotyp, že (8) typický Američan je hippie. K ověření tohoto tvrzení bychom ale museli vést ještě další výzkumy.

Na definici stereotypu Američana můžeme jasně vidět, jak se stereotypní obrazy projevují v samotných formách znaků – tedy v jejich parametrech. Už samotná jazyková data přinášejí nejsilnější a nejukotvenější rysy utvářeného stereotypu.

6.4 Stereotyp Němce v českém znakovém jazyce

6.4.1 Jazyková data

6.4.1.1 Původ neutrálního znaku: motivace

Znaků, které čeští Neslyšící používají pro označení německého etnika, je opravdu hodně. Za neutrální znak bychom mohli považovat znak na obr. 21 NĚMEC 1. Znak je označován za český a je aktivně užíván všemi respondenty (17) našeho výzkumu. Kuchařová (2006, s. 87) píše, že nelze jednoznačně určit, zda se jedná o znak arbitrární, nebo popisný. Z našeho výzkumu ale vyplývá, že znak mohl vzniknout na základě souvislosti s postavou Hitlera, respektive znkem označující Hitlera v ČZJ, jak uvádí sedm respondentů. Tento znak se artikuluje tvarem ruky P pod nosem a kopíruje knírek Hitlera. Historickým vývojem mohlo dojít k posunu místa artikulace a pohybu.

Dva Neslyšící vidí motivaci v německém jazyce, který je dle pohybu úst pro české Neslyšící nesrozumitelný a divný a jehžlo mluvčí prská, což by se artikulovalo stejným tvarem ruky t, stejným umístěním, jako vidíme na obr. 21 NĚMEC 1, ale opakovaným kruhovým pohybem. Pak by se také jednalo o znak popisný.

Oba směry úvahy se zdají být nosné. Rozhodnout, který je pravdivý, samozřejmě na základě malého vzorku respondentů nemůžeme, ale vidíme jisté směřování ke stereotypu, že **Němec je spojen s Hitlerem.**

Obr. 21 NĚMEC 1

6.4.1.2 Synonyma

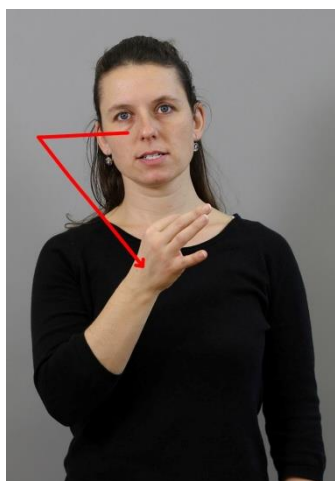
Zde se pokusíme opět zařadit elicitované znaky do jednotlivých podskupin, jako je tomu např. v případě etnonym *Ital*, *Američan*, u kterých jsme měli k dispozici hodně dat.

6.4.1.2.1 Etnonyma derivovaná od neutrálního etnonyma *Němec*

Etnonymum, které vychází z neutrálního pojmenování dané národnosti, se v našem sebraném materiálu také objevuje. Ve znakovém jazyce, jak ukazujeme na příkladu etnonym *Ital* a *Američan*, se taková etnonyma vytvářejí modifikací parametru pohybu – jedná se o výrazně nápadnější a více prostoru zabírající pohyb. Součástí této modifikace je i přidání negativního morfému realizovaného mimikou.

V tomto konkrétním případě etnonyma *Němec* se opět, tak jako u etnonyma *Američan*, jedná o pohyb připomínající nedopsané Z a přidání morfému přimhouřených očí, které přidávají znaku negativní význam (viz obr. 22 NĚMEC 2). Tuto variantu znaku pro označení Němce zná devět respondentů. Nejsme schopni rozhodnout, zda se jedná o znak popisný, nebo arbitrární, jelikož neznáme přesnou motivaci znaku, od kterého je tento znak odvozen (viz výše).

Ekvivalentem v češtině k tomuto výrazu by mohlo být např. příznakové označení *Němčour* – i zde se jedná o derivaci z neutrálního výrazu *Němec* přidáním sufixu, který změnil původně neutrální výraz na výraz s negativním zabarvením.

Obr. 22 NĚMEC 2

6.4.1.2.2 Etnonyma přejatá z domorodých znakových jazyků

Varianta znaku NĚMEC přejatá z německého znakového jazyka je uvedena na obr. 23 NĚMEC 3. Celkem 16 respondentů tento znak zná, ale jen deset, jak jsme se dozvěděli z výzkumu, uvádí, že se jedná o popisný znak, jenž je vizuálně motivován vojenskou přilbou, kterou měli němečtí vojáci v první světové válce. To potvrzuje i Kuchařová (2006, s. 88). Jedná se tedy o znak domorodý, ale frekvencí výskytu v komunikaci, jak odhadujeme z pozorování Neslyšících v interakci, bychom si ho na rozdíl od přejatého znaku AMERIČAN (obr. 13 AMERIČAN 3) za zdomácnělý označit netroufli.

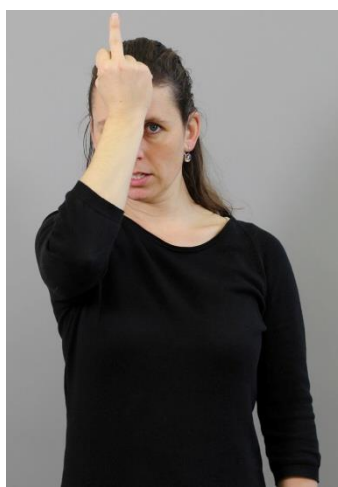
Obr. 23 NĚMEC 3

6.4.1.2.3 Etnonyma motivovaná psanou podobou daného výrazu v českém jazyce

Taková etnonyma jsme ve svém výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

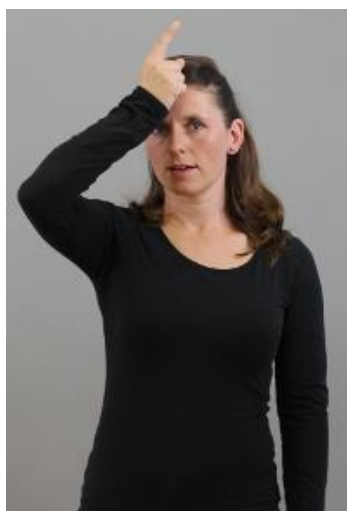
6.4.1.2.4 Etnonyma motivovaná vzhledovými, povahovými či kulturními rysy Němců

Etnonyma tohoto typu v souvislosti s Němcem jsme pomocí elicitace získali dvě. Obě jsou derivována od popisného etnonyma přejatého z německého znakového jazyka (obr. 23 NĚMEC 3). U prvního, na obr. 24 NĚMEC 4, dochází ke změně orientace dlaně a tvaru ruky. Tvar ruky d je vyměněn za hrubé gesto se vztyčeným prostředníčkem (srov. znak na obr. 41 SLOVÁK 2). Tato změna tvaru ruky v hrubé gesto naznačuje velmi jasnou distanci a velkou míru negativního vztahu k tomuto národu – tedy **Němec je někdo, od koho si udržuji odstup**. Tento znak uvedli tři respondenti.

Obr. 24 NĚMEC 4

Na obr. 25 NĚMEC 5 vidíme, že se jedná o změnu orientace dlaně. Znak se podle výpovědi respondentky, která ho v rozhovoru zmínila, jeví jako kontaminace znaku HLUPÁK (tvar ruky t na čele) a domorodého znaku NĚMEC, artikulovaného tvarem d (obr. 23 NĚMEC 3) – z prvního jmenovaného zůstává zachována orientace dlaně, z druhého jmenovaného pak tvar ruky. Zde se nám tedy rýsuje stereotyp, že **Němec je hlupák**. Tento znak uvedli čtyři respondenti.

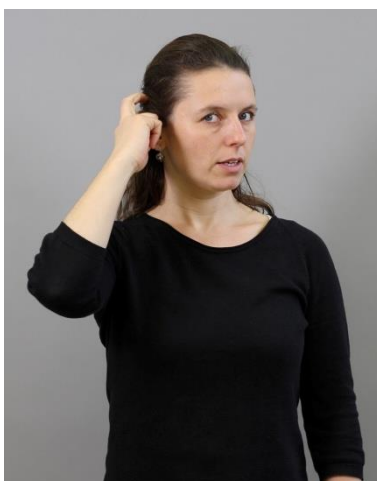
Obr. 25 NĚMEC 5

Oba výše zmíněné znaky bychom označili z důvodu jejich jasné souvislosti s inkriminovanou skupinou jako znaky popisné.

6.4.1.2.5 Etnonyma motivovaná událostí v komunitě Neslyšících spojenou s Němci

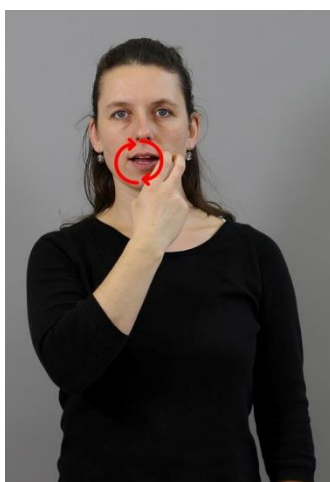
Etnonyma znázorňující nějakou událost v komunitě Neslyšících spojenou s Němci se nám podařila zaznamenat dvě. Jen čtyři respondenti tyto znaky znají a umějí vysvětlit jejich motivaci. Některým se zdály relevantní pro danou situaci, ale většina respondentů se klonila k názoru, že se jedná o znaky, které nějakým způsobem charakterizují Němce, a bylo by vhodné je zařadit spíše do podkapitoly **Nepřímá pojmenování a typické kolokace**. My si ale znaky uvedeme v této podkapitole, necháváme jim status etnonyma podle názoru respondentky, která je uvedla, netroufáme si však tvrdit, že se jedná o synonyma k etnonymu *Němec*. Možná jde jen o charakteristiku Němců. Jisté však je, že výskyt těchto znaků se promítne v závěrečné kognitivní definici.

Jedná se o znaky KOCHLEÁRNÍ IMPLANTÁT (obr. 26 NĚMEC 6) a ORALISTA (obr. 27 NĚMEC 7). Německo v současnosti prosazuje politiku voperovat kochleární implantát všem Neslyšícím a nejlépe na obě uši.

Obrázek 26 NĚMEC 6

Znak ORALISTA je s Němci spojen v historickém kontextu. V Německu byla od založení prvního institutu pro Neslyšící preferována orální výchova a znakový jazyk byl upozad'ován, až téměř zakazován.

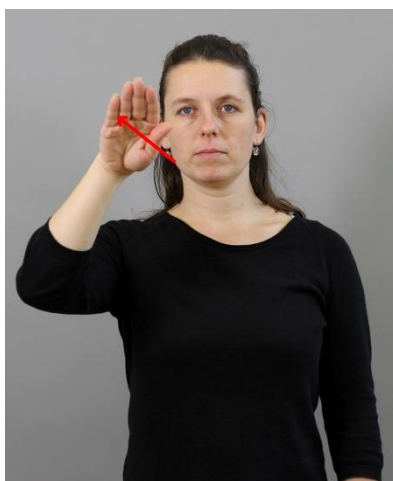
Obr. 27 NĚMEC 7

Pokud tyto znaky fungují jako označení pro příslušníka německého národa, artikulují se společně s mluvním komponentem *Němec*. Tyto znaky bychom potom označili za znaky popisné.

6.4.1.2.6 Etnonyma spojená s událostí, kterou zaznamenal celý svět

Událostí, kterou zaznamenal celý svět a se kterou jsou Němci velmi negativně spojeni, je bezesporu druhá světová válka, proto jsou další synonyma pro etnonymum *Němec*, která zde uvedeme, spojena s fašismem a postavou Hitlera. Zde je důležité poznamenat, že respondenti se liší v úsudku, zda se těmito znaky označuje celý německý národ, nebo jsou to znaky, které jsou užívány jen v kontextu, kdy hovoříme o Hitlerovi jako o ikoně německého národa či o fašistech nebo prototypických Němcích.

Jedná se o znak FAŠISTA (obr. 28 NĚMEC 8) a znak HITLER (obr. 29 NĚMEC 9); oba uvádí 13 respondentů. Motivací jsou si všichni respondenti jisti. Pokud jsou tyto znaky doplněny mluvním komponentem *fašista* nebo *Hitler*, nejedná se o znaky, které označují německé etnikum. Pouze pokud u těchto znaků artikuluje slovo *Němec* (popřípadě *Německo*), můžeme je označit za znaky, které se užívají jako metonymické označení Němce; pak by se jednalo o znaky popisné.

Obr. 28 NĚMEC 8

Obr. 29 NĚMEC 9

Ještě zde musíme uvést třetí znak související s druhou světovou válkou a Němci, který uvedlo celkem šest respondentů. Jedná se pravděpodobně o zlínskou, možná obecně moravskou variantu užívanou Neslyšícími staré generace. Znak se artikuluje stejným tvarem ruky, jako artikuluje znak HITLER, ale aby byla motivace znaku trochu zakrytá, je posunut níže a artikuluje se na bradě. Přidán je také opakovaný pohyb směrem dolů (obr. 30 NĚMEC 10). Všichni zmínění respondenti se na tomto výkladu motivace znaku shodli.

Obr. 30 NĚMEC 10

Poslední znak (obr. 31 NĚMEC 11), jehož vznik je motivován událostí druhé světové války, původně vznikl ze specifického znaku, který se artikuluje s určitým orálním komponentem (srov. Vysuček 2009). Synonymum etnonyma *Němec* je vytvořeno z tohoto specifického znaku s významem HRUBÝ/OŠKLIVÝ/ŠIKANUJÍCÍ/NEHUMÁNNÍ/UBLIŽUJÍCÍ a přidáním mluvního komponentu *Němec* nám referuje o stereotypu českých Neslyšících,

kterí **Němce vnímají jako necitlivé a hrubé bytosti**. Je to znak, který je ve slovní zásobě především starších Neslyšících, ale i mladší generace ho pasivně zná. Výskyt tohoto znaku pro označení Němce potvrdilo celkem 12 respondentů. I tento znak bychom jako všechny předchozí označili za popisný.

Forma tohoto znaku je také užívána pro označení GESTAPO, pokud společně s manuální částí artikuluje mluvní komponent *gestapo*.

Obr. 31 NĚMEC 11

6.4.1.3 Propria

Žádná propria ke znaku NĚMEC jsme nezaznamenali.

6.5.1.4 Nepřímá pojmenování a typické kolokace

Žádné typické kolokace ani nepřímá pojmenování jsme v tomto kontextu nezaznamenali.

6.4.2 Textová data

Pro ověření znaků pro příslušníky německého národa jsme i zde využili stejného zdroje jako u ověřování znaků ITAL a FRANCOUZ, tedy webovou stránku projektu *Paměť národa*. Znak NĚMEC zde ve svém vyprávění o druhé světové válce používá paní Olga Mastníková (dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/3900/clip/14054>; používá obr. 21 NĚMEC 1). Za povšimnutí zde stojí také okolí znaku NĚMEC. Paní Olga Mastníková nepoužívá ani klasifikátor osoby, ani konstrukci ČLOVĚK OD NĚMECKO, což upozorňuje na problematiku, kterou řešíme výše – jak přesně vypadá forma znaku/znaků pro označení příslušníka určitého národa.

Další data se nám z tohoto ani jiného zdroje nepodařilo získat.

6.4.3 Empirická data

Výše jsme popsali jazyková i textová data. Ted' se tedy zaměříme na popis empirických dat, získaných z rozhovorů s jednotlivými respondenty, kteří odpovídali na otázku, jaký je typický Němec. Vždy alespoň tři respondenti se shodli na tom, že je (1) chladný a přísný, (2) namyšlený a sobecký, (3) šikanuje a rozkazuje, (4) není přátelský, (5) je bohatý. Další stereotypní charakterové vlastnosti Němce, zastoupené již v menším počtu, jsou tyto: je (6) pořádkumilovný, (7) puntičkář, (8) oralista, (9) a neslyšící Němec má kochleární implantát.

Oproti jazykovým datům, která směřují k jasnému stereotypu, jsou empirická data značně roztržštěná, částečně ovlivněná stereotypem Němce u slyšících Čechů.

6.4.4 Shrnutí – kognitivní definice Němce

Z dostupných a shromážděných dat vyplývá, že Němec je v českém znakovém jazyce stále nejvíce spojován s druhou světovou válkou. Toto zjištění potvrzují především jazyková data: k druhé světové válce odkazují čtyři z deseti znaků.

Na základě empirických i jazykových dat se nám ukazuje, že typický Němec je v očích českých Neslyšících (1) stále spojen s druhou světovou válkou (Hitler, fašismus, gestapo). Dále se na jazykových i empirických datech ukazuje, že stereotypní Němec (2) je necitlivá a hrubá bytost, která šikanuje a rozkazuje, (3) je chladný a přísný, (4) namyšlený, sobecký a hloupý, (5) bohatý a (6) nepřátelský.

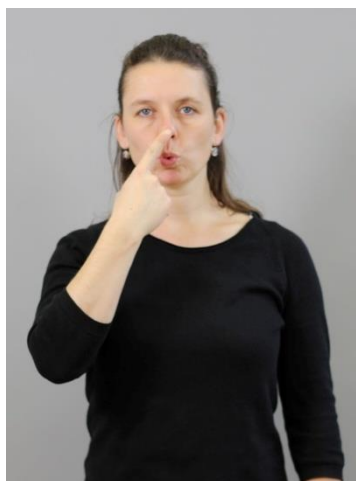
Pokud porovnáme kognitivní definici stereotypního Němce v českém a v českém znakovém jazyce, podobají se tím, že základní charakterové vlastnosti se shodují, stejně jako se shoduje spojitost s druhou světovou válkou. Z dostupných excerpovaných a prostudovaných materiálů však vyplývá, že téma druhé světové války je hlouběji zakotveno v českém znakovém jazyce, respektive zatím tento stereotyp žádný novější nenahradil, zatímco v českém jazyce se už pozornost soustřeďuje jinam, na současnou situaci a vztahy Čechů a Němců v moderní společnosti. Stereotypní Němec v českém znakovém jazyce by mohl být označován za toho, kdo často nechává své neslyšící děti implantovat a preferuje u neslyšících dětí orální výchovu.

6.5 Stereotyp Rusa v českém znakovém jazyce

6.5.1 Jazyková data

6.5.1.1 Původ neutrálního znaku: motivace

Za nejrozšířenější variantu znaku pro označení Rusa můžeme označit znak 32 RUS 1, užívaný všemi respondenty (17). Dle pěti respondentů odkazuje k tomu, že Rusové mají červený nos z alkoholu (píjí alkohol), šest respondentů se přiklání k tomu, že červený nos mají také z toho, že je v Rusku zima. Jeden respondent se domnívá, že se jedná o motivaci skutečností, že je Rus zvědavý. Znak bychom díky výpovědím respondentů o jeho motivaci mohli označit za popisný, i když Kuchařová (2006, s. 100) uvádí, že není jasné, zda je toto označení arbitrární, nebo popisné. Tři respondenti uvedli, že je možné tento znak artikulovat také tvarem ruky p, aniž by se změnil význam (může se jednat o lokální rozrůzněnost nebo idiolekty jednotlivých znakujících). Motivace tohoto znaku odkazuje ke kulturnímu rysu: **Rus pije alkohol** a **Rus je vystaven kruté zimě**.

Obr. 32 RUS 1

6.5.1.2 Synonyma

Zde představíme synonyma k označení příslušníka ruského národa. Podařilo se nám jich zachytit poměrně dost.

6.5.1.2.1 Etnonyma derivovaná od neutrálního etnonyma *Rus*

Etnonyma derivovaná od neutrálního etnonyma jsou, jak už víme z mluvených jazyků, taková, která jsou vytvořena doplněním sufixu s významem pejorativním nebo deminutivním. Ve znakovém jazyce, jak ukazujeme na příkladu etnonym *Ital*, *Němec*

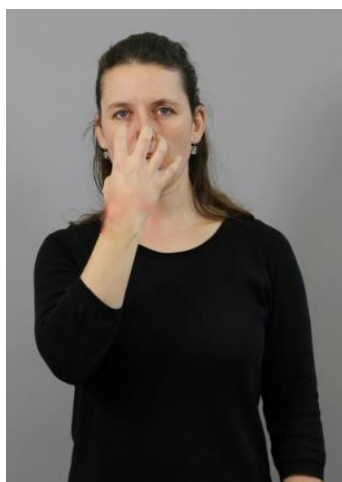
i *Američan*, se vytvářejí modifikací parametru pohybu – jedná se o výrazně nápadnější a více prostoru zabírající pohyb a přidání negativního morfému realizovaného mimikou (zde přimhouřené oči).

V této souvislosti se jedná o zvětšení pohybu odtažením ruky ve tvaru d dále od nosu a krčení čela a obočí – nemanuální složky záporu (obr. 34 RUS 2). Toto negativní etnonymum uvedli dva respondenti. Ekvivalentem tohoto znaku v češtině by mohlo být slovo *Rusák*.

Obr. 2 RUS 2

Dalším typem derivace se nám zde jeví změna tvaru ruky v základním znaku (obr. 32 RUS 1) na tvar ruky, který je ikonický. Tvar ruky d se mění na tvar ruky N, který implikuje výrazně zvětšený červený nos (obr. 35 RUS 3). Tento znak uvedli také jen dva respondenti a jeho motivaci vidí v nateklém nosu opilců.

Obr. 3 RUS 3

Vzhledem k tomu, že znak 33 RUS 1, ze kterého jsou tyto dva znaky odvozeny, jsme označili za popisný, považovali bychom i tyto dva za znaky popisné.

6.5.1.2.2 Etnonyma přejatá z domorodých znakových jazyků

Jelikož se Rusům zdá český znak pro označení *Rusa* politicky nekorektní, dostal se do slovní zásoby českých Neslyšících domorodý znak pro označení *Rusa*, který je motivován červenou barvou (sděleno ústně), tj. národní ruskou barvou (obr. 36 RUS 4); jednalo by se tedy o znak popisný. Kuchařová (2006, s. 100) uvádí, že nelze jednoznačně určit, zda se jedná o znak popisný, nebo arbitrární. Motivovanost červenou barvou si uvědomuje jen jeden respondent. Další dva, kteří znak uvedli, nedokázali motivaci určit, pouze odkazovali k tomu, že znak není český.

Obrázek 4 RUS 4

6.5.1.2.3 Etnonyma motivovaná psanou podobou daného výrazu v českém jazyce

I tento typ etnonym jsme v rámci svého výzkumu zaznamenali. Jedná se o znak vycházející z ruské zkratky psané azbukou „СССР“, tj. česky „SSSR“ (Svaz sovětských socialistických republik). Tento znak je artikulován na hrudi, tvar ruky znázorňující písmeno C (tvar ruky c) se posouvá zprava doleva třikrát za sebou a poslední tvar ruky je ve tvaru písmene P z jednoruční prstové abecedy (tvar ruky p). Takto artikulovaný znak bychom mohli označit za neutrální inicializovaný znak, vycházející ze zkratky používané pro daný stát v minulosti (obr. 38 RUS 6).

Obr. 5 RUS 5

Stereotyp pak spatřujeme ve formě znaku na obr. 38 RUS 6. U tohoto popisného znaku vidíme motivaci srpem a kladivem (původní symbol Sovětského svazu) – zasažení srpem jednoho i druhého zápěstí, sevření krku a úder kladivem do hlavy. Všech 11 respondentů, kteří znají inicializovaný znak 37 RUS 5, zná i tento modifikovaný znak, ale jen 3 z nich dokázali pojmenovat jeho motivaci. Z tohoto znaku bychom mohli zformulovat stereotyp, že **Rus je spojen se srpem a kladivem**, někteří respondenti dokonce tento složený znak specifikují a vykládají ho jako odkaz k agresivitě a manipulativnosti Rusů. Tento odkaz řadí znak spíše mezi etnonyma motivovaná kulturními rysy Rusů. Jelikož je spojen s předchozím inicializovaným znakem, necháváme ho v této kapitole, ačkoliv osciluje.

Obr. 6 RUS 6

6.5.1.2.4 Etnonyma motivovaná vzhledovými, povahovými či kulturními rysy Rusů

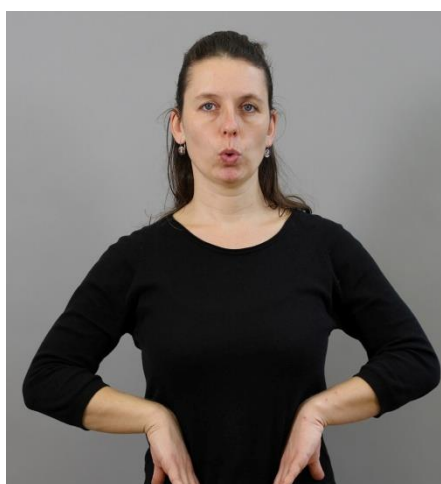
Zde si představíme znak, který je také derivován od nejužívanějšího etnonyma *Rus* změnou pohybu a přidáním negativního morfému realizovaného mimikou. Z opakovaného poklepání tvarem ruky d na nos se stává táhlý pohyb (stejným tvarem ruky) od špičky

nosu nahoru. Takto se obvykle artikuluje znak s významem PYŠNÝ. Pokud se zamění mluvní komponent *pyšný* na komponent *Rus* a přidá se pokrčené obočí a zvrásněné čelo jako prvek negace, získáváme označení pro Rusa, které implikuje, že **Rus je pyšný** (obr. 39 RUS 7). Znak a jeho motivaci uvedli pouze dva respondenti.

Obr. 7 RUS 7

S kulturním rysem Rusů se kromě znaku na obr. 39 RUS 7 pojí ještě jeden znak (obr. 40 RUS 8). Jedná se o popisný znak motivovanými národními ruskými tanci. Jak uvádí Kuchařová (2006, s. 100), tento znak „*je vizuálně motivován postojem při ruských tancích, a proto patří ke znakům popisným*“. Motivaci tohoto znaku potvrdili tři respondenti, kteří znak znají. Můžeme tedy říci, že znak je popisný a implikuje stereotyp **Rus je spojen s tradičním národním tancem**.

Obr. 8 RUS 8

6.5.1.2.5 Etnonyma motivovaná událostí v komunitě Neslyšících spojenou s Rusy

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.5.1.2.6 Etnonyma spojená s událostí, kterou zaznamenal celý svět

Stejně jako Němci jsou i Rusové obecně v naší české kultuře spojeni s událostmi druhé světové války, především těmi poválečnými, tj. okupací a komunismem. K tomu jsme zaznamenali znak 41 RUS 9, který se v neutrální podobě užívá ve významu KOMUNISMUS. Změna artikulace mluvního komponentu *komunismus* na mluvní komponent *Rus/Rusko* celému znaku změnil význam. Původní význam „komunismus“ je však z formy tohoto znaku evidentní a znak můžeme označit za popisný, jak potvrzuje i Kuchařová (2006, s. 100). Znak i s interpretováním motivace uvedli čtyři respondenti.

Obr. 9 RUS 9

6.5.1.3 Propria

Žádná propria ke znaku RUS jsme nezaznamenali.

6.5.1.4 Nepřímá pojmenování a typické kolokace

Žádné typické kolokace ani nepřímá pojmenování jsme v tomto kontextu nezaznamenali.

6.5.2 Textová data

Pro ověření etnonym pro příslušníky ruského národa jsme opět využili stejného zdroje jako u ověřování znaků *Ital* a *Francouz* a *Němec*, tedy webovou stránku projektu *Paměť národa*. Znak pro označení Rusa se objevuje ve vyprávění paní Klaudie Podlešákové o stěhování do Čech (dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/3441/clip/10692>), která zde používá znak RUS/RUSKO několikrát. Vždy používá variantu uvedenou na obr. 32 RUS 1.

6.5.3 Empirická data

Empirická data získaná ke stereotypu Rusa potvrzují stereotypy získané z jazykových dat. Všechny 17 respondentů si myslí, že Rus (1) je alkoholik, pije vodku. 12 respondentů se domnívá, že typický Rus (2) je hrubý, přísný diktátor, šest respondentů stále vnímá, že typický Rus (3) je spojen s okupací a komunismem. Další charakteristiky, které nalezneme v dotazníku, jsou uvedeny maximálně třemi respondenty a odkazují k tomu, že typický Rus je (4) frajer se zlatými prsteny a zuby, že (5) některý je chudý a jiný bohatý.

Další, spíše individuální charakteristiky, které jsme zaznamenali, souvisí s tím, že (6) Rus je silný, dře na poli a (7) je spojen s tradičním národním tancem – to se nám potvrzuje v rámci jazykových dat.

6.5.4 Shrnutí – kognitivní definice Rusa

Ze shromážděných dat vyplývá, že stereotyp Rusa je v komunitě českých Neslyšících ukotven relativně jednotně. U této národnosti převládá stereotyp spojený s poválečným obdobím, s alkoholismem a mrazy, s kterými se Rusko v důsledku svojí polohy potýká.

Z výše uvedeného vyplývá, že typický Rus je (1) je alkoholik, pije vodku, (2) je hrubý, přísný diktátor, (3) je spojen s okupací a komunismem, (4) je vystaven kruté zimě. Tyto charakteristiky pozorujeme jak v jazykových, tak empirických datech.

Dále je Rus vnímán jako (5) frajer se zlatými prsteny a zuby, přičemž (6) některý je chudý, jiný bohatý. Rus je také spojován (7) se srpem a kladivem a těžkou fyzickou prací na poli.

Zdá se, že Rus je v očích českých Neslyšících stále spojen s komunismem a diktátorským režimem a všemi je vnímán jako alkoholik.

6.6 Stereotyp Slováka v českém znakovém jazyce

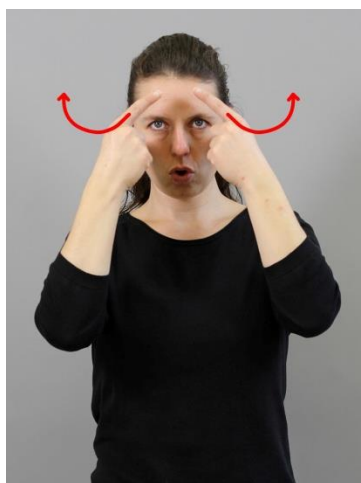
6.6.1 Jazyková data

6.6.1.1 Původ neutrálního znaku: motivace

Určit, který znak je neutrální v souboru znaků pro Slováka, není těžké, protože k tomuto tématu jsme získali pouze dva znaky, z nichž jeden tím, že je vytvořen z hrubého

gesta, jistě neutrální není. Druhý i Kuchařová (2006, s. 105) uvádí jako nejfrekventovanější, užívá jej tedy nejvíce mluvčích.⁴⁶

Znak pro označení Slováka je popisný, protože je motivován, jak potvrzuje i Kuchařová (tamtéž), typickým, velkým slovenským kloboukem, který nosil Jánošík, jak se dozvídáme od respondentů (obr. 42 SLOVÁK 1). Znak aktivně užívají všichni naši respondenti a 12 z nich si je této motivace vědomo. Jeden uvedl motivaci znakem BRATISLAVA.

Obr. 42 SLOVÁK 1

6.6.1.2 Synonyma

K tématu stereotyp Slováka se nám podařilo získat pouze jeden synonymní znak, který reaguje na událost, jež se stala v komunitě Neslyšících před několika roky.

6.6.1.2.1 Etnonyma derivovaná od neutrálního etnonyma *Slovák*

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.6.1.2.2 Etnonyma přejatá z domorodých znakových jazyků

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.6.1.2.3 Etnonyma motivovaná psanou podobou daného výrazu v českém jazyce

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.6.1.2.4 Etnonyma motivovaná vzhledovými, povahovými či vizuálními kulturními rysy Slováků

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

⁴⁶ Další znaky, které zde Kuchařová uvádí, jsou jen variací tohoto znaku.

6.6.1.2.5 Etnonyma motivovaná událostí v komunitě Neslyšících spojenou se Slováky

V roce 2011 se na Slovensku měla uskutečnit zimní deaflympiáda, tedy olympijské hry pro Neslyšící. Celá akce byla týden před začátkem zrušena. Organizátoři na Slovensku zpronevěřili mnoho peněz a nedokázali akci připravit. Světovou komunitu Neslyšících ovládlo velké zklamání a zlost. Čeští Neslyšící (což dokazuje 12 respondentů, kteří uvedli tento znak) na to reagovali změnou v pojmenování příslušníků slovenského národa (obr. 43 SLOVÁK 2) tak, že v neutrálním znaku (obr. 42 SLOVÁK 1) pozměnili tvar ruky. Tvar ruky d se vyměnil za hrubé gesto (srov. znak obr. 24 NĚMEC 4). Tato změna tvaru ruky v hrubé gesto naznačuje velmi jasnou distanci a velkou míru negativního vztahu k tomuto národu – v této souvislosti bychom mohli význam tohoto znaku charakterizovat stereotypní soud: Od Slováka se distancuji (neboť je zloděj a neschopný organizátor). Znak bychom zařadili ke znakům popisným.

Obr. 43 SLOVÁK 2

6.6.1.2.6 Etnonyma spojená s událostí, kterou zaznamenal celý svět

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.6.1.3 Propria

Žádná propria ke znaku SLOVÁK jsme nezaznamenali.

6.6.1.4 Nepřímá pojmenování a typické kolokace

Žádné typické kolokace ani nepřímá pojmenování jsme v tomto kontextu nezaznamenali.

6.6.2 Textová data

Pro ověření znaků pro příslušníky slovenského národa jsme opět využili stejného zdroje jako u ověřování znaků *Ital*, *Francouz* a *Němec*, tedy webovou stránku projektu *Paměť národa*. Znak SLOVÁK, respektive SLOVENSKO, ve svém vyprávění o seznámení s manželem použila paní Hedvika Mikulášková (dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/3660/clip/10873>). Používá variantu 1 (obr. 42 SLOVÁK 1). Další data se nám z tohoto ani jiného zdroje nepodařilo získat.

6.6.3 Empirická data

Data, která jsme získali ke stereotypu Slováka, jsou poměrně roztržštěná, a nelze z nich vyvodit žádná zobecnění. Alespoň pětkrát se opakuje charakteristika, že (1) Slováci jsou podobní jako my Češi nebo Poláci a (2) jsou silně věřící. Další uvedená data nejsou charakteristikami, ale spíše vyvozováním na základě osobních zkušeností s jediným člověkem. Jiné relevantní informace ke stereotypu Slováka nemáme.

6.6.4 Shrnutí – kognitivní definice Slováka

Ze shromážděných dat vyplývá, že stereotyp Slováka není v komunitě českých Neslyšících příliš silně ukotven. Ani jazyková, ani textová, ani empirická data nejsou natolik bohatá, abychom z nich mohli formulovat nějaká zobecnění.

Jediná jistá charakteristika vyplývá z jazykových dat, ze samotného neutrálního znaku: (1) Slováček je spojen s Jánošíkem (resp. tradičním slovenským krojem, především kloboukem). Další bod odkazuje k tomu, že se (2) od Slováka distancuji (neboť je zloděj a neschopný organizátor). Z empirických dat dále vyplývá, že (3) Slováček je podobný Čechovi nebo Polákovi a (4) je silně věřící.

Kognitivní definice, kterou jsme zde formulovali, je stejně jako definice stereotypu Francouze spíše prozatímní. K dispozici jsme měli značně roztržštěná data, ze kterých se obtížně formulují jistá zobecnění.

6.7 Stereotyp Poláka⁴⁷ v českém znakovém jazyce

6.7.1 Jazyková data

6.7.1.1 Původ neutrálního znaku: motivace

Nejčastěji používaným znakem pro označení Poláka je dle 16 respondentů znak na obr. 44 POLÁK 1. Jedná se o znak novější, který je komunitou vnímán jako neutrální, ale nejde o znak domácí. Byl přejat z polského znakového jazyka, kde se tento znak užívá pro pojmenování hlavního města Varšavy. Ačkoliv Kuchařová (2006, s. 94) tvrdí, že u znaku nelze určit, zda je arbitrární, nebo popisný, tři respondenti výzkumu se domnívají, že by se mohlo jednat o motivaci symbolem křesťanství např. při vstupu do kostela, tedy „pokřizováním se“. Ve znaku je viditelná druhá část tohoto gesta „křizování se“ zleva doprava. Tato motivace by mohla odkazovat ke stereotypu, že typický **Polák je silně věřící**. Za zmínku stojí ještě výpověď dvou respondentů, kteří se domnívají, že by se mohlo jednat o symboliku jakéhosi oplocení ve druhé světové válce. Bližší informace se nám však k tomu nepodařilo dohledat.

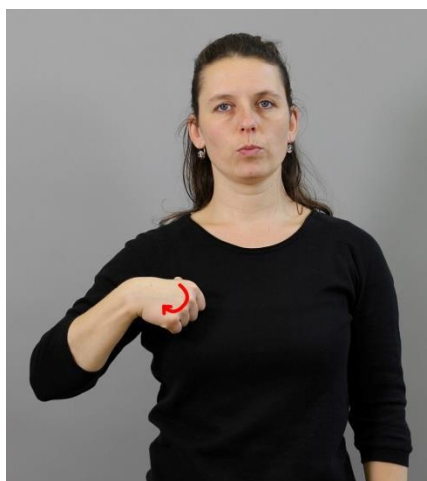

obr. 44 POLÁK 1⁴⁸

Druhým relativně častým znakem (uvedlo ho 12 respondentů), který se užívá pro označení příslušníka polského národa, je znak na obr. 45 POLÁK 2. Motivaci se nám bohužel nepodařilo zjistit, s tím souvisí, jak uvádí Kuchařová (2006, s. 94), že z formy znaku nelze jednoznačně určit, zda se jedná o znak popisný, nebo arbitrární.

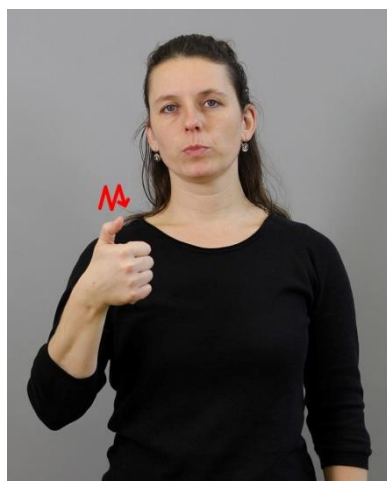
⁴⁷ Pro srovnání – stereotypem Poláka v češtině se zabývala Dagmar Filippová (2002).

⁴⁸ Znak může být artikulován tvarem ruky a i tvarem ruky A, o změnu významu se však nejedná.

obr. 45 POLÁK 2

Třetí znak pro označení Poláka, který uvedlo 15 respondentů, je znak na obrázku 46 POLÁK 3. Ani u tohoto znaku se nám nepodařilo zjistit, čím je motivován, nanejvýš můžeme usuzovat, že se jedná o motivaci na základě vizuální podobnosti dvou českých slov *palác* a *Polák*. V této souvislosti respondenti připomínali, že stejný znak se používá i pro označení PALÁC nebo F. PALACKÝ. Změna nastává pouze v mluvním komponentu, podle nějž dochází ke změně významu znaku na POLÁK. Motivaci ve vztahu k Polákovi se nám nepodařilo zjistit. Ani Kuchařová (2006, s. 94) motivaci neuvádí a dodává, že nelze jednoznačně určit, zda se jedná o znak popisný, nebo arbitrární.

obr. 46 POLÁK 3

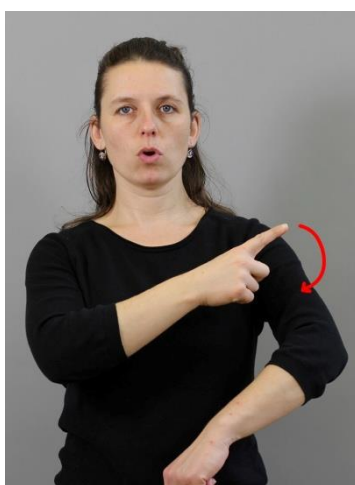
6.7.1.2 Synonyma

6.7.1.2.1 Etnonyma derivovaná od neutrálního etnonyma *Polák*

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.7.1.2.2 Etnonyma přejatá z domorodých znakových jazyků

Znak, který uvádíme v této podkapitole (obr. 47 POLÁK 4), je přejat buď z britského, nebo německého znakového jazyka, a jak se ukázalo, devět respondentů jej zná, ale aktivně nepoužívá. Motivace známá není, jen tři respondenti se domnívají, že by se mohlo jednat o motivaci vzhledem Poláka a tím, že pracují hodně manuálně, z čehož mají svaly a jsou siláci. Pak by se jednalo o znak popisný. Interpretace tady však může být zcela mylná, nepodařilo se nám ji nikde ověřit. I Kuchařová (2006, s. 94) uvádí, že z formy znaku nelze určit, zda se jedná o znak popisný, nebo arbitrární.

obr. 47 POLÁK 4

6.7.1.2.3 Etnonyma motivovaná psanou podobou daného výrazu v českém jazyce

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.7.1.2.4 Etnonyma motivovaná vzhledovými, povahovými či kulturními rysy Poláků

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.7.1.2.5 Etnonyma motivovaná událostí v komunitě Neslyšících spojenou s Poláky

Žádné typické kolokace ani nepřímá pojmenování jsme v tomto kontextu nezaznamenali.

6.7.1.2.6 Etnonyma spojená s událostí, kterou zaznamenal celý svět

Žádné typické kolokace ani nepřímá pojmenování jsme v tomto kontextu nezaznamenali.

6.7.1.3 Propria

Žádná propria ke znaku POLÁK jsme nezaznamenali.

6.7.1.4 Nepřímá pojmenování a typické kolokace

Žádné typické kolokace ani nepřímá pojmenování jsme v tomto kontextu nezaznamenali.

6.7.2 Textová data

Etnonyma pro příslušníky polského národa a jejich užití jsme opět ověřili v rámci přirozených promluv na webové stránce projektu *Paměť národa*. Znak pro označení Poláka se objevuje ve vyprávění paní Klaudie Podlešákové o stěhování do Čech (dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/3441/clip/10692>), jež zde používá znak POLÁK/POLSKO ve starší variantě, kterou uvádíme na obr. 45 POLÁK 2. Žádné nové informace ani stereotypní soud z tohoto vyprávění nezískáváme.

6.7.3 Empirická data

Jak už naznačuje fakt, že z jazykových dat nezískáváme žádné relevantní informace, ani empirická data nepřinášejí mnoho informací. Šest respondentů si myslí, že Polák je (1) silně věřící, (2) v něčem podobný Slovákům, Čechům i Rusům. Pět respondentů uvedlo, že typický Polák je (3) alkoholik stejně jako Rus, a tři respondenti si myslí, že Polák (4) částečně žije v bídě.

Individuální představy, které se v dotaznících objevily, vyjadřují, že Poláci pracují manuálně, jsou vtipní, mají levné potraviny, jsou nesympatičtí a vychloubační aj.

6.7.4 Shrnutí – kognitivní definice Poláka

Stejně jako u stereotypu Slováka a Rakušana není ani stereotyp Poláka v jazyce českých Neslyšících silně zakotven. Z jazykových dat vyplývá, že pokud bychom zde uvažovali o stereotypu, je zde náznak, že (1) Polák je silně věřící, což více potvrzují až empirická data.

Další stereotypní soudy nejsou zastoupeny velkým počtem respondentů, nicméně nerozšířenější je představa Poláka jakožto (2) alkoholika. Dále je (3) vidět určitá podobnost s Rusem, Slovákem i Čechem. Tři respondenti se domnívají, že část Poláků žije v bídě (4).

Jiné charakteristiky typického Poláka se nám nepodařilo zaznamenat. Definice stereotypu Poláka tak zůstává otevřena dalšímu zkoumání.

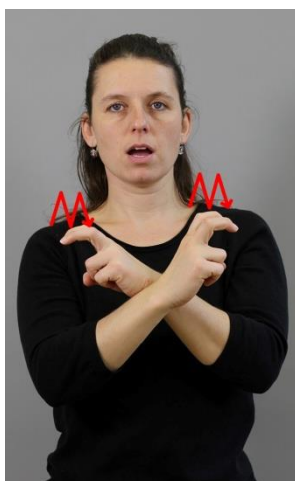
6.8 Stereotyp Rakušana v českém znakovém jazyce

6.8.1 Jazyková data

6.8.1.1 Původ neutrálního znaku: motivace

Pro označení příslušníka rakouského národa se nám podařilo získat celkem čtyři znaky. Ve třech z nich, jak uvidíme níže, je buď obsažen autostereotyp daného národa, nebo je jejich motivace nejasná. Všechny jsou součástí slovní zásoby českých Neslyšících.

Současným nejfrekventovanějším znakem užívaným pro označení Rakušana je rakouský autostereotypní znak (obr. 48 RAKUŠAN 1), který je v aktivní zásobě všech 17 respondentů. Znak je popisný, jak potvrzuje Kuchařová (2006, s. 97), a je motivován orlem, státním znakem Rakouska, což potvrdilo i 11 respondentů. Je velmi podobný znaku KOSTRA (liší se od sebe jen parametrem pohybu), proto tři respondenti uvádějí jako motivaci kostru, což se jeví jako *ad hoc* vymyšlený úsudek.

obr. 48 RAKUŠAN 1

Mladší generace českých Neslyšících tento znak (obr. 48 RAKUŠAN 1) přenesla do slovní zásoby českého znakového jazyka nedávno, a ten tak vytlačil z centra slovní zásoby starší, ale původem český znak RAKUŠAN (obr. 49 RAKUŠAN 2). Ačkoliv znak znají téměř všichni respondenti (15), názory na to, čím je tento starší znak motivován, jsou rozrůzněné. Tři respondenti se domnívají, že znak je vizuálně motivován vídeňskou kávou se šlehačkou.

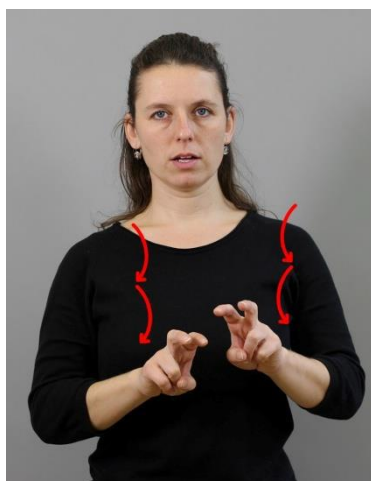
Také jsme se setkali s individuálními názory (vždy jen jednoho respondenta), že znak je vizuální podobou vaření čokolády, rakouského národního tance, nebo také že kruhový pohyb vymezuje rozsáhlost území bývalého Rakouska-Uherska.

Dokonce jsme se setkali s názorem, že jde o znak původně inicializovaný a tvar ruky byl původně ve tvaru písmene R jednoruční prstové abecedy (tvar ruky r). Ačkoliv zobecňujeme na základě tří výpovědí, snad by se zde mohl naznačovat stereotyp, že **Rakušan je spojen s vídeňskou kávou**. Kuchařová (2006, s. 97) naši dedukci o motivaci kávou potvrzuje a upřesňuje, že se jedná o znak popisný s vizuální podobou míchání kávy.

obr. 49 RAKUŠAN 2

Třetí znak (obr. 48 RAKUŠAN 3) zde chceme uvést jen okrajově, jelikož se může jednat o domácí znak či nějaký osobní znak dvou respondentů, kteří ho ukázali. Neuvádí jej ani Kuchařová (2006, s. 97). Podle respondentů se jedná o znak motivovaný vizuální podobou pletení vánoček/housek. Jestli a jak tento rys souvisí s rakouskou kulturou, se nám nepodařilo zjistit.

obr. 50 RAKUŠAN 3

6.8.1.2 Synonyma

K tématu stereotyp Rakušana se nám podařilo získat pouze jeden synonymní znak, který reaguje na historické souvislosti za dob Rakouska-Uherska.

6.8.1.2.1 Etnonyma derivovaná od neutrálního etnonyma *Rakušan*

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.8.1.2.2 Etnonyma přejatá z domorodých znakových jazyků

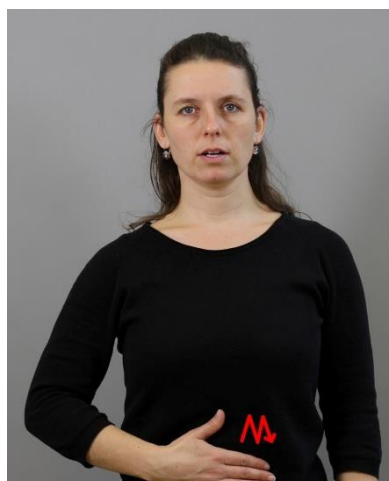
Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.8.1.2.3 Etnonyma motivovaná psanou podobou daného výrazu v českém jazyce

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.8.1.2.4 Etnonyma motivovaná vzhledovými, povahovými či kulturními rysy Rakušanů

Následující znak uvedli tři respondenti a jedná se pravděpodobně o zlínskou variantu znaku RAKUŠAN generace uživatelů, kteří pamatují dobu Rakouska-Uherska (obr. 51 RAKUŠAN 4), jak uvedl jeden z respondentů. Znak je motivován kulturním rysem bohatého Rakouska-Uherska, kdy se bohatí pánové dobře najedli a pak si hladili břicha, jak upřesnili dva respondenti. Jednalo by se tedy o znak popisný. Tento znak není uveden v žádném z dostupných materiálů k tomuto tématu.

obr. 51 RAKUŠAN 4

6.8.1.2.5 Etnonyma motivovaná událostí v komunitě Neslyšících spojenou s Rakušany

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.8.1.2.6 Etnonyma spojená s událostí, kterou zaznamenal celý svět

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.8.1.3 Propria

Žádná propria ke znaku RAKUŠAN jsme nezaznamenali.

6.8.1.4 Nepřímá pojmenování a typické kolokace

Žádné typické kolokace ani nepřímá pojmenování jsme v tomto kontextu nezaznamenali.

6.8.2 Textová data

Pro ověření etnonym pro příslušníky rakouského národa jsme využili stejného zdroje jako u ověřování znaků ITAL, FRANCOUZ, NĚMEC a RUS, tedy webovou stránku projektu *Paměť národa*. Znak pro označení Rakušana je možné zachytit ve vyprávění o stěhování do Čech paní Klaudie Podlešákové (dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/3441/clip/10692>), která se zde nevyjadřuje pouze k Rakušanům, ale i k Rakousku-Uhersku. V tomto složeném znaku používá pro Rakousko starší českou variantu znaku (obr. 49 RAKUŠAN 2). Další data se nám z tohoto ani jiného zdroje nepodařilo získat.

6.8.3 Empirická data

Z empirických dat vyplývá, že stereotyp Rakušana je v českém znakovém jazyce značně roztržštěn. Na hodnocení, které zde uvedeme, se shodli vždy maximálně čtyři respondenti. Typický Rakušan je podle nich (1) podobný jako Němec, ale lepší, (2) podobný jako Čech, (3) čistotný, (4) pyšný a (5) bohatý. Dále se objevily individuální názory (u jednoho respondenta), že Rakušané jsou přátelští, sympatičtí, mluví tvrdým jazykem a oblékají si kratásky s kšandami.

6.8.4 Shrnutí – kognitivní definice Rakušana

Ze shromážděných dat vyplývá, že stereotyp Rakušana není v komunitě českých Neslyšících pevně ukotven. Ani jazyková, ani textová, ani empirická data nejsou bohatá natolik, abychom z nich mohli formulovat nějaká zobecnění.

Jediná jistá charakteristika by mohla vyplývat z jazykových dat, tj. ze staršího, původně českého znaku (obr. 48 RAKUŠAN 1): (1) Rakušan je spojen s vídeňskou kávou.

Další charakteristiky vyplývají z empirických dat, ale shoduje se na nich velmi malé procento respondentů: Rakušan je (2) podobný jako Němec, ale lepší, (3) podobný jako Čech, (4) čistotný, (5) pyšný a (6) bohatý.

Stereotyp tedy nevyznívá negativně, ale pro zformulování funkční kognitivní definice bychom museli získat mnohem více dat, než kolik jich máme v současné době k dispozici.

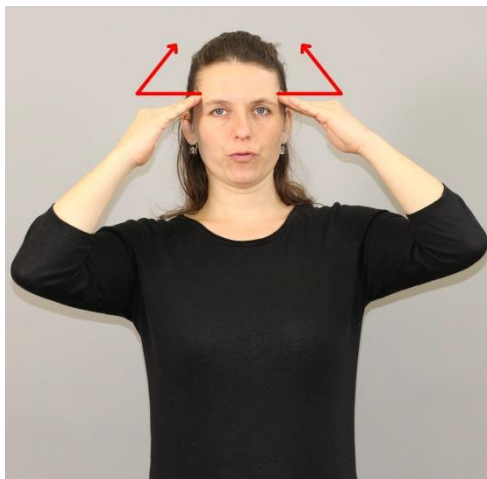
6.9 Stereotyp Vietnamce v českém znakovém jazyce

6.9.1 Jazyková data

6.9.1.1 Původ neutrálního znaku: motivace

Příslušníci vietnamské národnosti jsou u nás označováni nejčastěji domorodým znakem (obr. 52 VIETNAMEC 1), který je popisný, protože podle respondentů odkazuje k pokrývce hlavy (slaměný trojúhelníkový klobouk), kterou nosí Vietnamci ve Vietnamu např. při sbírání rýže na poli. Znak uvedlo 16 respondentů, z nichž se 12 na této motivaci shodlo. Jedná se o znak, který expandoval do slovní zásoby českých Neslyšících.

Stereotypní charakteristika, kterou zde vidíme, spojuje Vietnamce s kloboukem, ale tento stereotyp vnímáme jako autostereotyp, proto není pro naši práci relevantní. Navíc se nejedná o znak zdomácnělý, prostupuje zatím jen slovní zásobu mladé generace. Starší generace znak zná, ale zdá se, že ho nepoužívá aktivně, případně jen zřídka.

obr. 52 VIETNAMEC 1

Ačkoliv následující znak 53 VIETNAMEC 2⁴⁹ uvedlo všech 17 respondentů, aktivně ho používá především starší generace. Jedná se o znak popisný, odkazující k „šikmým očím“ lidí z asijského kontinentu, jak všichni respondenti potvrdili. Tento znak se však postupně nahrazuje znkem na obr. 52 VIETNAMEC 1, a to ze dvou důvodů: a) tento znak se užíval/užívá téměř pro všechny asijské národy, bylo to označení pro Číňana, Japonce, Vietnamce, Korejce aj., a docházelo často k omylům v porozumění; b) v rámci zachování politické korektnosti dochází k postupné náhradě znaků nejen pro asijské národy a užívají se především domorodé znaky. Z formy tohoto znaku by vyplýval stereotyp: **Vietnamec má šikmé oči.**

⁴⁹ Jeden respondent při artikulaci tohoto znaku použil tvar ruky b.

obr. 53 VIETNAMEC 2

6.9.1.2 Synonyma

K tématu stereotyp Vietnamce se nám podařilo získat několik synonymních znaků, které si níže postupně představíme.

6.9.1.2.1 Etnonyma derivovaná od neutrálního etnonyma *Vietnamec*

Jiný znak užívaný komunitou českých Neslyšících je derivován od znaku na obr. 53 VIETNAMEC 2. Z předchozích popisů některých derivovaných znaků víme, že k derivaci od neutrálního znaku dochází zvětšením původního pohybu a přidáním negativní složky znaku realizované mimikou. Derivovaný popisný znak pro označení Vietnamce (obr. 54 VIETNAMEC 3) je vytvořen pouze zvětšením či zvýrazněním pohybu v oblasti očí. Dochází také ke kontaktu obou prstů s očními koutky. Forma tohoto znaku už pak dále neumožňuje přidat přimhouřené oči a svraštělé čelo, které nesou negativní význam. I přesto z jeho expresivní formy čteme negativní význam. Forma tohoto znaku podle osmi respondentů, kteří jej uvedli, odkazuje k tomu, že **Vietnamec je charakterizován především šikmýma očima.**

Ekvivalentem v češtině by mohl být výraz *Vietnamčík*, který je také odvozen od neutrálního *Vietnamec*, jen je mu přidán sufix s deminutivním významem.

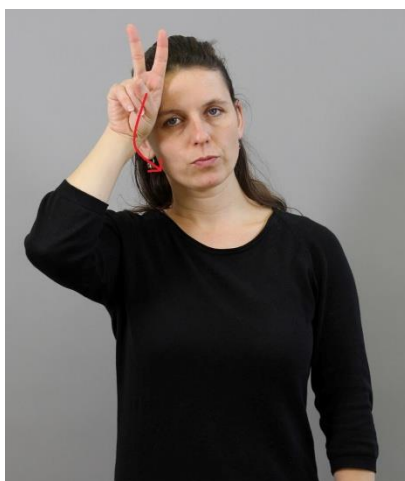
obr. 54 VIETNAMEC 3⁵⁰

6.9.1.2.2 Etnonyma přejatá z domorodých znakových jazyků

Do této podkapitoly bychom mohli zařadit znak na obr. 52 VIETNAMEC 1 (viz výše). Vzhledem k tomu, že se jedná o nejfrekventovanější znak ve slovní zásobě českého znakového jazyka, zařazujeme ho do kapitoly znaků neutrálních.

Jiný znak, který zde uvedeme, je pravděpodobně přejat také z vietnamského znakového jazyka či jiných asijských znakových jazyků, jak se domnívá sám respondent, který znak uvedl. Nemáme dostupné materiály, kde bychom tento znak mohli ověřit, VSČZJ ani internetový mezinárodní slovník *Spread the Sign* (dostupné online z: <https://www.spreadthesign.com/>) tento znak neuvádějí. Jedná se o znak artikulovaný u spánku a aktivní ruka je ve tvaru písmene V (tvar ruky v), pohybem dolů se tvar ruky zavírá do pěsti (obr. 55 VIETNAMEC 4). Jelikož nemáme žádné relevantní informace k motivaci tohoto znaku, nemůžeme ani určit, zda se jedná o znak popisný, arbitrární, či inicializovaný.

⁵⁰ Znak by mohl být zařazen do podkapitoly 5.9.1.2.4 Etnonyma motivovaná vzhledovými, povahovými či kulturními rysy Vietnamců. My jsme se ho rozhodli z hlediska jeho formy zařadit do této kapitoly. Zařazení však není dogmatické.

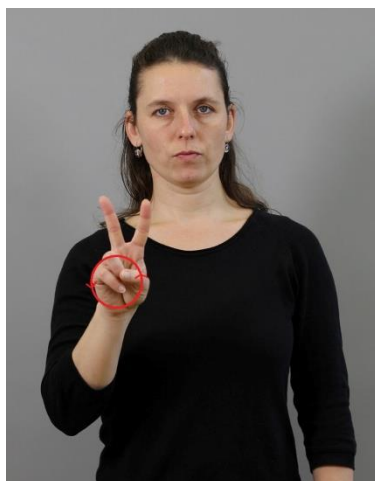

obr. 55 VIETNAMEC 4

6.9.1.2.3 Etnonyma motivovaná psanou podobou daného výrazu v českém jazyce

K pojmenování osoby vietnamského národa jsme zachytili jeden inicializovaný znak, který používá/zná pouze jeden respondent. Uvádíme ho zde ne jako znak fixovaný ve slovní zásobě českých Neslyšících, ale jen jako možný podklad pro další ověření jeho existence v českém znakovém jazyce.

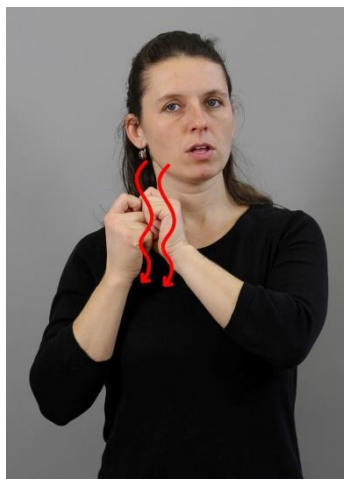
Jedná se o jednoduchý inicializovaný znak s kruhovým pohybem v neutrálním prostoru (obr. 56 VIETNAMEC 5).

obr. 56 VIETNAMEC 5

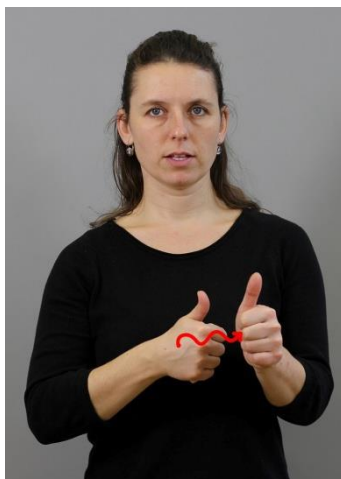
6.9.1.2.4 Etnonyma motivovaná vzhledovými, povahovými či kulturními rysy Vietnamců

První znak, který zde uvedeme, znala a použila pouze jedna respondentka a možná se ani nebude jednat o znak český, není tedy pro naši práci relevantní. Opět ho uvádíme jen pro komplexnost. Jedná se o znak popisný, který je motivován dlouhým copem Vietnamek (obr. 57 VIETNAMEC 6).

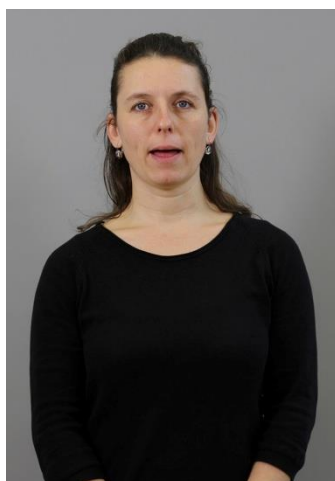
obr. 57 VIETNAMEC 6

Druhý znak je pro nás mnohem zajímavější. V jeho formě vidíme stereotyp Vietnamce, který se traduje v komunitě českých Neslyšících. Tento znak (obr. 58 VIETNAMEC 7) je podle pěti mladých Neslyšících, kteří jej uvedli, motivován jejich zkušeností, že pokud zákazník vstoupí do vietnamského obchodu či tržnice, dotěrný vietnamský prodavač jej ihned pronásleduje a začíná ho nutit ke koupi. Z formy tohoto znaku a jeho motivace můžeme určit, že se jedná o znak popisný a odkazuje ke stereotypu, že typický **Vietnamec je dotěrný obchodník, který zákazníky pronásleduje, obtěžuje a nutí k nákupu.**

obr. 58 VIETNAMEC 7

Další znak – také ho můžeme označit za popisný –, který uvedli dva čeští Neslyšící, se jeví spíše jako nemanuální (jedná se tedy možná spíše o gesto), kdy se výrazně artikuluje „žvatlání“. To odkazuje, jak vysvětlují respondenti, k roztomilé, ale naprosto nesrozumitelné češtině Vietnamců žijících u nás, vedoucí k tomu, že čeští Neslyšící nemohou dobře odezírat (obr. 59 VIETNAMEC 8).⁵¹ Tento nemanuální znak odkazuje ke stereotypu, že **Vietnamec mluví česky legračně a nesrozumitelně.**

obr. 59 VIETNAMEC 8

6.9.1.2.5 Etnonyma motivovaná událostí v komunitě Neslyšících spojenou s Vietnamci

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

⁵¹ Jedna respondentka tento nemanuální znak použila s manuální složkou znaku uvedeného na obr. 53 VIETNAMEC 2.

6.9.1.2.6 Etnonyma spojená s událostí, kterou zaznamenal celý svět

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.9.1.3 Propria

Žádná propria ke znaku VIETNAMEC jsme nezaznamenali.

6.9.1.4 Nepřímá pojmenování a typické kolokace

Žádné typické kolokace ani nepřímá pojmenování jsme v tomto kontextu nezaznamenali.

6.9.2 Textová data

Pro ověření etnonym pro příslušníky vietnamského národa bohužel nemáme k dispozici žádná data, se kterými bychom mohli pracovat.

6.9.3 Empirická data

Z empirických dat (podle 13 respondentů) jasně vyplývá, že typický Vietnamec je (1) obchodník, (2) chce prodat za každou cenu, tak prodá se slevou.

Pět respondentů také označilo typického Vietnamce za (3) falešného podvodníka, který prodává drogy, je (4) pracovitý, (5) ale prodává nekvalitní věci. Dva ho vnímají jako (6) roztomilého, malého člověka a někoho, kdo (7) legračně mluví a (8) pracuje v obchodě, který zapáchá.

Téměř všichni respondenti mají Vietnamce, kteří žijí ve Vietnamu, spojeny s (9) kloboukem, který Vietnamci nosí při práci na rýžových plantážích.

Jak vidíme, empirická data nám velmi jednoznačně potvrzují poznatky z jazykových dat.

6.9.4 Shrnutí – kognitivní definice Vietnamce

K zformulování kognitivní definice máme v tomto případě relativně bohatý materiál, takže se snad podaří dojít k jistému zobecnění stereotypu Vietnamce v českém znakovém jazyce.

Z jazykových dat vyplývá, že typický Vietnamec (1) má šikmé oči, (2) je dotěrný obchodník, který zákazníky pronásleduje, obtěžuje a nutí k nákupu. Druhé tvrzení potvrzují i empirická data, která také podávají další informace o typickém Vietnamci-obchodníkovi, který (3) často dává slevu, (4) pracuje v obchodě, který zapáchá. Jazyková i empirická data dále naznačují, že typický Vietnamec (5) legračně a nesrozumitelně mluví.

Typický Vietnamec žijící ve Vietnamu je pak spojen (6) s kloboukem, který nosí při práci na rýžových plantážích.

Na základě této definice a velké shody ve výpovědích našich respondentů můžeme konstatovat, že stereotyp Vietnamce je v českém znakovém jazyce ukotven poměrně pevně a jasně. To, co předznamenávají jazyková data, potvrzují data empirická, což dokazuje jednotnost a ukotvenost stereotypu Vietnamce v českém znakovém jazyce.

6.10 Stereotyp Roma⁵² v českém znakovém jazyce

6.10.1 Jazyková data

6.10.1.1 Původ neutrálního znaku: motivace

Znak, který pojmenovává příslušníka romského etnika, je zachycen na obr. 60 ROM 1. Ačkoliv je to znak některými respondenty označován za neutrální, domníváme se, že se jedná o znak popisný a jeho motivace je negativní, k čemuž odkazuje tvar ruky a pohyb ven od těla. Znak se artikuluje s mluvním komponentem *Rom*, pak je neutrální, podle respondentů se však občas artikuluje s orálním komponentem *Cikán*, potom je jistě negativní. Všichni respondenti tento znak znají, ale většina v jeho formě znaku žádnou motivaci nevidí. Pouze tři respondenti uvedli, že znak vznikl od představy formující stereotyp, že **Rom je špinavý, a tak se od něj distancuji**, což odvozují z toho, že stejný tvar ruky jako v tomto znaku je použit např. ve znacích ŠTÍTIT SE, NEVLASTNÍ. Nabízí se zde interpretace, že respondenti odvozují motivaci od takovýchto znaků s negativním významem. Pokud by se jednalo o nějakou souvislost s tímto významem a romským etnikem, označili bychom znak za popisný. To se týká i následujícího znaku (viz níže).

⁵² V celé této kapitole se budeme setkávat s pojmy *Rom* a *Cikán*. Rozdíl mezi pojmy *Rom* a *Cikán* vysvětluje Hübschmannová (2005, s. 69): „*Rom* je autonymum, etnické jméno, kterým Romové označují sami sebe a které si v poněkud pozmeněné podobě přinesli už z Indie. *Cikán* je exonymní apelativum – jeden z názvů, jímž Romy od doby jejich pobytu v Byzanci označují ostatní. Zatímco různá exonymní označení (...) nabyla v důsledku antagonistických vztahů mezi neromskou většinou a romskými minoritami hanlivou konotaci, autonymum *Rom* zůstává vždy citovou a podvědomou oporou vlastní identity.“ Ve vlastním textu budeme vždy používat pojem *Rom*, pokud v textu budeme zmiňovat výpovědi respondentů, budeme používat i pojem *Cikán*, a to dle mluvního komponentu, který respondenti k danému znaku uvedli. Velké „R“ a „C“ užíváme dle stejného pravidla jako „N“ ve slově *Neslyšící*. Roma i Cikána vnímáme jako příslušníka daného etnika.

Obr. 60 ROM 1

Zdvojením pohybu v tomto znaku na obr. 60 ROM 1 vzniká další pojmenování příslušníka romského etnika (viz obr. 61 ROM 2). I tento znak je označen našimi respondenty jako neutrální. Změnou mluvního komponentu na *Cikán* pak vzniká etnonymum, které svým orálním komponentem odkazuje (dle češtiny) k hanlivému významu. Někteří respondenti však znaky na obr. 60 ROM 1 a obr. 61 ROM 2 považují za synonyma a libovolně zaměňují orální komponenty *Rom* a *Cikán*. Podle mluvního komponentu pak rozeznáme, zda se jedná o neutrální, nebo hanlivé označení. Tento znak s opakovaným pohybem uvedlo 15 respondentů. Stejní tři respondenti jako výše u obr. 60 ROM 1 upozorňují na to, že i zde cítí stejnou motivaci ve tvaru ruky, jaký je použit např. ve znacích ŠTÍTIT SE, NEVLASTNÍ.

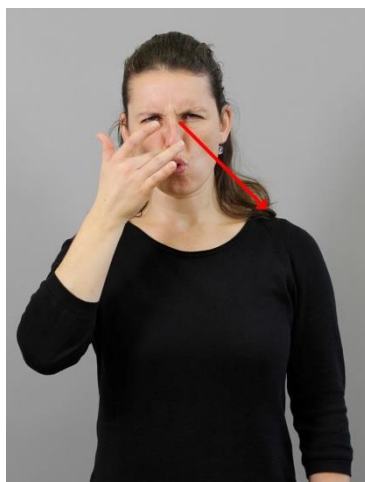
Obr. 61 ROM 2

6.10.1.2 Synonyma

K tématu stereotyp Roma v českém znakovém jazyce se nám podařilo získat mnoho synonym, která představíme níže.

6.10.1.2.1 Etnonyma derivovaná od neutrálního etnonyma *Rom*

I pro etnonymum *Rom* jsme zaznamenali derivovaný znak, ke kterému je přidána negativní složka znaku: opět se jedná o svraštělé obočí a čelo a mění se povaha pohybu v ostré otočení aktivní ruky směrem od těla (obr. 62 ROM 3). Tento znak pak umocňuje distanci od tohoto etnika, která je znázorněna již v neutrálním znaku. Znak, jak se zdá podle výpovědi deseti respondentů, kteří jej uvedli, doplňuje pouze mluvní komponent *Cikán*. Takovýto znak opět nejsme schopni označit za popisný nebo arbitrární, jelikož neznáme přesnou základní motivaci.

obr. 62 ROM 3

6.10.1.2.2 Etnonyma přejatá z domorodých znakových jazyků

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.10.1.2.3 Etnonyma motivovaná psanou podobou daného výrazu v českém jazyce

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.10.1.2.4 Etnonyma motivovaná vzhledovými, povahovými či kulturními rysy Roma

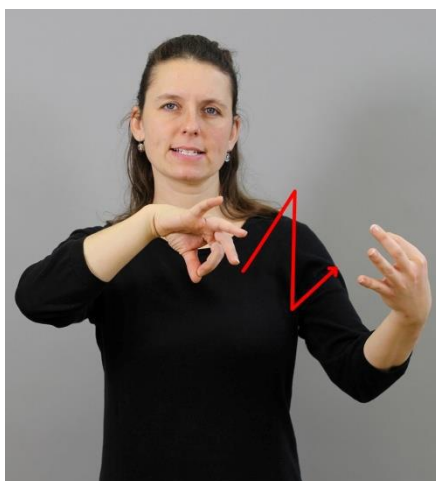
Takovýchto etnonym jsme zaznamenali hned několik, všechny bychom mohli zahrnout do skupiny znaků popisných, jelikož známe jejich motivaci a přímou souvislost s romským etnikem.

První znak odkazuje ke skutečnosti, že se jedná o etnikum kočovné, tj. takové, které se stěhuje z místa na místo, jak uvedlo pět respondentů. Tento jev je znázorněn ve znaku, který s mluvním komponentem *vůz* označuje vůz. Změnou artikulace mluvního komponentu z *vůz* na *Cikán* (mluvní komponent *Rom* v této souvislosti zmíněn nebyl) získáváme nové etnonymum pro označení tohoto etnika (obr. 63 ROM 4). Tento znak pojmenovává stereotyp, že **Rom je kočovník**.

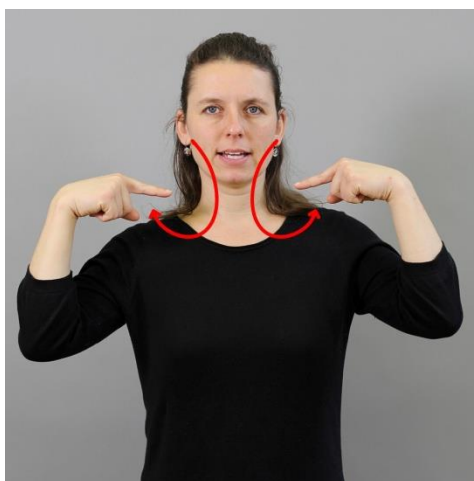
obr. 63 ROM 4

Další etnonymum vzniká ze znaku HOUSLE změnou mluvního komponentu *housle* na mluvní komponent *Cikán* (opět mluvní komponent *Rom* nebyl v tomto případě zmíněn) (obr. 64 ROM 5). Znak uvedlo 11 respondentů, jeden z nich ale necítí spojitost s hudbou, ale s nepřímým pojmenováním spojeným se znakovým HOUSLE, které znamená „*dlouze mluvit na prázdko (i nesmyslně), mlátit prázdnou slámu (při předsevzetí)*“ (Nováková 2009, s. 92). Dle zbývajících deseti respondentů toto pojmenování odkazuje k tomu, že typický **Rom je muzikant**.

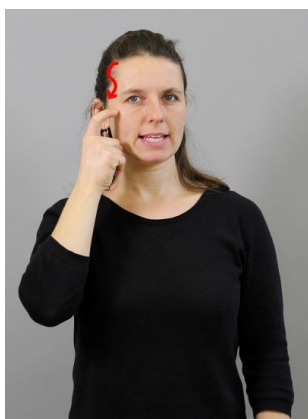
obr. 64 ROM 5

Dalším znakem pro označení tohoto etnika je podle 12 respondentů znak motivovaný stylem oblékání a nošením ozdob v romské komunitě. Dle všech 12 respondentů se jedná o ikonické zobrazení velkých kruhových náušnic, které jsou spojeny s ženou cikánkou (obr. 65 ROM 6). Opět u tohoto znaku artikuluje mluvní komponent *Cikán* (*Rom* se v této souvislosti nepoužívá, jak je patrné z výpovědi respondentů). Tento znak přináší stereotyp, že **Romka nosí velké náušnice**.

obr. 65 ROM 6

Další etnonymum, které uvedli čtyři respondenti, snad odkazuje ke stereotypu, že **Rom je „cirkusák“, který má jizvu**. To reprezentuje znak na obr. 66 ROM 7. Tento znak se s mluvním komponentem *cirkus* používá právě pro označení cirkusu. Znak také implikuje význam „jizva“, „šrám“. Jak upřesňují respondenti, s mluvním komponentem *Cikán* se jedná o rozšíření významu znaku na ROM.

obr. 66 ROM 7

Další znak, užívaný dvěma respondenty, je odvozen od znaku KRÁST. Pokud manuální část zůstává stejná, ale mluvní komponent *krást* vyměníme za komponent *Cikán* (opět mluvní komponent *Rom* nebyl zmíněn), získáváme další etnonymum (obr. 67 ROM 8), ve kterém můžeme přechýlit stereotyp, že **Rom je zloděj**.

obr. 67 ROM 8

Výše popsané znaky jsou v lexiku českého znakového jazyka ustáleny a vždy je užívá několik Neslyšících, jak jsme zjistili rozhovory s našimi respondenty. Pak zde máme ještě dva znaky, které se zdají být lokálními nebo individuálními, jelikož je uvedl vždy jen jeden respondent. Na závěr a spíše okrajově představíme i výpovědi těchto respondentů.

Jedná se o znak 68 ROM 9, který implikuje stereotyp **Rom je rapper**. Znak je derivován od znaku RAPPER, ale mění se zde opět mluvní komponent na *Cikán*; další

možností je změna mluvního komponentu na orální v podobě pootevřených úst. Mění se také tvar ruky – místo tvaru ruky y použijeme tvar ruky, který se užívá v neutrálním znaku ROM, tedy u.

obr. 68 ROM 9

Změnou mluvního komponentu na *Cikán* ve znaku ČERNOCH získáváme další synonymum pro označení tohoto etnika, které odkazuje ke stereotypu Rom je černý (obr. 69 ROM 10).

obr. 69 ROM 10

6.10.1.2.5 Etnonyma motivovaná událostí v komunitě Neslyšících spojenou s Romy

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.10.1.2.6 Etnonyma spojená s událostí, kterou zaznamenal celý svět

Taková etnonyma jsme v tomto výzkumu ani v dostupných materiálech nezaznamenali.

6.10.1.3 Propria

Zjistili jsme, že Neslyšící, kteří jsou Romové, je běžné pojmenovávat neutrálním znakem ROM nebo nějakým jeho synonymem. Jeden respondent zmínil neslyšícího Roma, který používá pro svůj jmenný znak pojmenování znázorněné na obr. 60 ROM 1, a jiného, jenž užívá jako jmenný znak ten, který vidíme na obr. 66 ROM 7. Na základě těchto informací samozřejmě nemůžeme vyvozovat žádné závěry, ale vidíme, že i ve znakových jazycích se tyto tendence pojmenování mohou objevovat.

6.10.1.4 Nepřímá pojmenování a typické kolokace

Žádné typické kolokace ani nepřímá pojmenování jsme v tomto kontextu nezaznamenali.

6.10.2 Textová data

Pro ověření etnonyma *Rom* bohužel nemáme k dispozici žádný materiál, na základě kterého bychom mohli získat další relevantní informace.

6.10.3 Empirická data

Empirická data k tomuto tématu přinášejí informace, které značně korespondují i s jazykovými daty. Podle 11 respondentů typický Rom (1) krade, pro sedm respondentů je typický Rom (2) špinavý, (3) je líný a nepracuje, tři respondenti se shodují na tom, že (4) nechodí do školy a (5) kočuje.

Dostalo se nám však podstatného zjištění u neslyšícího Roma: čtyři respondenti uvedli, že (6) neslyšící Rom je jiný – má stejnou krev jako Neslyšící, komunikace s ním funguje bez problémů⁵³.

6.10.4 Shrnutí – kognitivní definice Roma

Z jazykových i empirických dat vyplývá, že i stereotyp Roma je zakotven v jazykovém obrazu světa českých Neslyšících velmi silně, možná právě na základě toho, že je zde velká komunita neslyšících Romů, se kterými přicházejí čeští Neslyšící pravidelně do kontaktu.

⁵³ K tomu srov. Kalousová 2012.

Na základě jazykových dat, jak vyplývá ze znaků, jsme zjistili, že typický Rom je (1) kočovník, (2) ženy nosí velké náušnice, (3) je muzikant (4) a „cirkusák“, který má jizvu, a (5) krade (potvrzeno také v empirických datech).

Empirická data pak podporují náznak motivace neutrálního znaku ROM, který odkazuje k tomu, že typický Rom (6) je špinavý. Dále se z empirických dat dozvídáme, že (7) je líný a nepracuje a (8) nechodí do školy.

Nesmíme zapomenout ani na důležitou poznámku a reflexi některých našich respondentů, že (9) neslyšící Rom je jiný – má stejnou krev jako Neslyšící, komunikace s ním funguje bez problémů.

7. Závěr

Hlavním cílem této práce bylo přinést informace o tom, jak jsou utvářeny etnické stereotypy v českém znakovém jazyce, a několik z nich na základě shromážděných dat představit. Poté co jsme uvedli kontext kognitivní lingvistiky mluvených i znakových jazyků, na příkladu stereotypu Němce v češtině jsme si popsali metodologii běžně užívanou polskou etnolingvistickou školou. Tuto metodologii a model pracující se třemi typy dat – jazykovými, textovými a empirickými –, jsme aplikovali (s jistými modifikacemi) na výzkum stereotypů v českém znakovém jazyce.

Zjistili jsme, že za ideálních podmínek a při dostatečném množství dat z českého znakového jazyka bychom výše zmíněnou metodologii mohli s drobnými úpravami aplikovat i na jazyky znakové. V tomto textu, jelikož se jedná o první práci tohoto charakteru, jsme však čelili několika problémům. Ty si zrekapitulujeme níže.

7.1 Problémy při zkoumání etnických stereotypů v českém znakovém jazyce

a. Prvním problémem, se kterým jsme se při výzkumu etnických stereotypů v ČZJ setkávali, je skutečnost, že český znakový jazyk (jak je to v jiných znakových jazycích, neumíme říci) rozlišuje mezi znaky pro označení státního území a označení příslušníka národnosti pouze kontextově. Znak pro národnost (př. NĚMEC) i pro území/stát (př. NĚMECKO) vypadá stejně. Jak vyplývá z rozhovorů, které jsme s Neslyšícími vedli cíleně k tomuto tématu, klasifikátoru osoby se užívá jen tehdy, pokud tuto informaci nedokážeme vysledovat z kontextu; pak Neslyšící produkují konstrukci znaků ČLOVĚK/NESLYŠÍCÍ/KAMARÁD OD NĚMECKO, ČLOVĚK OD AMERIKA, aj. My jsme všechny shromážděné znaky zaznamenávali jako znaky pro označení osoby – příslušníka daného národa. Z výše zmíněného možná vystupuje otázka: Pokud mají být stereotypy provázány spíše s lidmi, jak zmiňujeme výše v teoretické části, dává tato skutečnost (tj. nerozlišování mezi osobou a územím) dostatečnou možnost vytvářet etnické stereotypy ve znakových jazycích? Na základě našeho výzkumu se ukázalo, že i navzdory této skutečnosti stereotypy v českém znakovém jazyce vznikají.

b. Nemáme dostupné slovníky, u kterých bychom mohli ověřovat původ a vznik znaků ani jejich neutrálnost, případně stylovou platnost, expresivitu aj., jsme proto nuceni

omezit se na informace na základě lidové etymologie (úsudku našich respondentů). V metodologii, kterou jsme zde užili, potřebujeme vycházet z neutrálního znaku. Proto jsme se museli rozhodnout, že za neutrální znaky budeme považovat ty, které jsou nejfrekventovanější, a ty, které za neutrální označují sami Neslyšící.

c. Dalším problémem, který jsme si uvědomovali a který může být v tomto kontextu relevantní, je fakt, že nejsilnějším stereotypem ve znakových jazycích je zřejmě stereotyp slyšícího, jak již bylo částečně dokázáno v pilotních výzkumech⁵⁴. Neslyšící mají mnohem větší potřebu se vymezit vůči slyšícím než vůči jednotlivým etnickým (či zde přesněji národnostním) skupinám.

d. Při zkoumání etnických stereotypů také musíme mít neustále na paměti, že současnou tendencí Neslyšících je snaha vytvořit pomyslnou světovou komunitu Neslyšících („držet pospolu“ napříč národy). Je tedy možné, že právě z důvodu vzájemného respektu se etnické stereotypy v komunitě Neslyšících neprojevují tak silně.

e. S tím souvisí, že jsme se setkávali s výskytem tzv. domorodých znaků, nebo (třebaže zřídka) i znaků z mezinárodního znakového systému, které jsou součástí slovní zásoby českých Neslyšících. Pokud by s těmito znaky souvisel nějaký stereotyp, jednalo by se spíše o autostereotyp (výše viz kapitola 3.) z pozice dané národnosti. Tyto znaky jsme se rozhodli v jednotlivých podkapitolách uvádět také, ale nezohledňovali jsme je v závěrečné kognitivní definici. Jinak jsme však postupovali, pokud daný znak zdomácněl (např. znaky POLÁK, RAKUŠAN) a stal se z něj neutrální a nejfrekventovanější znak. Zde se totiž nabízí úvaha, že pokud je v něm obsažen autostereotyp, je pro české Neslyšící přijatelný a možná i shodný s jejich heterostereotypem. U těchto znaků, odkazují-li k nějakému stereotypu, jsme informace do závěrečné kognitivní definice zahrnuli.

f. Dalším problémem, se kterým jsme se potýkali především u empirických dat a pak také u formulování kognitivní definice, je omezená možnost artikulovat jistá zobecnění, která nám pomáhají formulovat daný stereotyp. Z tak malého množství dat, která jsme měli k dispozici, se nám mnohdy nepodařilo zformulovat závěrečnou kognitivní definici. Definice, které výše představujeme, je třeba označit jako prozatímní. Mohou však sloužit jako možný podklad pro další zkoumání. Při představování stereotypu Němce v českém jazyce jsme měli k dispozici tak obsáhlá data, že jsme si mohli stanovit, že se zaměříme jen na popis současného stereotypu Němce v češtině. Protože ale ve znakovém

⁵⁴ Výzkum na téma Stereotyp slyšícího v českém znakovém jazyce připravuje Marie Basovníková. Své dosavadní poznatky prezentovala na Mezinárodní letní škole znakových jazyků CISL 2014.

jazyce s popisem stereotypů začínáme, pracovali jsme se všemi daty, která jsme měli k dispozici, abychom vůbec mohli obsáhnout jednotlivé podkapitoly a zmapovat, jak stereotypy ve znakovém jazyce fungují. Proto všechny výše uvedené kognitivní definice zahrnují stereotypy napříč všemi generacemi.

7.2 Důležitá zjištění ze zkoumání stereotypů v českém znakovém jazyce

Výše jsme si popsali problémy, které se se zkoumáním etnických stereotypů pojí. Teď bychom se rádi zaměřili na jednotlivá zjištění související s tímto tématem.

a. To, že se etnické stereotypy v komunitě českých Neslyšících diskutují, je patrné již ze samotných podkapitol představujících jednotlivé etnické stereotypy. Důležité je však poznamenat, že ne všechny jsou stejně silně ukotveny. Z našeho výzkumu vyplývá, že nejsilnější stereotyp je svázán s Němcem, Američanem, Vietnamcem a Romem. Naopak nejslabší stereotyp je spojen s Francouzem, Polákem, Slovákem a Rakušanem.

b. Mnohem více dat se nám podařilo získat od Neslyšících mladé generace. Vysvětlujeme si to tím, že se jedná o uživatele znakového jazyka, kteří oproti starší generaci Neslyšících jsou více zvyklí pracovat s kreativitou vlastního mateřského jazyka, jsou jazykově emancipovanější, a protože mají možnost být v kontaktu i s ostatními národy, jsou schopni formovat si vlastní stereotypní soudy. Starší Neslyšící odkazovali jen ke stereotypům spojeným s druhou světovou válkou (stereotyp Němce a Rusa), individuálně pak ke stereotypu Rakušana či Roma.

c. Etnické stereotypy v českém znakovém jazyce jsou vázány jen na určité skupiny – takové, které jsou v úzkém kontaktu, tedy např. navštěvují stejnou školu, žijí ve stejném městě, pracují ve stejné firmě atd., a sdílejí tak stejná témata a stejné jazykové tendence. Z toho vyplývá, že téměř všechny stereotypy jsou značně rozrůzněné, a je možné, že by se kognitivní definice daného stereotypu v každé takové jazykové enklávě lišily.

d. Znaký se stereotypními charakteristikami, které nově vznikají, opravdu vždy reagují, tak jak jsme předpokládali, na nějakou světově známou událost, která ovlivňuje i komunitu Neslyšících (např. druhá světová válka), případně na událost, která je přímo spojena s komunitou Neslyšících (např. deaflympiáda na Slovensku), nebo na nějaký typický vzhledový, povahový či kulturní jev daného etnika (např. Rom, Vietnamec).

e. Etnické stereotypy v českém znakovém jazyce (ale předpokládáme, že i v jiných znakových jazycích) jsou velmi často viditelné již ve formě samotného neutrálního znaku, tedy v parametrech (tvar ruky, umístění, pohyb, orientace dlaní a prstů) znaku označujícího danou národnost. Nejčastěji jsou motivovány tím, jak lidé daného etnika vypadají, co mají na sobě, co je jejich typická činnost. Jiné znaky jsou také motivovány vyobrazením státu na mapě – tvarem území daného státu (má-li etnikum stát) – nebo podobou státní vlajky.

f. Stereotyp může být viditelný i ve změně některého parametru v neutrálním znaku nebo jeho synonymech. Tedy právě jazyková data přináší nej důležitější informace o daném etnickém stereotypu v českém znakovém jazyce. Tento bod podrobněji rozvedeme níže.

7.2.1 Etnické stereotypy realizující se prostřednictvím parametrů znaku pro příslušníka dané etnické skupiny

Jak jsme předpokládali a jak se nám potvrdilo, etnické stereotypy ve znakových jazycích opravdu mohou být viditelné již ve formě samotného znaku, tedy ve tvaru ruky, umístění, pohybu či v orientaci dlaní a prstů. Povahou znakového jazyka, respektive tím, že se informace neřetězí lineárně, ale simultánně, a tedy že i každý samotný znak má simultánní povahu, zde často navíc vzniká prostor pro vytváření stereotypových charakteristik „uvnitř“ samotného znaku změnou jednoho nebo více jeho parametrů. Níže si popíšeme tyto změny:

1. **Stereotypní charakteristika realizující se v parametru tvaru ruky:** Na příkladu utváření stereotypu pro označení Slováka, Němce, Američana můžeme pozorovat, jakým způsobem se stereotyp odráží přímo v samotném znaku. Změnou tvaru ruky (ostatní parametry oproti původnímu znaku zůstávají stejné) získáváme příznakové označení pro danou národnost. Podíváme-li se blíže na strukturu těchto znaků, mohli bychom vysledovat, že znaky artikulované původně tvarem ruky d mají tendenci ke změně v hrubé gesto – pěst se vztyčeným prostředníčkem (např. Němec – obr. 24 NĚMEC 4, Slovák – obr. 43 SLOVÁK 2). K prozkoumání by se nabízel ještě znak RUS, který je ve své neutrální podobě také artikulován tvarem ruky d, ale tuto tendenci jsme u něj nezaznamenali.

2. **Stereotypní charakteristika realizující se v parametru pohybu a v mimice:** Tato tendence také souvisí s etnonymy, která vycházejí z neutrálního pojmenování dané národnosti. V mluvených jazycích jsou vytvořena doplněním sufixu s významem pejorativním nebo deminutivním (Nekula 1999) (např. *Němčour, Němčík, Amerikán, Amíček, Talián, Rusák* aj.). Ve znakovém jazyce se tato etnonyma vytvářejí modifikací parametru pohybu – jedná se o výrazně nápadnější a více prostoru zabírající pohyb. Nutně se s tím pojí přidání negativní složky znaku realizované mimikou. Tento typ utváření stereotypní charakteristiky vidíme např. u znaků NĚMEC (obr. 22 NĚMEC 2), ITAL (obr. 6 ITAL 2), AMERIČAN (obr. 12 AMERIČAN 2), RUS (obr. 34 RUS 2). Zda je tato tendence univerzální a funguje i u ostatních znaků, by se muselo prověřit.

Další tendence, které se v průběhu představování dat k jednotlivým etnickým stereotypům objevily, se týkají substituce mluvních komponentů a kontaminací některých parametrů znaků.

3. **Realizace stereotypní charakteristiky na základě substituce mluvního komponentu:** Nejvíce znaků, u kterých je viditelný stereotyp, se však utváří použitím manuální části znaku pro jiný znak s jiným významem, jehož mluvní komponent je substituován mluvním komponentem dané národnosti. Pak se význam znaku mění na význam podle nového mluvního komponentu. Tato tendence se zdá být univerzální (alespoň v rámci našeho tématu), objevuje se u všech silně zakotvených etnických stereotypů. Příkladem je NĚMEC (obr. 26 NĚMEC 6, obr. 31 NĚMEC 11), ITAL (obr. 9 ITAL 5), nebo ROM (obr. 64 ROM 5, obr. 65 ROM 6, obr. 66 ROM 7) aj. Tento typ znaků bychom mohli označit jako znaky založené na metonymickém pojmenování.
4. **Stereotypní charakteristika na základě kontaminace dvou znaků:** Jiný způsob tvorby stereotypu jsme zaznamenali ve znaku AMERIČAN (obr. 16 AMERIČAN 6), kdy dochází ke sloučení dvou znaků – TLUSTÝ a AMERIČAN (obr. 13 AMERIČAN 3). Místo a pohyb jsou vypůjčeny ze znaku TLUSTÝ, tvar ruky a orientace dlaní zůstávají původní ze znaku AMERIČAN. Tento typ vytváření stereotypu jsme zaznamenali jen u jednoho znaku. Je třeba dále

prověřit, jestli se vůbec může jednat o produktivní způsob vytváření stereotypu, nebo jde jen o jeden specifický příklad.

Tyto způsoby, které zde popisujeme, jsou specifikem při vzniku stereotypů v českém znakovém jazyce. Mluvené jazyky vytvářejí stereotypy mnohem více na rovině textu, stereotypy obsažené ve formě jednoho slova se v mluvených jazycích nevyskytují, snad až na příznakové tvary odvozené od neutrálních etnonym.

7.3 Témata k diskuzi

Výše jsme popsali své závěry a shrnuli jsme tendence, které se pojí s tvorbou stereotypu ve znakových jazycích. Zbývá jen uvést některé otázky k diskuzi.

Jak upozorňuje i Kuchařová (2006, s. 7), znakové jazyky jsou specifické svou rozrůzněností: *„V souvislosti se znakovými jazyky se nejčastěji hovoří o teritoriální (regionální) rozrůzněnosti, generační rozrůzněnosti a samozřejmě i o individuální rozrůzněnosti, jež je dána ‚stylem‘ znakování jedince. Tato rozrůzněnost se ve znakových jazycích nejpatrněji projevují na rovině lexikální.“*

V souladu s tím je třeba se zamyslet, jestli můžeme zachytit nějaký jednotný stereotyp daného etnika v českém znakovém jazyce, který zformulujeme do jedné odpovídající kognitivní definice. Na tuto otázku zatím neumíme odpovědět, ale pokud bychom získali mnohem více dat, možná bychom mohli určit, zda má smysl se o formulaci jedné kognitivní definice pokoušet nebo ji alespoň strukturovat dle území.

Jako jsou v kontaktu český jazyk a český znakový jazyk, jsou i česká kultura a kultura českých Neslyšících v kontaktu natolik, že se ovlivňují i v utváření stereotypů? Sami se můžeme vyjádřit pouze ke stereotypu Němce, kde snad jisté vlivy z kultury slyšících vysledovat můžeme. Vezmeme-li např. stereotypní tvrzení „Němec je puntičkář“ – jedná se o vliv ze slyšící společnosti, nebo přirozený stereotyp, se kterým se komunita Neslyšících ztotožňuje? Jistě by to také stálo za další prozkoumání.

Vyvstává zde i otázka, jak často jsou znaky (především ty synonymní) obsahující stereotypní charakteristiky používány a v jakých situacích? I o tomto tématu by mohlo být v budoucnu pojednáno.

V této práci jsme se pokusili učinit první krok ke zkoumání stereotypů ve znakových jazycích a představit stereotypy národností a jejich fungování v českém znakovém jazyce. Tím se otevírá cesta ke zkoumání jazykového obrazu světa Neslyšících, v našem případě českých Neslyšících. Doufáme, že by tato práce mohla posloužit jako inspirace pro další mladé badatele, kteří na toto téma navážou, prověří otázky, na něž v naší práci nebylo dostatek prostoru, a posunou zkoumání stereotypů ve znakových jazycích zase o kus dále.

8. Seznam použité literatury:

- BARTMIŃSKI, Jerzy. Językowy obraz świata Polaków w okresie przemian. In. GAJDA, Stanisław (ed.). *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich*. Opole: Uniwersytet Opolski – Institut Filologii Polskiej, 2000, s. 179–195.
- BARTMIŃSKI, Jerzy; PANASIUK, Jolana. *Stereotypy językowe*. In. BARTMIŃSKI, Jerzy (ed.). *Współczesny język polski*. Lublin: Wydaw. UMCS, 2001. s. 371–395.
- BARTMIŃSKI, Jerzy. *Aspects of cognitive ethnolinguistics* London: Equinox, 2010. Advances in Cognitive Linguistics 261 s. Dostupné také [online] z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10871860>.
- BAŠKOVÁ, Ludmila. *Pomocné artikulační znaky - historie a současnost* [online]. 2014 [cit. 2015-12-20]. 77 s. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/123457>. Vedoucí práce Andrea Hudáková.
- BENEŠ, Josef. *O českých příjmeních*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962. 355 s. Studie a prameny; sv. 14.
- BRADÁČOVÁ, Pavla. *Jazykový obraz Maďara v češtině a maďarštině*. [Písemná práce z jazyka]. 2003 Vedoucí práce Irena Vaňková. 26 s.
- BREWER, Marilyn a KRAMER, Roderic. The psychology of intergroup attitudes and behavior. *Annual Review of Psychology*, 36, 1985, s. 219–243.
- ČECHOVÁ, Marie. Příznakovost systémová a situačně-kontextová. *Naše řeč*, roč. 88, č. 1, 2005, s. 9–17.
- ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 3., dopl. Praha: Karolinum, 2001. 341 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze.
- FALTÍNOVÁ, Radka. *Propriálně jmenovací akty v českém znakovém jazyce*. Praha, 2005. 124 s. Vedoucí práce Alena Macurová.
- FALTÍNOVÁ, Radka. *Vlastní jména osobní v českém znakovém jazyce*. 2., opr. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, c2008, 133 s.
- FILIPPOVOVÁ, Dagmar. *Příznaková synonyma neutrálního etnonyma Němec*. In ULIČNÝ, Oldřich. *Úvahy o jazyce a literatuře*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2005. Opera linguae Bohemicae studentium. s. 77–91.
- GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1995.
- HAMILTON, Dave a SHERMAN, Jim. *Stereotypes*. In Handbook of social cognition, 2nd ed. Hillsdale, NJ England: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 1994, s 1–68.

HRUBÝ, Jaroslav. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1999, 395 s.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Po Židoch Cigáni: svědectví Romů ze Slovenska 1939-1945*. Praha: Triáda, 2005. 898 s.

IVANKOVIČOVÁ, Katica. *Stereotypy o Češích a české kultuře a recepcí české literatury 20. století v Chorvatsku*. In: FEDROVÁ, Stanislava, ed. *Hodnoty a hranice: svět v české literatuře, česká literatura ve světě: sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky*, Praha 28.6.-3.7.2005. Svazek 1, Otázky českého kánonu. Vyd. 1. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2006. 691 s. Edice K; sv. 11. s. 155–164.

KALOUSOVÁ, Josefina. *Identita českých neslyšících Romů* [online]. 2012 [cit. 2015-12-20]. 61 s. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/87488>. Vedoucí práce Radka Nováková.

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 604 s.

KOSEK, Jan. *Právo (n)a předsudek: historické, filozofické, sociálně psychologické, kulturní a právní souvislosti stereotypů a předsudků*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2011. 351 s.

KRATOCHVÍLOVÁ, Kristýna. *Neslyšící v Německu*, In *Gong* 9-10, 2007, Praha, s. 10–11.

KRČMOVÁ, M. *Příznakovost a její specifika v morfologii*. In P. Karlík a J. Pleskalová (eds.). *Život s morfémami*. Sborník studií na počest Zdenky Rusínové. Brno: MU 2004, s. 111–122.

KUCHAŘOVÁ, Lucie. *Znaky států Evropy v českém znakovém jazyce* [online]. 2006 [cit. 2015-12-20]. 132 s. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/26882>. Vedoucí práce Lenka Okrouhlíková.

LAKOFF, George a JOHNSON, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Vyd. 1. Brno: Host, 2002. 282 s. Teoretická knihovna; sv. 3.

LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: co kategorie vypovídají o naší mysli*. 1. vyd. Praha: Triáda, 2006, 655 s.

MACOUNOVÁ, Libuše. *Stereotypy učitele a učitelky v češtině*. Praha, 2005. 111 s. Vedoucí práce Irena Vaňková.

MACUROVÁ, Alena a NOVÁKOVÁ, Radka. *Poznáváme český znakový jazyk. Český znakový jazyk v kontaktu. Speciální pedagogika*. 2008, roč. 18, č. 4, s. 278–298.

MORRIS, Charles W. *Writings on the general theory of signs*. Hague: Mouton, 1971. Approaches to semiotics. 486 s.

MOUDRÁ, Anna. *Pojmové schéma cesta v českém znakovém jazyce* [online]. 2016 [cit. 2016-05-11]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/149599>. Vedoucí práce Irena Vaňková.

MACUROVÁ, Alena, NOVÁKOVÁ, Radka. Poznáváme český znakový jazyk. Český znakový jazyk v kontaktu. *Speciální pedagogika*, 17, 2008, č. 4, s. 14–34.

MUSEK, Janek. *Personality stereotypes: Psychological comprehension of stereotypes*. In Prejudices and Stereotypes in the social Sciences and Humanities. The Contacts 5–7, (eds.) B. Jezernik, R. Muršič Ljubljana: The Series of the Bulletin of the Slovene Ethnological Society, 1997, s. 15–26.

MYSLIVEČKOVÁ, Radka, HUDÁKOVÁ, Andrea a VYSUČEK, Petr. *Barvy v českém znakovém jazyce*. In: Vaňková (ed.): *Obraz světa v jazyce*. Sborník z příspěvků, které zazněly v jazykovědné sekci XXVII. ročníku česko-polské meziuniverzitní konference. 2001. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, s. 63–77.

NEBESKÁ, Iva. *Univerzália a specifika v kognitivní sémantice*. In HLADKÁ, Zdeňka; KARLÍK, Petr. *Čeština - univerzália a specifika*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 77–84.

NEKULA, Marek. *Etnické stereotypy a jejich artikulace v češtině (a v němčině)*. In Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Brno: MU, 1999, s. 65–75.

NOVÁKOVÁ, Radka. *Nepřímá pojmenování v českém znakovém jazyce* [online]. 2009 [cit. 2015-12-20]. 229 s. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/68891>. Vedoucí práce Alena Macurová.

NOVÁKOVÁ, R. *Kultura neslyšících* (DVD). Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008.

OKROUHLÍKOVÁ, Lenka. *Notace znakových jazyků*. Praha: Karolinum, 2015, s. 103 –104, 156-157.

ONG, Walter J. *Technologizace slova: mluvená a psaná řeč*. Vyd. české 1. Praha: Karolinum, 2006. 236 s.

POHUNEK, Jan, VOTRUBA, Adam a JANEČEK, Petr. *Folklor 20. století: doprovodný výukový materiál vysvětlující základní žánry folkloru 20. století*. 1. vyd. Praha: Národní muzeum, 2014, 22 s.

PROTHRO, Terry E. a MELIKIAN, Levon H. Studies in stereotypes: V. Familiarity and the kernel of truth hypothesis. *Journal of Social Psychology*, 1995, 41, s. 3–10.

PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. 2., rozš. vyd. Praha: Portál, 2007. 220 s.

PŮLPÁNOVÁ, Lucie. *Kategorizace v českém znakovém jazyce* [online]. 2007 [cit. 2015-12-20]. 133 s. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/35309>. Vedoucí práce Irena Vaňková.

REJZEK, Jiří. Lidová etymologie a česká náboženská terminologie. *Naše řeč*, 1995, 78, s. 239–243.

SMITH, Eliot a ZÁRATE, Michael. Exemplar and prototype use in social categorization. *Social Cognition*, 1990, 8, s. 243–262.

SUPALLA, Samuel J. *The book of name signs*. Berkeley, Calif.: Dawn Sign Press. 1992, 99 s.

ŠŮCHOVÁ, Lucie. Znakové jazyky a kognitivní lingvistika: problematika konceptuálních metafor In *Jazykovědné aktuality: informativní zpravodaj českých jazykovědců*. Praha: Jazykovědné sdružení České republiky, 2011, s. 5-15.

ŠŮCHOVÁ, Lucie. *Metafora v českém znakovém jazyce* [online]. 2008 [cit. 2015-12-20]. 113 s. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/51737>. Vedoucí práce Irena Vaňková.

TAUB, Sarah. *Language from the Body. Iconicity and Metaphor in American Sign Language*. Cambridge, New York: Cambridge University Press. 2001. 256 s.

UHLÍKOVÁ, Lucie. *Několik poznámek ke vzniku a zániku etnických stereotypů*. In *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Brno: Etnologický ústav AV ČR Brno, 2001 s. 49–54.

VAŇKOVÁ, Irena, ed. *Obraz světa v jazyce: sborník příspěvků, které zazněly v jazykovědné sekci XXVII. ročníku česko-polské meziuniverzitní konference Univerzita Karlova - Uniwersytet Warszawski ve dnech 2.–4. května 2000 v prostorách FF UK Praha*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2001. 161 s.

VAŇKOVÁ, Irena, NEBESKÁ, Iva, SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie a PACOVSKÁ, Jasňa. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum, 2005. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. 343 s.

VAŇKOVÁ, Irena. *Kognitivní lingvistika v kulturních souvislostech*. In KRÁMSKÝ, David. *Kognitivní věda dnes a zítra*. Liberec: Bor, 2009. s. 243–256.

VAŇKOVÁ, Irena. SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie. *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2007, 103 s.

VAŇKOVÁ, Irena. *Základy kognitivní lingvistiky*. Praha: UK, Ústav českého jazyka a teorie komunikace. 2013. 105 s.

VYSUČEK, Petr. *Specifické znaky* [online]. 2009 [cit. 2015-12-20]. 285 s. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/68881>. Vedoucí práce Alena Macurová.

WILCOX, Sherman. *Signed languages*. In GEERAERTS, Dirk a Hubert CUYCKENS. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 1113–1136.

WILLBUR, Ronnie. *Metaphors in American Sign Language and English*. In W. H. Edmondson & f. Karlsson (Eds.) *SLR 87: International Symposium on Sign Language Research*.

Finland, July 15-19, 1987 [International Studies on Sign language and Communication of the Deaf, Vol 10], 1990, s. 163–70. Hamburg: SIGNUM – Verlag.

Slovníky

GABRIELOVÁ, Dagmar, PAUR, Jaroslav a ZEMAN, Josef. *Slovník znakové řeči*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1988.

KROUPOVÁ, Libuše a Josef FILIPEC. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. 4. vyd. Praha: Academia, 2005.

MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. 5. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010.

POTMĚŠIL, Miloň. *Všeobecný slovník českého znakového jazyka*. I. díl. 1. vyd. 1 Praha: Fortuna, 2002.

POTMĚŠIL, Miloň. *Všeobecný slovník českého znakového jazyka*. II. díl. 1. vyd. 1 Praha: Fortuna, 2004.

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 2., nezměn. vyd. Voznice: Leda, 2012.

Internetové zdroje

Český národní korpus - SYN2000. [online]. [cit. 1. 10. 2015] Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2000. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>.

ICSD Pursuing Legal Action Following Failure of 17th Winter Deaflympics. [online]. [cit. 1. 10. 2015]. International Committee of Sports for the Deaf (ICSD). Dostupné na: <http://www.deaflympics.com/news.asp?1545>.

Ivtipy [online]. www.ivtipy.cz, 2009–20016 [cit. 1. 10. 2015]. Dostupné na: <http://www.ivtipy.cz/nahled-vtipu-nejzdatnejsi-kecalek0/>.

Paměť národa [online]. [cit. 1. 10. 2015]. Post bellum 2008–2016. Dostupné na: <http://www.pametnaroda.cz/category/detail/id/144>.

Příruční slovník jazyka českého (1935–1957). [online]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2007–2008 [cit. 1. 10. 2015]. Dostupné na: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>.

Slovník spisovného jazyka českého. [online]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2011 [cit. 1. 10. 2015]. Dostupné na: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>.

Spread the sign [online]. Leonardo da Vinci projekt 2008 – 2010 [cit. 1. 10. 2015]. Dostupné na: <https://www.spreadthesign.com/>.

VAŇKOVÁ, Irena. Stereotyp jako klíč v jazykovém obrazu světa českých neslyšících. *Mezinárodní letní škola znakových jazyků* [online]. Praha: FF UK 2016 [cit. 1. 3. 2016]. Dostupné na internetu: <http://cisl.ff.cuni.cz/>.

Vtipy o Němcích, aneb když se trauma mění v srandu. [online]. Blesk.cz [cit. 1. 10. 2015]. Dostupné na: http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-politika/134906/vtipy-o-nemcich-aneb-kdyz-se-trauma-meni-v-srandu.html?utm_source=blesk.cz&utm_medium=copy.

Vtipy z Protektorátu a jiných okupovaných území. [online]. Panzernet fórum [cit. 1. 10. 2015]. Dostupné na: <http://www.panzernet.net/php/index.php?topic=1302.0>.

Vtipy. Anekdoty, fóry a vtipné hádanky. [online]. Vtipy.Luksoft.cz, 2010 [cit. 1. 10. 2015]. Dostupné na: http://vtipy.luksoft.cz/o_nemcich/slozite_predlozky.php.

9. Seznam zkratk:

ASL – americký znakový jazyk

ČZJ – český znakový jazyk

SSČ – Slovník spisovné češtiny

SSJČ – Slovník spisovného jazyka českého

PSJČ – Příruční slovník jazyka českého

ESČ – Encyklopedický slovník češtiny

SZŘ – Slovník znakové řeči

VŠČZJ – Všeobecný slovník českého znakového jazyka